Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Fonetický ústav

Diplomová práce

Lenka Brušáková

Postoje posluchačů vůči mluvčím s vybranými řečovými vadami

Listener's attitudes towards speakers with speech impairments

Praha 2014 **Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Volín, Ph.D.**

Ráda bych poděkovala Doc. PhDr. Janu Volínovi, Ph.D., za odborné vedení této práce a za cenné rady a připomínky při jejím zpracovávání. Také bych zde chtěla poděkovat své rodině a přátelům, bez jejichž soustavné podpory by tato práce nemohla vzniknout.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 22. srpna 2014

……..

Lenka Brušáková

Abstrakt

V této diplomové práci je zpracován přehled současných přístupů k problematice postojů posluchačů vůči mluvčím vytvářených na základě charakteristik řeči, a to jednak s ohledem na metodologii zkoumání, jednak také s ohledem na typy sledovaných atributů řeči. Kriticky hodnotí dosavadní výsledky bádání a metodologické přístupy a dále se zabývá problematikou řečových vad v češtině. Těžištěm práce je materiálová studie, jejíž prostřednictvím jsou zmapovány postoje českých posluchačů vůči mluvčím češtiny s řečovými vadami, konkrétně sigmatismem. K tomuto účelu byl využit materiál Pražského fonetického korpusu, z něhož byly vybrány nahrávky 8 mluvčích trpících sigmatismem. Tyto nahrávky byly následně upraveny způsobem, který odpovídá metodě spojitých masek. Následně byl sestaven poslechový test a dotazník, kterým se nepřímo pokouší zjistit reálné postoje českých posluchačů vůči vybraným mluvčím, resp. jejich řečovým vadám. Poslechový test byl zadán homogenní skupině o 42 respondentech. Výsledky dotazníkového šetření dokazují, že sigmatismus negativně ovlivňuje postoje posluchačů k mluvčím, a to zejména v oblasti vnímání jejich sociálního statusu. Výsledkem práce je kromě popisu cílové oblasti (viz název práce) i formulace hypotéz pro další výzkum.

Klíčová slova

Sociofonetika, řečová vada, sigmatismus, postoj, technika spojitých masek, dotazník, bipolární adjektiva, evaluace

Abstract

The thesis is an overview of current approaches to the issue of listeners attitudes towards speakers based on the characteristics of their speech, with regard to the methodology and to the types of monitored attributes of speech. The existing research results and methodological approaches are evaluated with specific attention given to speech defects in Czech language. A review of survey data was conducted that addressed the attitudes of Czech listeners towards Czech speakers with speech defects, specifically with sigmatism. For this purpose, records of 8 speakers with sigmatism selected from the Prague Phonetic Corpus were used. These records were modified in a manner that corresponds to the methods of Matched guise technique. Afterwards a perception test and a questionnaire were compiled in order to investigate the real attitudes of the Czech listeners toward selected Czech speakers, respectively their speech impairments. The test was presented to homogeneous group of 42 respondents. The results suggest a significant link between sigmatism and the negative attitudes of listeners towards speakers, especially the perception of their social status. The overall result of this thesis is the description of the target area (see the title of the paper) the has led to the formulation of hypotheses for further research.

Key Words

Sociophonetics, speech impairment, sigmatism, attitude, matched guise technique, questionnaire, bipolar adjectives, evaluation

OBSAH

0 ÚVOD 8

1 SOCIOLINGVISTIKA A SOCIOFONETIKA 10

1.1 Sociolingvistika 10
1.1.1 Historie a vymezení 10
1.1.2 Sociolingvistika v Čechách 12
1.2 Sociofonetika 12
1.2.1 Historie a vymezení 12
1.2.2 Hlavní druhy variability 14
1.2.3 Předmět sociofonetických výzkumů 16
1.2.4 Moderní sociofonetika a její aplikovatelnost 17

2 POSTOJE 18

2.1 Definice postoje 18
2.2 Vznik postojů k jazyku 19
2.2.1 Standard jazyka, spisovný jazyk a kodifikace 19
2.2.2 Odchylka od normy 20
2.3 Souvislost postojů s jazykovým systémem 22
2.4 Charakter postojů k jazyku 23
2.5 Problematika postojů k jazyku v českém prostředí 24

3 VÝZKUMY TÝKAJÍCÍ SE POSTOJŮ K MLUVČÍM 26

3.1 Hlavní směry 26
3.1.1 Sociální chování 26
3.1.2 Přímý přístup 27
3.1.3 Nepřímý přístup 27
3.2 Standardní kategorie a výsledky výzkumů 29
3.3 Rozbory konkrétních výzkumů 31
3.3.1 Jazyk jako celek 31
3.3.2 Cizinecký přízvuk 32
3.3.3 Regionální prvky 35
3.3.4 Tempo 37

4 ŘEČOVÉ VADY 38

4.1 Dyslalie 38
4.1.1 Definice dyslalie 38
4.1.2 Typy dyslalie 39
4.1.3 Výskyt dyslalií 40
4.2 Sigmatismus 41
4.2.1 Definice sigmatismu 41
4.2.2 Typy sigmatismu 45
4.2.3 Výskyt sigmatismu 46
4.2.4 Korekce sigmatismu 46

5 METODA 48

5.1 Hypotézy 48
5.2 Zvukový materiál 48
5.2.1 Poslechová analýza I 48

5.2.2 Poslechová analýza II ... *51*
5.2.3 Analýza textu ... *53*
5.3 POSLECHOVÝ TEST ... 53
5.3.1 Výběr mluvčích ... *53*
5.3.2 Výběr vět ... *54*
5.3.3 Poslechový test ... *55*
5.3.4 Dotazník ... *60*
5.3.5 Respondenti a zadání testu ... *62*
6 VÝSLEDKY ... 66
6.1 ANALÝZA DAT – MLUVČÍ ... 66
6.1.1 Porovnání všech mluvčích ... *66*
6.1.2 Mluvčí – ženy ... *72*
6.1.2.1 Mluvčí F1 ... *74*
6.1.2.2 Mluvčí F2 ... *76*
6.1.2.3 Mluvčí F3 ... *78*
6.1.2.4 Mluvčí F4 ... *80*
6.1.3 Mluvčí – muži ... *82*
6.1.3.1 Mluvčí M1 ... *84*
6.1.3.2 Mluvčí M2 ... *86*
6.1.3.3 Mluvčí M3 ... *88*
6.1.3.4 Mluvčí M4 ... *90*
6.2 ANALÝZA DAT – OKRUHY OTÁZEK ... 91
7 DISKUSE ... 97
7.1 VÝSLEDKY EXPERIMENTU ... 97
7.2 PŘÍNOS A LIMITY PRÁCE ... 98
7.3 MOŽNOSTI ROZŠÍŘENÍ ... 99
8 ZÁVĚR ... 102
BIBLIOGRAFIE ... 104
SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK, GRAFŮ A PŘÍLOH ... 109
PŘÍLOHY ... 112

0 Úvod

Řeč je nejběžnějším prostředkem každodenní lidské komunikace, a tudíž i něčím, co každého uživatele jazyka reprezentuje v mnoha situacích, ať už se jedná o neformální rozhovory s přáteli, komunikaci ve vzdělávacích institucích či na pracovištích nebo o oficiální veřejné projevy. Je známo, že řeč poskytuje souběžně různé druhy informací, které jsou v moderní lingvistice děleny na lingvistické a extralingvistické (indexikální) (Foulkes, Scobbie, & Watt, 2010: 705). Pokud tedy něco říkáme, nesdělujeme tím pouze zamýšlenou informaci (propoziční obsah), ale, ať už jsme si toho vědomi či nikoli, předáváme svým komunikačním partnerům i mnoho dalších informací týkajících se naší osoby. Jde zejména o sociální pozadí, pragmatický záměr výpovědi a emocionální stav (Abercrombie, 1967). Pro lidské fungování ve společnosti je proto způsob vyjadřování nesmírně důležitý. Může ovlivnit způsob vnímání jedince okolím, a tudíž i jeho postavení ve společnosti – jeho zařazení do určitých sociálních skupin i postavení v rámci konkrétní skupiny. To potvrzuje Garrett svým tvrzením, že „problematika postojů k jazyku se dotýká všech sociolingvistických a psychologických otázek, jako například způsobu začleňování se do společnosti a lidských vztahů k jiným individuím a skupinám. Postoje k jazyku taktéž mohou ovlivňovat naše chování a zkušenosti.[1]“ (Garrett, 2010: 15).

Z toho plyne, že pokud je jazykový projev pociťován jako nestandardní nebo neadekvátní, může u komunikačních partnerů vyvolat negativní postoj. Tím je jednak narušena plynulost komunikace, ale navíc je možné, že si posluchač k mluvčímu vytvoří předsudek a na jeho základě se k němu bude dále chovat. Fakt, že nesprávné realizace jazyka vyvolávají negativní postoje recipientů, můžeme ilustrovat například výzkumem postojů posluchačů vůči užívaní tzv. dvojích záporů[2], které z gramatického hlediska nejsou ve standardní angličtině správné. Právě zmíněný jev se totiž umístil v první desítce nejčastějších stížností vůči moderátorům rádia BBC (Cheshire, 1998: 113-122).

[1] „Language attitudes issues extend to all manner of sociolinguistic and social psychological phenomena, such as how we position ourselves socially, and how we relate to other individuals and groups. They may affect behaviours and experiences.“ (Garrett, 2010: 15), vlastní překlad.

[2] Kromě několika zcela výjimečných případů, kde je užití dvou záporů možné, „se v angličtině vyskytují i věty se záporovou shodou zcela obdobné větám českým, avšak jsou omezeny na nespisovný jazyk, např. They don´t never tell me nothing“ (Dušková & kol., 2006: 346).

Z těchto úvah vyplynul i záměr této diplomové práce, ve které budeme zkoumat, zda jsou mluvčí trpící vybranými řečovými vadami nějakým způsobem znevýhodněni v sociální interakci, a to právě v důsledku jejich nestandardní výslovnosti.

Než se ovšem dostaneme přímo k našemu výzkumu, představíme zde teoretický základ této práce, ze kterého budeme posléze vycházet, a taktéž kriticky zhodnotíme několik předchozích studií, které se zabývají obdobnými problémy, tedy postoji posluchačů k mluvčím, jejichž řečový projev se nějakým způsobem odlišuje od standardu daného jazyka. V rámci teoretického základu bude představena sociofonetika jako mladý lingvistický obor, jeho historie a současné směřování ve světě i v českých poměrech. Dále rozebereme problematiku postojů posluchačů k mluvčím obecně, hlavní směry na toto téma zaměřených výzkumů a pokusíme se poukázat na jejich silné a slabé stránky. Samostatná kapitola bude věnována řečovým vadám, speciálně sigmatismu, protože právě ten je hlavním tématem našeho následného experimentu.

V metodologické části si nejprve na základě prostudované související literatury stanovíme pracovní hypotézy a nulovou hypotézu. Poté popíšeme náš postup při výběru mluvčích a zpracování zvukového materiálu do percepčního testu, který bude základem našeho experimentu, a přiblížíme způsob sestavení a zadávání finálního testu a pro účely této práce vytvořeného dotazníku. Dále představíme kritéria, která byla určena pro výběr respondentů a také popíšeme způsob práce s nimi. V kapitole Výsledky potom předneseme naše zjištění a srovnáme jejich souvislost s předem určenými hypotézami. V následné diskusi porovnáme naše výsledky s výsledky obdobně zaměřených studií a okomentujeme limity a přínos této práce. V samotném závěru se zaměříme na možnosti zlepšení či rozšíření provedeného výzkumu.

1 Sociolingvistika a sociofonetika

1.1 Sociolingvistika

1.1.1 Historie a vymezení

Výzkumem vztahu jazyka a společnosti se zabývá poměrně nová lingvistická disciplína – sociolingvistika. S termínem (socio)lingvistika přišel jako první Hymes. Umístěním závorek u prvního komponentu tohoto slova chtěl vyzdvihnout skutečnost, že sociolingvistika je v podstatě lingvistika „tout court“ (Neustupný, 2002: 430). Sociolingvistika je považována za interdisciplinární vědu, například Johnstonová uvádí, že její kořeny lze hledat v různých odvětvích, jako je třeba antropologie, sociologie, srovnávací lingvistika nebo dialektologie (Johnstone, 2000: 6). Toto potvrzuje Labov svým konstatováním, že v jeho slavném výzkumu týkajícím se sociálních skupin na ostrově Martha´s Vineyard (1963), modifikoval metody dříve využívané dialektology, když se zaměřoval na lexikální jednotky a jejich proměny (Labov, 1984: 28).

Otázky souvislosti jazyka s jinými sociálními faktory začaly zajímat lingvisty již před mnoha lety. V 19. století se jimi zabýval například německý lingvista Humboldt a řada dialektologů. Na přelomu 19. a 20. století se již do popředí dostává zájem přímo o sociolekty, tedy útvary jazyka svým výskytem podmíněné určitými sociologickými faktory (Jandourek, 2003: 177).

Sociolingvistika se jako samostatná disciplína začíná profilovat v 60. letech 20. století v USA, kdy dochází k rozvoji jejích metod a nárůstu počtu sociolingvisticky orientovaných výzkumů (Labov, 1984: 28). Americký sociolog a sociolingvista Grimshaw ale ještě ve své studii z roku 1966 označuje sociolingvistiku za „rozvíjející se akademickou subdisciplínu“ (Grimshaw, 1981: 1), která je hojně zaměňována s obory jako je etnografie, antropologie nebo transformační gramatika (ibid). Takové tvrzení lze brát jako dobový doklad toho, že místo této disciplíny nebylo ještě pevně ukotveno, a současně jako explicitní vyjádření vzájemné blízkosti sociolingvistiky se zmíněnými obory.

Někteří lingvisté výše zmíněný náhled na zrod sociolingvistiky nepovažují za zcela správný. Například Neustupný píše, že sociolingvistika „není výsledkem amerických aktivit z let šedesátých, jak se mnozí domnívají“ (Neustupný, 2002: 430), a její počátky vidí již v předstukturalistické lingvistice, což dokládá existencí rétoriky, stylistiky a

dialektologie. Sociolingvistiku s americkou tradicí pokládá pouze za jeden z mnoha proudů tohoto oboru a označuje jej za „sociolingvistiku hlavního proudu“ (Neustupný, 2002: 430), kterou ještě dál rozděluje podle konkrétních okruhů zájmu do následujících čtyř kategorií:

1) Sociolingvistika „vztahu jazyka a společnosti“, která se zaměřuje na jazykový kontakt, analýzu diskurzu, jazykovou ekologii či kritiku teorií jazykové relativity (Neustupný, 2002: 430).
2) Sociolingvistika „jazykové variantnosti“, která se zabývá studiem variet jazyka a jednotlivých proměnných, kterými se od sebe tyto variety odlišují. Tuto subkategorii lze označit jako centrální oblast dnešní sociolingvistiky (Neustupný, 2002: 430-431).
3) Sociolingvistika „mimogramatických komponentů komunikace“, do které Neustupný řadí celou pragmatiku, teorii mluvních aktů, problematiku rozhovoru (střídání komunikačních partnerů, působení neverbální komunikace) (ibid).
4) Sociolingvistika „jazykových problémů“, zahrnující etnometodologii, jazykové plánování, jazykové strategie (včetně teorie jazykové korekce) a osvojování jazyka (ibid).

Obecně vzato je oblastí, které se sociolingvistika věnuje, spojitost sociálních struktur s jazykem, a to zejména v takových situacích, kdy je jazyka užito přirozeně, tedy nemotivovaně, bez uvědomění si této spojitosti (Grimshaw, 1981: 1). Labov zdůrazňuje, že při studiu jazyka v sociálním kontextu si všímáme v podstatě velmi malých rozdílů v jazykovém chování. To znamená velký obrat ve vědeckém přístupu k jazyku, protože do té doby se lingvisté snažili tyto malé rozdíly spíše zanedbávat a pracovat s vyššími, abstraktními jednotkami. Zbylým jemným rozdílům, které nezapadaly do schématu popisu takových jednotek, byl připsán status „“volných variací“ nebo „sociálních variant“[3] a zájem byl soustředěn na abstraktní organizaci konstantních rysů“ (Labov, 1964: 164). Odklon od těchto postupů je popisován jako „obrat od studia lingvistických konstant ke studiu lingvistických proměnných[4]“ (Labov, 1964: 164).

[3] „“free variation“ or „social varaints“, and we have concentrated on the abstract organization of constant features“ (Labov, 1964: 164), vlastní překlad.

[4] „turn from the study of linguistic constants to linguistic variables“ (Labov, 1964: 164), vlastní překlad.

1.1.2 Sociolingvistika v Čechách

Pokud jsme výše zmiňovali, že sociolingvistika nebyla ještě v druhé polovině 60. let ve světě přijímána jako zcela autonomní věda, je nutné dodat, že v českém prostředí má tento obor velmi zvláštní postavení ještě o mnoho let později, na což poukazují Nekvapil a Chloupek ve svém článku z roku 1986. Na žádné z českých univerzit sociolingvistika neexistuje jako samostatně vyučovaný obor, dokonce ani žádné lingvistické pracoviště nemá oddělenou sociolingvistickou sekci (Nekvapil & Chloupek, 1986: 7). To je do velké míry zapříčiněno tím, že se u nás sociolingvistika dlouhou dobu příliš intenzivně nepěstovala, na což upozorňuje Starý ve svém článku *Forbidden fruit is the most tempting or Why there is no Czech sociolinguistics?*[5]. Až koncem minulého století se začala sociolingvistika a další hraniční disciplíny více rozvíjet coby vyústění reakce na předchozí silně teoreticky a abstraktně zaměřené lingvistické směry (Nekvapil & Chloupek, 1986: 8). Některým oblastem, kterými se sociolingvistika zabývá, přikládali pozornost již lingvisté Pražského lingvistického kroužku[6] (založen 1926). Ten bývá často charakterizován jako škola silně strukturalisticky a funkčně zaměřená. Právě díky důrazu na funkci lingvisté PLK naráželi i na problematiku vztahu jazyka a společnosti (Nekvapil & Chloupek, 1986: 10), ačkoli jen okrajově. Chromý i v dnešní době považuje počet českých sociolingvistů (i zahraničních sociolingvistů věnujících se češtině) za velmi nízký vzhledem k tomu, jakému zájmu se sociolingvistika těší v jiných zemích (Chromý, 2011: 89).

1.2 Sociofonetika

1.2.1 Historie a vymezení

Sociofonetika, jak je zřejmé již z jejího samotného názvu, představuje propojení sociolingvistiky a fonetiky. Tento velmi mladý obor se zaměřuje na popis fonetických a fonologických variant objevujících se napříč dialekty, mluvními styly a sociálními skupinami. Pozornost je přikládána vztahu mezi fonetickými realizacemi sledovaných segmentů (či jiných proměnných) a sociálními faktory. Sociofonetika usiluje o vysvětlení původu a popsání průběhu takto závislých jazykových změn, zejména si klade za cíl poznání procesu, kterým je „sociálně strukturovaná variace ve zvukovém

---

[5] (Starý, 1993).

[6] Dále pod zkratkou PLK

systému naučena, kognitivně zachycena, subjektivně hodnocena a užívána při produkci nebo percepci řeči[7]“ (Foulkes, Scobbie, & Watt, 2010: 704). K tomu často používá stejné faktory vážící se k sociálnímu pozadí jednotlivce, se kterými pracuje sociolingvistika a sociologie, tedy „věk, gender, etnický původ a socio-ekonomický status“ (Foulkes, 2006: 496). Díky této provázanosti sociofonetiky s jinými obory (mimo zmíněnou sociolingvistiku je úzce spjata také s psycholingvistikou, osvojováním prvního či druhého jazyka, klinickou lingvistikou, komputační lingvistikou nebo fonologií) je poměrně problematické ji přesně vymezit. Přes tyto obtíže je však nutné si uvědomit, že se jedná o svébytný obor. Do druhého vydání knihy *The Handbook of Phonetic Sciences* byla dokonce zařazena samostatná kapitola s názvem *Sociophonetics* (Foulkes, Scobbie, & Watt, 2010: 703-754).

Foulkesem je sociofonetika definována jako disciplína, která provádí „foneticky orientované výzkumy v rámci variační sociolingvistiky“ (Foulkes, 2006: 495) a v jiné své práci ji popisuje jako vědu, která „integruje principy, techniky a teoretické rámce fonetiky a sociolingvistiky“ (Foulkes, Scobbie, & Watt, 2010: 703).

Označení „sociofonetika“ se poprvé objevilo v roce 1974 u Deshaies-Lafontaine, která je použila ve své disertační práci[8] zaměřené na francouzštinu quebecké komunity (Foulkes, 2006: 495). Dressler a Wodaková svou studii z roku 1982 zabývající se vídeňskou němčinou označují jako „sociofonologickou“ (ibid). Větší množství sociofonetických prací se začíná objevovat v druhé polovině 90. let 20. století a na sociofonetiku se v té době již nahlíží jako na svébytnou disciplínu (Foulkes, 2006: 296). Tento vývoj lze dokumentovat prudkým nárůstem sociofoneticky zaměřených příspěvků na mezinárodních fonetických kongresech ICPhS[9], kdy v roce 1979 se jich objevilo pouze 9 a v roce 2003 již 90 (Foulkes, Scobbie, & Watt, 2010: 703).

Zajímavostí je, že někteří lingvisté zabývající se sociofonetikou sami své projekty za sociofonetické neoznačují (Foulkes, 2006: 496), jako například Labov, který své studie předkládá jako sociolingvistické. Jejich souvislost s fonetikou je přitom zcela zjevná, protože se zaměřuje na segmentální rovinu a její zvukové charakteristiky,

[7] „socially structured variation in the sound system is learned, stored cognitively, subjectively evaluated, and processed in speaking and listening“ (Foulkes, Scobbie, & Watt, 2010: 704), vlastní překlad.

[8] Deshaies-Lafontaine, D. (1974). A Socio-Phonetic Study of a Québec French Community: Trois-Rivières. PhD Dissertation, University College London.

[9] International Congress of Phonetic Sciences

například na změny formantů u vokálů v závislosti na sociálních faktorech (Labov, 1964: 164-176). To je do jisté míry způsobeno tím, že pojmu sociofonetika nebylo užíváno konzistentně (Foulkes & Docherty, 2006: 410). Nyní jej nejčastěji používají fonetici v případech, kdy jsou jejich práce zaměřené na sociální variabilitu (Foulkes, 2006: 495).

1.2.2 Hlavní druhy variability

Zdroje jazykové variability jsou spatřovány v univerzálních biologických či fyzikálních omezeních, nebo v sociálních procesech. Za variabilitu způsobenou univerzálními omezeními můžeme považovat například některé aspekty základní frekvence, barvy hlasu nebo formantové struktury vokálů. Toto jsou charakteristiky hlasu do jisté míry podmíněné fyziologií – velikostí hrtanu a velikostí a tvarem artikulačního ústrojí (Foulkes, Scobbie, & Watt, 2010: 705; Foulkes & Docherty, 2006: 409). Watt zahrnuje do zdrojů biologických odlišností i funkci vokálního traktu a možné patologické jevy (Watt, 2009: 5-6). Sociální variabilita je na rozdíl od předchozí skupiny dána prostředím, ve kterém se mluvčí pohybuje, a je tedy získaná. V minulosti tomuto typu variability nebyla věnována příliš velká pozornost, převládal zájem o popis tzv. ideálního mluvčího a rozdíly mezi jednotlivými mluvčími nebyly považovány za relevantní (Foulkes & Docherty, 2006: 410). Fyziologicky a sociálně podmíněnou variabilitu od sebe nelze jednoznačně oddělit, protože každý mluvčí ve svém projevu odráží oba typy zároveň (Foulkes, Scobbie, & Watt, 2010: 706).

Mezi faktory způsobující sociální (naučenou) variabilitu se klasicky řadí následujících sedm okruhů:

1) Sociální třída, komunity, sítě
2) Věk, životní etapy
3) Pohlaví, gender
4) Regionální příslušnost
5) Etnikum, rasa
6) Bilingvismus
7) Osobní styl

V běžných komunikačních situacích se ale setkáváme se spolupůsobením několika těchto faktorů (Foulkes & Docherty, 2006: 411). Každý mluvčí totiž ve své řeči paralelně odráží své pozice ve všech těchto kategoriích.

Pro zajímavost a srovnání zde uvádíme i jiný, starší přístup k rozložitelnosti zdrojů lingvistické variability, který představuje Bell (Bell, 1984). Ten vidí původ této variability v působení lingvistických a extralingvistických faktorů, které jsou dále dělitelné tak, jak je znázorněno na obrázku 1. Bell na rozdíl od výše zmíněného pohledu univerzální (biologická) omezení opomíjí. Jeho schéma je složeno z kategorií, které je možno označit za produkty sociálních procesů (extralingvistické faktory), a na druhé straně z kategorií, které jsou dány pravidly daného jazyka (lingvistické faktory). Protože jazyk je také sociálním produktem, je možno toto Bellovo schéma považovat za složené výhradně ze sociálních faktorů.

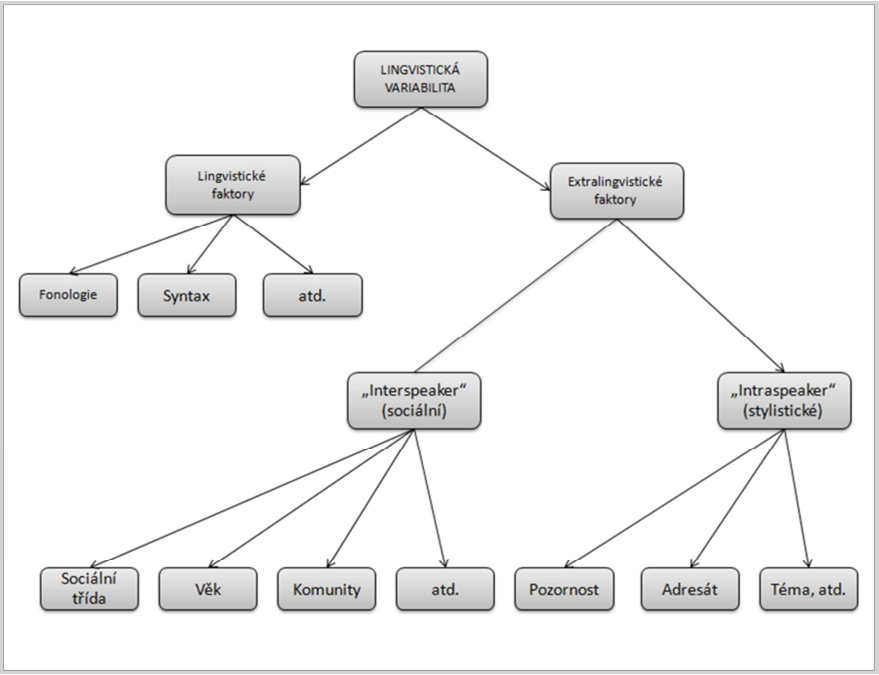

Obrázek 1 - Bellovo schéma lingvistické variability; převzato z Bell (1984: 146).

Důležitým aspektem vztahu sociální variability a fonetické proměnné je arbitrárnost. Proměnná, která v rámci jedné komunity koreluje s určitým sociálním faktorem, může být v další komunitě spojována se zcela jiným sociálním faktorem. Tato arbitrárnost byla dokázána například množstvím studií, které se týkaly výskytu postvokalického /r/ v anglicky mluvících zemích. Zatímco v USA je konsonantická

výslovnost /r/ v kodě slabiky spojována s vyššími sociálními vrstvami, ve Velké Británii je tomu přesně naopak a slyšitelné finální /r/ je přisuzováno mluvčím nižšího sociálního statusu (Foulkes, Scobbie, & Watt, 2010: 705). Lingvistická variabilita vzhledem k sociálním faktorům ovšem není náhodná, jak ukazuje Labov ve své práci *The linguistic variable as a structural unit*[10]. Pokud ovšem variabilita vyplývá z biologických omezení, jak je tomu například u variability závislé na pohlaví či věku, je považována za nearbitrární (Foulkes & Docherty, 2006: 411).

Variabilita je promítnuta do všech jazykových vrstev, můžeme ji tedy hledat na segmentální i suprasegmentální úrovni. Která z těchto úrovní funguje jako nejvýznamnější nositel variability, není ale dosud s jistotou zodpovězeno (Foulkes, Scobbie, & Watt, 2010: 722).

1.2.3 Předmět sociofonetických výzkumů

Dnešní sociofonetické výzkumy se zabývají variacemi jak z pohledu produkce, tak i percepce, ačkoli zpočátku se jejich většina týkala akustických analýz řečové produkce (Foulkes, 2006: 496). První takové studie se věnovaly převážně vokálům a jejich trvání nebo formantové struktuře, později začalo přibývat i výzkumů zaměřených na konsonanty a v poslední době se rozrůstá i řada výzkumů spojených se suprasegmentálními rysy řeči (Foulkes, 2006: 497).

Sociofonetických studií zaměřujících se na oblast percepce řeči je v porovnání s těmi zaměřenými na produkci velmi málo, tudíž o vztazích mezi fonetickými (či fonologickými) variantami a percepcí řeči máme méně informací (Foulkes, 2006: 497; Thomas, 2002: 115). Menší objem sociofonetických studií zaměřených na percepci řeči je možná způsoben tím, že takové experimenty jsou extrémně náročné na přípravu. Zvýšené úsilí v přípravné fázi výzkumu by ale mělo být na druhou stranu vyváženo menší časovou náročností při zpracování výsledků (Thomas, 2002: 115). Thomas dělí práce z oblasti řečové percepce podle jejich konkrétního zaměření do šesti kategorií. Prvními pěti skupinami studií jsou ty zaměřené na schopnost posluchačů identifikovat u mluvčích následující charakteristiky:

1) regionální původ
2) etnickou příslušnost
3) socioekonomický status

[10] (Labov, 1966: 4-22).

4) osobnostní charakteristiky
5) možnost sebeuplatnění na pracovním trhu

Poslední, šestá, tematická skupina výzkumů se zabývá způsobem percepce zvuků, konkrétně převážně kategoriální percepcí hlásek (Thomas, 2002: 117).

1.2.4 Moderní sociofonetika a její aplikovatelnost

Velkým přínosem sociofonetiky je povaha materiálu, se kterým pracuje. Na rozdíl od jiných lingvistických odvětví totiž čerpá z běžné každodenní komunikace, tedy nejen ze „standardního jazyka a pečlivé řeči, ale také ze spontánní (jazykové) interakce“ (Foulkes, 2006: 498).

Poznatky, které nám sociofonetika přináší, jsou zásadní zejména pro jejich využitelnost napříč širokou škálou oborů, které s ní zdánlivě příliš nesouvisejí. Informace o řeči a mluvčích získané sociofoneticky zaměřenými výzkumy jsou přínosné například pro forenzní fonetiku (ibid). Umožňují zařazení zcela neznámého mluvčího do určité sociální skupiny, a tím mohou kriminalistům pomoci zúžit počet případných podezřelých. Data získaná sociofonetickým bádáním jsou aplikovatelná při výuce cizích jazyků nebo řečové terapii a velkou úlohu hrají také v oblasti vývoje řečových technologií, jako je například řečová syntéza nebo rozpoznávač řeči (ibid). Popsáním vlivu sociálních faktorů na řeč a integrací takových poznatků se tyto technologie mohou svým fungováním přiblížit fungování přirozené řeči. Poznatky z oblasti sociofonetiky mohou být, a často také jsou, využity i v komerční a mediální sféře. Správně vybraný mluvčí, který v reklamě prezentuje určitý produkt, může pozitivně ovlivnit cílovou skupinu. Stejně tak vhodně zvolený mluvčí veřejně činných osob může kladně působit na způsob jejich vnímání společností.

Velký rozvoj sociofionetiky během posledních dvou desetiletí je těsně spjat s technologickým vývojem. Foulkes konkrétně zmiňuje například využívání elektropalatografie, ultrazvuku, laryngografie, elektromyografie a elektromagnetické artikulografie. V těchto technologiích vidí velký přínos sociofonetickému bádání, zároveň si je však vědom omezených možností jejich využití – jedná se totiž o přístroje velmi nákladné na provoz, a některé z nich jsou navíc invazivní (Foulkes, 2006: 497).

2 Postoje

Koncept postoje se stal jádrem sociolingvistiky vydáním Labovovy práce[11] z roku 1966, která se týkala sociální stratifikace jazykových komunit a vlivu stigmatizovaných a prestižních jazykových forem na jazykové rysy, konkrétně u skupiny mluvčích žijících v New Yorku (Garrett, 2010: 19).

Tato kapitola se bude dále zabývat pojmem „postoj“, možnými definicemi tohoto pojmu, způsobem ukotvení postojů ve společnosti, jejich vznikem a strukturou a v neposlední řadě také korespondencí postojů k určitým charakteristikám řeči s jednotlivými vrstvami jazykového systému.

2.1 Definice postoje

V literatuře nacházíme řadu různých definic postoje. Tato variabilita je zapříčiněna zaměřením a potřebami jednotlivých badatelů. Situaci komplikuje také samotná povaha postoje; jedná se totiž o velmi komplexní koncept, který není snadné jednoznačně zachytit.

S pojmem postoj se můžeme setkat již v pracích ze třicátých let minulého století. Allport v té době dokonce postoj považuje za nepostradatelný koncept sociální psychologie (Allport, 1935: 801). Thurstone postoj popisuje jako „zaujetí pro nebo proti nějakému psychologickému podnětu“ (Thurstone, 1931: 256), čímž vystihuje zároveň možnost postoje nabývat pozitivní či negativní platnosti. Velmi obdobně je postoj nazírán i v novodobé psychologii, která jej chápe jako „sklon ustáleným způsobem reagovat na předměty, osoby, situace a na sebe sama“ (Hartl, 1996: 151).

V padesátých letech Allport propracovává svou definici a o postoji hovoří jako o „naučené dispozici smýšlet, cítit a chovat se nějakým způsobem k určité osobě (nebo objektu)“ (Garrett, 2010: 19 podle Allport, 1954). Tím implikuje i další charakteristiku postoje - jeho nevrozenost.

S velmi obšírnou definicí přichází na začátku osmdesátých let Oppenheim, který chápe postoj jako „konstrukt, abstrakci, která nemůže být potlačena. Je to nedílná součást psychiky, která se přímo nebo nepřímo projevuje skrze mnohem zjevnější procesy, stereotypy, domněnky, slovní prohlášení nebo reakce, představy a názory,

[11] Labov, W. (1966). The Social Significance of Speech in New York City. Washington DC: Centre for Applied Linguistics.

selektivní vybavování, zlost nebo pocit zadostiučinění nebo skrze nějakou jinou emoci a v mnoha jiných různých aspektech chování[12]“ (Oppenheim, 1982: 39).

2.2 Vznik postojů k jazyku

„Na okolní svět nereagujeme jen na základě samotných senzorických vjemů, ale spíše se snažíme vnímat, co tyto vjemy znamenají[13]“ (Edwards, 1999: 101). K hodnocení, které je v podstatě projevem našich postojů, tedy dochází automaticky vždy během percepce (a to nejen percpece řeči, ale např. i percepce vizuální atd.). Edwards chápe proces percpce jako filtrování toho, co přijímají naše smyslové orgány. Tento filtr má základ ve specifických kulturních zvyklostech (ibid).

Chceme-li se zabývat studováním postojů, je nutné si nejprve zodpovědět otázku, jakým způsobem vůbec vznikají a jak se začleňují do komunikace. Milroy ve svém článku *The ideology of standard language* píše, že „postoje jsou určovány silnými ideologickými pozicemi, které jsou z velké části založeny na předpokladu existence standardní formy (jazyka)“ (Milroy, 2007: 133). Stejně tak i podle Garretta „postoje v jazyce, jak pozitivní, tak negativní, jsou často ovlivňovány procesem standardizace“ (Garrett, 2010: 7).

2.2.1 Standard jazyka, spisovný jazyk a kodifikace

Standardem zde rozumíme soubor jazykových prostředků považovaných za správné, který je reflektován kodifikací. Kodifikace jako základní nástroj péče o spisovný jazyk vychází obvykle z úzu, mapuje tedy existující normy současného jazyka. Snaží se o zachycení jazykového povědomí uživatelů, o popsání jazyka intelektuálních vrstev a obecné ústní jazykové praxe, a tím i reguluje užívání spisovného jazyka v běžné komunikaci (Nebeská, 2003: 61). Problematikou jazykové normy, spisovného jazyka a kodifikace se v souvislosti s českým jazykem intenzivně zabývali lingvisté, převážně členové PLK, jako například Havránek a Daneš (Neustupný, 2002: 436). Uspokojivá definice spisovnosti ale přesto dosud nebyla stanovena (Cvrček, 2006: 46). Daneš pro hodnocení spisovného jazyka navrhuje stejnou hierarchii kritérií, jaká se

[12] „A consturct, an abstraction which cannot be apprehended. It is an inner component of mental life which expresses itself, directly or indirectly, through much more obvious processes as stereotypes, beliefs, verbal statements or reactions, ideas and opinions, selective recall, anger or satisfaction or some other emotion and in various other aspects of behaviour“ (Oppenheim, 1982: 39), vlastní překlad.

[13] „We do not react to the world on the basis of sensory input alone but, rather, in terms of what we percieve that input to mean“ (Edwards, 1999: 101), vlastní překlad.

používá i při procesu kodifikace. Těmito klíčovými kritérii jsou noremnost, adekvátnost k funkcím a systémovost (Daneš, 1979: 87).

Velkým problémem kodifikace jazyka je její preskriptivnost. Ačkoli lingvisté usilují o to, aby co nejvíce odpovídala stávající podobě jazyka a za spisovné uznali již „mnoho jevů dříve za spisovné neuznávané“ (Cvrček, 2006: 47), bude samozřejmě za kontinuálně se vyvíjejícím živým jazykem neustále zaostávat. Díky tomuto rozporu se můžeme v české lingvistice setkat s tzv. „nominalistickým“ a „realistickým“ přístupem k otázkám spisovnosti a kodifikace (ibid).

V nominalistickém přístupu k problému převládá názor, že „hlavním kritériem spisovnosti se stává kodifikace (popř. úzus, který je kodifikací uznán)“ (Cvrček, 2006: 49) a spisovnost je tedy dána tím, co je předepsáno v normativních příručkách.

Naopak v perspektivě realistického přístupu vidíme kodifikaci a spisovnost jako dvě oddělené, na sobě ne zcela závislé linie. Spisovnost je vlastní každému jazyku a rozhoduje o ní záměr mluvčího a stupeň oficiálnosti komunikace. Je tady nazírána jako styl užívaný ve vyšších komunikačních funkcích, a to zejména v psané komunikaci (Cvrček, 2006: 51).

Tyto rozpory, které v bohemistice existují již delší dobu, jsou považovány za problematické a sílí potřeba ujasnění si a stanovení jednoho přístupu, což lze dokumentovat slovy Štíchy: „Je už na čase, abychom si jasně řekli, budeme-li jako spisovné označovat to, co je takzvaně předepsáno v kodifikaci, nehledě na to, jaký je reálný úzus, anebo to, co bylo zjištěno či je předpokládáno jako reálně existující ve formálním úzu, nehledě na to, zda to již bylo zaznamenáno v prestižních příručkách“ (Štícha, 1995: 58).

2.2.2 Odchylka od normy

Preston podporuje myšlenku, že lidé mají velmi dobrou představu o tom, které formy jazyka jsou správné, a které nikoli (Preston, 1996), což v podstatě odpovídá východiskům realistického přístupu ke spisovnosti. Nabízí se však otázka, jak uživatelé jazyka schopnost vnímání několika variet získávají, a na základě jakých rysů jsou schopni je od sebe rozlišovat.

Odpověď na tuto otázku může poskytnout tzv. epizodický model („exemplar theory[14]“). Ten totiž předpokládá, že lingvistické informace jsou v paměti ukládány společně s extralingvisickými (Hay & Drager, 2007: 97). Epizodický model se zakládá na myšlence, že znalost lingvistické struktury je tvořena tím způsobem, že člověk má v paměti uchovány všechny momenty, kdy se s určitým výrazem setkal (epizody), a to včetně jiných něž čistě sémantických dimenzí, tedy například i identity, pohlaví, věku, společenského statusu mluvčího a jiných okolností daných komunikačních situací. Tím se tento přístup výrazně odlišuje od dřívějších tradičních generativních fonologických koncepcí (Thomas, 2011: 265), které tvrdily, že lexikální reprezentace jsou ukládány izolovaně. Thomas přímo píše, že „posluchači si uchovávají detailní vzpomínky na určité promluvy určitých lidí v určitých situacích“ (ibid). Je zjevné, že informace o sociálním statusu mluvčího a fonetické informace jsou propojené, ale původ a způsob fungování tohoto vztahu je stále obestřen tajemstvím (Hay & Drager, 2007: 97). Tento problém je do jisté míry způsobem tím, že se jedná o poměrně nový přístup, který ještě není podpořen dostatečným množstvím studií, jež by hypotézy epizodického modelu podpořily (Thomas, 2011: 271).

Jazyková uvědomělost běžných uživatelů jazyka je mimo to podpořena setkáváním se se standardními formami jazyka v oficiální komunikaci. Výzkumy bylo prokázáno, že výběr vyšších jazykových prostředků je spojen s formálnějšími situacemi (Foulkes, 2006: 496). Poznávání variability způsobené sociálními faktory probíhá v rámci osvojování řeči a předpokládá se, že „děti získávají znalost sociologické variace již v raných stádiích (osvojování jazyka)“ (ibid). Lze tedy říci, že uživatelé jazyka mají povědomí o tom, jakým způsobem má být s jazykem správně nakládáno, a jsou schopni rozpoznat porušení jeho standardní formy (Preston, 1996).

Pokud není standardní forma dodržena, hovoříme o „odchylce od normy“ (Neustupný, 2002: 437). Tyto odchylky jsou předpokladem pro vznik problému. Ten ovšem nenastane, pokud účastníci komunikace odchylku nezaregistrují. K povšimnutí opravdu v mnoha případech nedochází (ibid), a to zejména u lehčích odchylek ve výslovnosti. Jiné typy odchylek, například ty z okruhu zdvořilostních formulí, bývají recipienty postřehnuty velmi spolehlivě. O faktu, že určité chyby vyskytující se v řeči,

[14] (Hay & Drager, 2007: 97).

jsou lépe slyšitelné než jiné, pojednávají například i Pouplierová a Goldstein (Pouplier & Goldstein, 2005).

„Povšimnutí (odchylek) je nejen vědomé, nýbrž i polovědomé a možná i zcela nevědomé“ (Neustupný, 2002: 437). K rozpoznání odchylky od normy nedochází jen na základě zvukových vlastností řeči. Roli zde mohou hrát i neverbální prostředky (ibid), jako například gesta, mimika nebo celkové držení těla, což jsou navíc projevy komunikace, které jsou mluvčím obtížně kontrolovatelné. Pokud si komunikační partner odchylky od normy povšimne, bývá o tom mluvčí informován prostřednictvím zpětné vazby. Povšimnutí si odchylky nemusí nutně znamenat, že ji recipient vnímá jako rušivou a proběhne její hodnocení (což je taktéž polovědomý až nevědomý proces). Pouze v případě, kdy „došlo k negativnímu hodnocení, je možné mluvit o existenci problému“ (ibid).

2.3 Souvislost postojů s jazykovým systémem

Jak již bylo zmíněno, produkce nesprávných jazykových forem u respondentů vyvolává negativní postoje. K narušení standardní, a tudíž očekávané formy jazyka může přitom dojít na všech jazykových vrstvách. Na nejnižší, segmentální vrstvě může jít například právě o v této práci sledované nestandardní realizace některých fonémů. Příkladem z nejvyšší jazykové vrstvy mohou být různé suprasegmentální jevy, konkrétně třeba nesprávné umisťování slovních i větných přízvuků nebo nepřirozené změny mluvního tempa, kterým se budeme blíže věnovat v další kapitole. Negativní postoje může vyvolat dokonce i jazyk jako celek, což bylo prokázáno například Lambertovou studií, která se zabývala srovnáním postojů k anglicky a francouzsky mluvícím bilingvním obyvatelům kanadského Quebecu (viz kapitola 3.3.1). Z jeho závěrů je zřejmé, že lidé mluvící anglicky jsou v sociální interakci zvýhodněni, protože byli respondenty upřednostňováni (Lambert & kol, 1967). Jak uvádí Bauerová, o některých jazycích se dokonce traduje, že nemají žádná gramatická pravidla, nebo že nejsou schopny plnit svou úlohu ve všech komunikačních funkcích (Bauer, 1998). Tyto domněnky ovšem pravděpodobně pramení z neznalosti kritizovaných jazyků. Pokud by tyto výtky byly oprávněné, znamenalo by to, že v daných případech není splněn jeden z požadavků, který je na živé jazyky kladen, tedy právě jeho schopnost fungovat ve všech komunikačních situacích. Nejvíce negativní postoje vyvolávají jazyky

přistěhovaleckých minoritních skupin a dále také pidginy[15] a kreoly[16] (Garrett, 2010: 11). Nutno dodat, že ve výše uvedených případech byli hodnotiteli lidé nepatřící do skupin užívajících hodnocené jazyky.

2.4 Charakter postojů k jazyku

Postoje k různým jazykovým jevům se liší v závislosti na tom, jak závažné posluchačům připadají. V hodnocení odchylek od normy „můžeme rozlišovat negativní a pozitivní hodnocení, mající nejrůznější intenzitu“ (Neustupný, 2002: 437). To, že jedna postřehnutá chyba může být vyhodnocena jako méně nebo naopak více rušivá než jiná, lze ilustrovat srovnáním již zmíněného Cherisheova výzkumu z roku 1998 s výzkumem Garretta a Austina z roku 1993.

V Garrettově a Austinově výzkumu měla skupina respondentů hodnotit, jak rušivě na ně působí chybné užívání apostrofů v angličtině. Respondenti se měli vyjádřit konkrétně k chybování v plurálech (například ve větě: We sell car radio´s.) nebo k případům úplného vynechání apostrofů. Žádný z těchto typů chyb neoznačili za závažný. Takové chyby tedy ani nebyly přisuzovány projevům zástupců nižších sociálních skupin (Garrett & Austin, 1993).

Opačně tomu bylo v Cherisheově studii z roku 1998 týkající se užívání dvojích záporů v angličtině, kde respondenti považovali takovéto chyby za extrémně rušivé. Taktéž Garrett potvrzuje, že tyto formy jsou „v rámci standardní angličtiny stigmatizovány a bývají spojovány s nižšími sociálními vrstvami“ (Garrett, 2010: 9). Preston k tomuto dodává, že na „mluvčí užívající nestandardní variety je pohlíženo nejen jako na ty, jejichž prostředí, sociální třída a nedostatek příležitostí jim neumožnily osvojit si standardní varietu, ale také jako na osoby, které určitým způsobem odmítají hlubší vnitřní znalost, kterou jistě mají o tom, jak se správně chovat (přinejmenším

[15] Pidgin je zjednodušený jazyk, který si lidé v dospělosti osvojí v takových společenstvích, kde spolu nemají žádný jiný přirozený sdílený jazyk. Jeho funkce je vázána na nějakou konkrétní činnost (například obchodování) a jeho struktura závisí na tom, v jakých situacích je využíván (Haspelmath, König, Oesterreicher, & Raible (eds.), 2001: 1648). Tyto jazyky tedy v podstatě nemají své rodilé mluvčí, ale jsou zjednodušenou kombinací několika různých přirozených jazyků. Jde o typ kontaktního jazyka, který vznikl dlouhodobým stykem lidí různých mateřských jazyků (Holm, 2000: 5).

[16] Kreol vzniká z nějakého žargonu či pidginu a v komunitě, která jej používá, funguje jako mateřský jazyk. Předpokladem jeho vzniku je dlouhodobý kontakt komunit mluvících odlišnými jazyky, jejichž prvky jsou kombinovány. Velké množství kreolů vzniklo vlivem otrokářství (Holm, 2000: 6-7).

jazykově)[17]“ (Preston, 1996: 58). Je tedy zjevné, že některé nestandardní varianty jazyka mohou vyvolat u posluchačů silně negativní emoce, v některých případech až předsudek, který bývá popisován jako „silně emočně nabitý, kriticky nezhodnocený úsudek a z něj plynoucí postoj“ (Hartl, 1996: 158).

Mimo právě demonstrovanou hierarchičnost lze postojům připsat i další vlastnost, a tou je proměnlivost. Postoje k jazyku nejsou neměnné, ale vyvíjejí se spolu s tím, jak se vyvíjí společnost. Během historie lze tedy sledovat různé postoje ke stejným jevům a můžeme se setkat i s případy úplné změny jejich polarity (Garrett, 2010: 15). Hartl možnost proměny postojů potvrzuje, nicméně dodává, že spíše jsou „relativně trvalé“ (Hartl, 1996: 151). Toto označení ovšem žádným způsobem nespecifikuje, a své tvrzení ani neilustruje žádným konkrétním příkladem. Jeho poznámka k proměnlivosti postojů proto nabývá poněkud vágního charakteru.

Třetí důležitou vlastností postojů je jejich získanost, na kterou jsme narazili již výše v rámci Allportovy definice tohoto pojmu. Taktéž Hartl uvádí, že postoje se stejně jako například i vědomosti nebo dovednosti „získávají v průběhu života, především vzděláváním a širšími sociálními vlivy, jako je veřejné mínění, sociální kontakty, aj.“ (Hartl, 1996: 151).

2.5 Problematika postojů k jazyku v českém prostředí

Lingvistů zabývajících se postoji k jazyku nalezneme v českém prostředí ve srovnání s anglofonním světem poskrovnu. Na nedostatek pozornosti věnované této oblasti velmi otevřeně upozorňuje Chromý ve svém článku pro časopis Naše řeč (Chromý, 2009), kde současně představuje konkrétní témata, která by podle něj stála za prostudování. Mimo jiné v závěru tohoto článku poukazuje na otázku jazykové diskriminace, která pro češtinu zůstává dosud nezodpovězenou, a kterou se hodláme v této práci zabývat. Chromý taktéž dodává, že potvrzení existence jazykové diskriminace v češtině očekává (Chromý, 2009: 260). Oblast jazykové diskriminace dokonce považuje za jeden „z nejzajímavějších výzkumných problémů v rámci problematiky postojů k jazyku“ (ibid).

[17] „Non-standard speakers are not simply those whose environment, class, and lack of oportunity have failed to equip with the standard variety; they are also persons who have somehow rejected the deeper internal knowledge which they surely have about the correct way to behave (at least linguistically)“ (Preston, 1996: 58), vlastní překlad.

Nárůst počtu badatelů věnujících se postoji k jazyku v češtině byl v minulosti komplikován názory, že nestojí za to se jimi zabývat, protože se jedná o okrajové jevy, které jsou navíc „neexplicitní a leckdy nemají jednoznačný odraz v užívání jazyka“ (Chromý, 2009: 253). Činnost českých lingvistů v oblasti postojů k jazyku lze rozdělit do dvou vývojových linií, které Chromý označuje jako „uznání postojů k jazyku jako plnohodnotného předmětu lingvistického bádání“ a „podniknutí empirického zkoumání postojů k jazyku“ (ibid). O uznání postojů jako jevu hodného lingvistické práce se zasadil Daneš svými pracemi z 60. a 70. let 20. století, díky nimž došlo i k ukotvení tohoto termínu v bohemistice (ibid). Ve výzkumech postojů k jazyku provedených na češtině téměř výhradně převládá zájem o vztah spisovného a nespisovného jazyka (např. Bayerová-Nerlichová, 2004 nebo Dokulil & Sgall, 1991).

3 Výzkumy týkající se postojů k mluvčím

Lingvisté zabývající se postoji k jazyku a mluvčím ve svých výzkumech často používají kategorie primárně sociologické, jako je věk, gender, příslušnost k různým etnickým skupinám nebo sociální třída. Zejména výzkumů týkajících se příslušnosti k sociální třídě je mnoho, ačkoli se jedná z výše uvedených o nejsložitější kategorii, která je někdy pojímána jako kontinuální (podobně jako věk) a jinde jako dichotomní kategorie (jako gender) (Macaulay, 2009: 10). Přestože existuje řada studií zabývajících se problematikou korespondence jazykového projevu a sociální třídy mluvčího, stále nebyla stanovena žádná efektivní metoda pro začleňování do sociálních tříd. „Pro lingvisty zde vyvstává ještě další problém, a to že kategorie identifikované sociology nebo politology, nemusí být vhodné pro výzkumy v oblasti jazykových variací“ (ibid). Situaci ještě více komplikuje skutečnost, že v různých kulturních prostředích není pojem sociální třídy chápan zcela stejně. Například pojetí sociální třídy v USA je velmi úzce propojeno s rasovou problematikou (Macaulay, 2009: 11).

3.1 Hlavní směry

Garrett rozlišuje v rámci výzkumů zabývajících se postoji k řeči následující 3 hlavní směry (Garrett, 2010: 37). Všechny z nich využívají široké škály technik a metod (Garrett, 2010: 51).

3.1.1 Sociální chování[18]

Jedná se o typ výzkumů, u kterých se o postojích k jazyku dozvídáme prostřednictvím studia textů a jejich interpretace. Postoje jsou tedy odhalovány nepřímo, neužívá se zde žádných dotazovacích metod. Příkladem může být studie Schmieda, který na základě rozborů textů z různých místních novin zkoumal postoje k angličtině v Africe (Schmied, 1991); nebo výzkum Kramaraeové, která sledovala proměny postojů k genderovým rozdílům studiem populárních příruček vydaných za posledních 150 let (Kramarae, 1982). Garrett považuje tyto metody v lingvistických výzkumech za přehlížené (Garrett, 2010: 51). Tyto postupy jsou ovšem pro fonetická témata nevhodné, jejich uplatnění lze nacházet spíše v případech, kdy je získání aktuálních dat ztížené či nemožné (např. při zjišťování dobových postojů k jazyku v minulosti).

[18] „Societal treatment“ (Garrett, 2010: 37).

3.1.2 Přímý přístup[19]

Při zjišťování postojů k jazyku přímým způsobem jsou respondenti dotazováni pomocí otázek, které přímo odpovídají záměrům badatele. Respondenti tedy přesně vědí, co hodnotí. „Lidem se jednoduše pokládají otázky ohledně hodnocení jazyka, jejich preferencí atd. Jejich úkolem je explicitně vyslovit své postoje k různým jazykovým jevům[20]“ (Garrett, 2010: 39). Ačkoli by se mohlo zdát, že tímto způsobem je možné snadno získat reliabilní data, ne vždy tomu tak ve skutečnosti je. Respondenti totiž mohou odpovídat neupřímně, a to buď nevědomě, nebo z důvodu snahy o zakrytí svých předsudků, které by mohly působit společensky nevhodně.

Přímý přístup je reprezentován například studií MacKinnona, ve které se respondentům pokládaly otázky typu: co míníte o galštině; souhlasili byste s tím, aby byla oficiálním jazykem atd. (MacKinnon, 1981).

3.1.3 Nepřímý přístup[21]

U výzkumů, které využívají nepřímý přístup, se klade důraz na to, aby respondenti neznali badatelův záměr, tedy aby nevěděli, co přesně hodnotí. Často se využívají nepřímé otázky, aby hodnotitelé vyjádřili své postoje nevědomě, nebo je nějakým způsobem zamaskována sledovaná proměnná. „Nepřímý přístup ke studiu postojů k jazyku znamená kladení vychytralejších, dokonce záměrně zavádějících otázek, na rozdíl od přímého dotazování[22]“ (Garrett, 2010: 41). Rozšířenou technikou v rámci nepřímého přístupu k poznávání postojů k jazyku je tzv. „matched guise technique[23]“ (ibid), v české literatuře známá pod názvem „technika spojitých masek“ (Chromý, 2009: 255).

[19] „Direct approach“ (Garrett, 2010: 37).

[20] „People are simply asked questions directly about language evaluation, preference, etc. They are invited to articulate explicitlywhat thein attitude are to various language phenomena“ (Garrett, 2010: 39), vlastní překlad.

[21] „Indirect approach“ (Garrett, 2010: 37).

[22] „The indirect approach to studying language attitudes means using more subtle, even deceptive, techniques than simply asking straight questions“ (Garrett, 2010: 41), vlastní překlad.

[23] Dále pod zkratkou MGT

Matched guise technique (technika spojitých masek)

Pro experimenty využívající tuto techniku je typické, že posluchači při percepčním testu slyší několik nahrávek řeči jednoho mluvčího, ale je jim sděleno, že se jedná o různé osoby. K získání dat je potom využito různých dotazníků. Respondenti mohou vědět, že se jedná o výzkum zaměřený na postoje k jazyku, ale nejsou informováni o tom, jaké kategorie přesně badatele zajímají (Garrett, 2010: 41).

Chromý o tomto typu experimentu dokonce míní, že je to „technika právě určena ke zkoumání postojů k jazyku“, a dodává, že „nebyla v české lingvistice dosud představena“ (Chromý, 2009: 255).

Zpočátku získávání materiálu pomocí MGT spočívalo v tom, že bilingvní mluvčí byl požádán o přečetní textu v každém z jeho jazyků, nebo že mluvčí dostali za úkol záměrně měnit některé charakteristiky své řeči (napodobovat různé jazyky, dialekty, atd.). Takový postup ovšem nezajistil získání dokonale se shodujících vzorků (mimo sledované proměnné), a tento proces byl nesnadno kontrolovatelný. Princip MGT v jejích počátcích si lze přiblížit schématem na obrázku 2.

Až s vývojem počítačové techniky, zejména díky programu Praat, bylo možné začít s nahrávkami cíleně manipulovat (Campbell-Kibler, 2007: 34). Nové možnosti tak pomohly i širšímu užívání MGT.

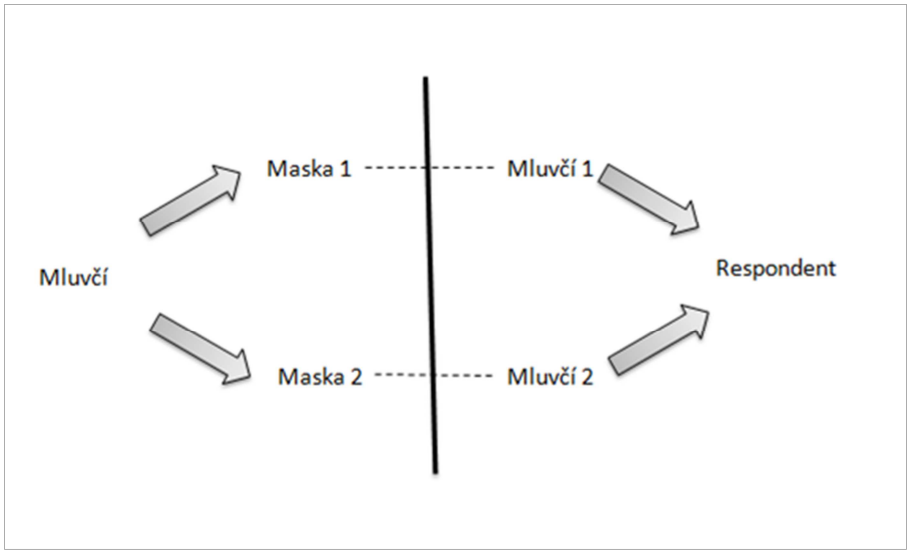

Obrázek 2 - Princip MGT, převzato z Chromý (1991: 256)

MGT byla poprvé použita v roce 1960 Lambertem a jeho kolegy v jejich výzkumu zabývajícím se postoji vůči angličtině a francouzštině v kanadském Montrealu (Lambert & kol., 1960). Tato studie je blíže představena v kapitole 3.3.1.

Tato technika byla modifikována i pro testování postojů k jazyku během rozhovoru, tedy přirozené interakce. Tyto úpravy zavedli Giles a Bourhis jejich experimentem z roku 1976, kdy poslali mluvčího do třídy středoškoláků, k nimž promlouval jedním z dialektů angličtiny, a následně hovořil druhým dialektem angličtiny v jiné třídě (Giles & Bourhis, 1976). Obě třídy měly mluvčího ohodnotit pomocí připravených dotazníků. V tomto případě by se jejich postupu opět dala vytknout možná nekonzistentnost (tentokrát spočívající nejen v projevech mluvčího, ale i ve složení skupin hodnotitelů).

MGT v každém případě znamená průlom ve studiu postojů k jazyku, a to zejména z toho důvodu, že umožňuje „svázání“ proměnných. Jejím správným použitím je experimentátorovi zajištěno, že respondenti reagují pouze na zkoumanou proměnnou, ostatní proměnné totiž vždy zůstávají stejné. Právě proto budeme tuto metodou aplikovat i v této práci.

3.2 Standardní kategorie a výsledky výzkumů

Ryanová a Carranza vymysleli pro účely měření postojů k jazyku škálu o 7 stupních, kterou používali pro 2 okruhy sledovaných vlastností – „status“ a „solidarita“. Na této sedmistupňové škále respondenti hodnotili mluvčí za pomoci bipolárních adjektiv. Pro oblast sociálního statusu používali tyto dvojice adjektiv (Ryan & Carranza, 1975: 858):

1) Vzdělaný vs. Nevzdělaný
2) Bohatý vs. Chudý
3) Úspěšný vs. Neúspěšný
4) Inteligentní vs. Neinteligentní

Do okruhu „solidarita“ zařadili tyto protiklady:

1) Důvěryhodný vs. Nedůvěryhodný
2) Přátelský vs. Nepřátelský
3) Hodný vs. Zlý

4) Milý vs. Krutý

Ve výzkumu Smithe a kol. se objevil podobný seznam hodnotících adjektiv, který byl převzat ze starší Brownovy studie[24] (Smith, Brown, Strong, & Rencher, 1975: 147):

1) Silný vs. Slabý
2) Aktivní vs. Neaktivní
3) Ambiciozní vs. Neambiciozní
4) Inteligentní vs. Neinteligentní
5) Atraktivní vs. Neatraktivní
6) Sebevědomý vs. Nesebevědomý
7) Společenský vs. Uzavřený
8) Spolehlivý vs. Nespolehlivý
9) Sympatický vs. Nesympatický
10) Sťastný vs. Nešťastný
11) Upřímný vs. Falešný
12) Milý vs. Nepříjemný
13) Svědomitý vs. Nesvědomitý
14) Precizní vs. Neprecizní
15) Slušný vs. Nevychovaný

Edwards ve své studii shrnuje některé dosavadní výzkumy zabývající se problematikou postojů k řeči a dochází k závěru, že mluvčí bývají klasicky hodnoceni v rámci 3 obsáhlých kategorií. Jsou jimi:

1) Kompetence, kam patří parametry jako např. úroveň vzdělání nebo pracovitost (Edwards, 1999: 102).
2) Osobní integrita, kam řadí např. spolehlivost nebo ochotu pomáhat (ibid)
3) Společenská přitažlivost, kam spadá např. přátelskost nebo smysl pro humor (ibid)

Ve výzkumech z poslední doby potom nalézá již jen 2 nejvýznamnější kategorie hodnocení, a to:

[24] (Brown, Strong, & Rencher, 1974)

1) Sociální status, který do jisté míry splývá s výše zmíněnou kategorií kompetence (ibid)
2) Solidaritu, která je jakousi kombinací kategorií osobní integrita a společenská přitažlivost (ibid)

Edwards nalézá určité trendy či zákonitosti i ve výsledcích výzkumů zaměřených na postoje k jazyku. Jazyk společensky nižších vrstev a menšin je obvykle hodnocen pozitivněji v rámci kategorií osobní integrity a společenské přitažlivosti, zatímco v ohledu kategorie kompetence si lepší výsledky připisují majoritní skupiny, tedy uživatelé standardních forem jazyka (Edwards, 1999: 102).

Aby bylo možné výsledky našeho experimentu vztáhnout k výsledkům jiných studií zaměřených na postoje k mluvčím, bylo nutné připravit dotazník obsahující obdobné otázky. Zároveň jsme se museli vyvarovat chyb, které při sestavování dotazníků hrozí. Častými nedostatky testových otázek jsou například případy, kdy otázka odkazuje na dvě skutečnosti zároveň, je nesrozumitelná nebo dvojsmyslná, zakládá se na informacích, které nemusí respondent znát, nabádá k určitému typu odpovědi, je příliš široce formulovaná atd. (Ferjenčík, 2000: 176).

3.3 Rozbory konkrétních výzkumů

V následujících podkapitolách shrneme několik výzkumů, které se týkají postojů k mluvčím. Srovnáme jejich výsledky a metodologické postupy, u nichž se pokusíme zhodnotit jejich pozitiva a negativa. Jednotlivé studie jsou řazeny podle toho, jakých jazykových jevů se týkají.

3.3.1 Jazyk jako celek

První studií využívající techniku MGT byla studie Lamberta a jeho kolegů (Lambert & kol., 1960) popisující postoje k angličtině a francouzštině v kanadském Montrealu, kde má koexistence anglofonních i frankofonních komunit dlouhou tradici. Výzkumníci měli k dispozici anglicky a francouzsky mluvící skupiny respondentů, kterým přehráli nahrávky 4 bilingvních mluvčích (vždy 1 pasáž v angličtině a 1 pasáž ve francouzštině od 1 mluvčího). Poté měli posluchači ohodnotit každého mluvčího v několika oblastech (např. inteligence, sebedůvěra, spolehlivost, charakter, upřímnost, atraktivní zevnějšek, atd.) na šestistupňové škále. Anglicky mluvící respondenti

hodnotili anglicky namluvené položky lépe než francouzsky namluvené, což odpovídalo všem předpokladům. Překvapením však bylo zjištění, že francouzsky hovořící respondenti taktéž udělili anglickým mluvčím lepší skóre než těm francouzským. Takové výsledky lze vysvětlit snahou minoritních skupin přebírat stereotypy majoritní skupiny. Velkým přínosem této práce bylo, že poté co respondenti ohodnotili 14 vlastností na šestistupňové škále u všech mluvčích, dostali ještě jeden úkol. Měli ohodnotit stejným způsobem všechny vlastnosti podle toho, jak by si jich cenili u svých přátel (Lambert & kol., 1960: 45). Lambert a jeho kolegové tímto vyřešili problém s tím, že pro každého respondenta mohou mít hodnocené vlastnosti jinou hodnotu, váhu a v některých případech i polaritu (např. ambicióznost může být považována za pozitivní i negativní lidskou vlastnost).

Mimo výše popsanou Lambertovu studii se podobnou tématikou zabývala i jeho další studie, která vznikla o 5 let později, a která zachycuje postoje k arabštině a hebrejštině v Izraeli (Lambert & kol., 1965). Respondentům, izraelským středoškolákům mluvícím arabsky nebo hebrejsky, předložili poslechový test složený z nahrávek dvou bilingvních mluvčích. K zamaskování skutečnosti, že se jedná o jednu osobu, přimíchali do položek ještě nahrávky dalšího mluvčího. Studenti byli instruováni, aby se snažili rozdíl jazyků ignorovat, a aby hodnotili pouze osobnostní rysy jednotlivých mluvčích. Výsledky ukázaly, že se obě skupiny navzájem hodnotily negativně, tedy že mluvčí byl hodnocen lépe, pokud mluvil jazykem shodným s jazykem respondenta, a naopak hůře v případě že mluvil jazykem druhým. Lambert se domníval, že tímto způsobem byli posluchači donuceni nevědomě vyjádřit svůj postoj k oběma jazykům, s čímž lze souhlasit, ačkoli je možné poukázat na několik okolností, které mohly výsledky ovlivnit – bilingvní mluvčí nemusí mít v obou jazycích stejnou kompetenci, navíc posluchači mohli reagovat na jiné, čistě zvukové jevy (například změny tempa v obou promluvách).

3.3.2 Cizinecký přízvuk

Postoji posluchačů k nestandardním jazykovým projevům realizovaným mluvčími osvojujícími si druhý jazyk se v minulosti zabývala řada lingvistů, nesjpíše proto, že se s takovými mluvčími lze velmi často setkat. Naučit se správně a přirozeně hovořit cizím jazykem není jednoduché a cizinecký přízvuk často nerodilé mluvčí prozradí, protože se zdá být pro posluchače velmi nápadným a snadno identifikovatelným. Garrett dokonce předpokládá, že tyto chyby mohou mít vliv na životní příležitosti (Garrett, 2010: 12).

Pocit vyčlenění ze společnosti mají i sami mluvčí dopouštějící se takových chyb, protože si „uvědomují, že znějí jinak, a následkem toho musí čelit sociálním bariérám a jsou znevýhodněni při hledání zaměstnání, přestože by toto mělo být ošetřeno zákony[25]“ (Garrett, 2010: 13).

Hojně citovanou studií zabývající se postoji k různým cizineckým přízvukům je Gilesova z roku 1970. Giles nechal 177 britských středoškolských studentů hodnotit nahrávky jednoho mluvčího, který napodoboval 13 rozličných cizineckých přízvuků objevujících se v angličtině. Studentům bylo sděleno, že se jedná o různé mluvčí, a aby zadavatelé testu tuto informaci ještě podpořili, sdělili respondentům, že autor studie nahraný materiál sbíral na svých cestách po Británii (Giles, 1970: 216). Jako metoda zde tedy byla využita jedna z variant MGT. Respondenti měli hodnotit, jak sympatický jim prezentovaný mluvčí byl, jestli by jim bylo příjemné se s ním setkat, nebo jaký by mohl mít společenský status; to vše na sedmistupňové škále. Užití škály s lichým počtem stupňů bylo výhodné, protože skóre 4 představovalo neutrální střed, odpovědi mezi 1-3 byly považovány za pozitivní a odpovědi mezi 5-7 byly vyhodnoceny jako negativní. Výsledky této studie ukázaly, že pouze francouzský a severoamerický přízvuk je spojován s vyšší prestiží mluvčích a je hodnocen jako příjemně znějící, nejhůře hodnocen byl naopak přízvuk indický nebo německý. Problémem této studie je fakt, že mluvčí, z jehož nahrávek byl sestaven percepční test, nemusel umět napodobit všechny cizinecké přízvuky stejně dokonale, navíc v každé promluvě mohl měnit některé charakteristiky svého hlasu nebo projevu (jako např. tempo, zvýšení nebo snížení základní frekvence, změny intenzity, atd.), a proto nelze s naprostou jistotou tvrdit, že posluchači hodnotili opravdu jen cizinecký přízvuk.

Brennanová a Brennan se v několika svých studiích také zabývali hodnocením mluvčích v závislosti na jejich cizineckém přízvuku. Dle hodnocení 3 lingvistů dokonce sestavili „index přízvučnosti[26]“, který, jak se později ukázalo, významně koreluje s hodnocením sociálního statusu mluvčích (Brennan & Brennan, 1981: 487-498). Je nutné dodat, že pod pojmem „přízvuk“ byl v této studii chápán „způsob výslovnosti odlišný od standardní řeči, přičemž gramatická, synatktická a lexikální rovina byla

[25] „Some people find that they sound ‚too different‘ and feel that they face social or career barriers, whatever the legal protection“ (Garrett, 2010: 13), vlastní překlad.

[26] „Accentedness Index“ (Brennan & Brennan, 1981: 487).

konzistentní se standardním jazykem[27]“ (Brennan & Brennan, 1981: 488). Základ tohoto výzkumu tvořily nahrávky čtených projevů rodilých mluvčích angličtiny, u nichž lingvisté neidentifikovali španělský přízvuk, a Mexičanů nebo Američanů, u nichž byl španělský přízvuk detekován. Všichni tito mluvčí byli muži a žili ve stejném regionu. Významným faktem je, že hodnocení přízvučnosti bylo u všech hodnotitelů – lingvistů - konzistentní (korelace v hodnotách 0,891 až 0,978) (Brennan & Brennan, 1981:493-494). Největším přínosem této studie je zjištění, že způsob výslovnosti je hlavním prediktorem indexu přízvučnosti, a tím tedy i hodnocení statusu mluvčího. Souvislost výslovnosti s hodnocením osobnostních rysů[28] se neprokázala (Brennan & Brennan, 1981: 498). Vliv individuálních fonologických charakteristik mluvčího na vnímání jeho sociálního postavení okolím byl ale dokázán již dříve (např. Labov, 1968; Ryan, 1973).

Stejnému tématu, tedy rozdílům v přijímání mluvčích hovořících standardní angličtinou a mluvčích se španělským akcentem (zde konkrétně šlo o Mexičany), se již dříve věnovali Ryanová a Carranza (Ryan & Carranza, 1975). V jejich výzkumu figurovalo 63 respondentů různých etnik (jednalo se o dospívající dívky), kteří hodnotili 12 mluvčích používajících jeden z výše zmíněných akcentů. Zvukový materiál byl sestaven z nahrávek čtených projevů, jejichž tématem byla buď škola nebo domov. Položky byly hodnoceny pomocí dotazníků obsahujících sedmistupňové škály s 15 dvojicemi bipolárních adjektiv (Ryan & Carranza, 1975: 858), podle typu vlastností rozdělených klasicky do 2 skupin – sociální status a solidarita (viz výše Edwards, 1999). Mluvčí standardní angličtiny získali ve všech ohledech lepší hodnocení než Mexičané, přičemž větší rozdíl mezi výsledky těchto skupin se ukázal u projevů týkajících se školních (tedy oficiálnějších) témat. Tyto výsledky tedy dokládají markantní vliv tematického kontextu v podobných typech experimentů. V souladu s Edwardsovým zobecněním (viz výše) se také větší rozdíl mezi oběma skupinami projevil v oblasti hodnocení sociálního statusu, naopak v rámci vlastností patřících do okruhu solidarity se výsledky přiblížily (Ryan & Carranza, 1975: 859). Tato studie se vyznačuje velmi kvalitním zpracováním, podrobným popisem průběhu všech prací během experimentu a taktéž střídmým postojem k otázce zobecnitelnosti výsledků. Autoři jsou si vědomi parametrů, které jejich zobecnitelnost znemožňují - nedostatečně rozsáhlý vzorek

[27] „Accent is taken to mean a manner of pronounciation different from standard speech with the grammatical, syntactical, and lexical levels consistentwith the standard“ (Brennan & Brennan, 1981: 488), vlastní překlad.

[28] Solidarity

mluvčích; možnost, že hodnocení bylo ovlivněno osobnostními rysy jednotlivých subjektů; podezření, že roli mohly hrát i individuální řečové charakteristiky; úzce definovaná skupina respondentů (Ryan & Carranza, 1975: 862).

3.3.3 Regionální prvky

Studie Campbell-Kiblerové se zabývala odlišnostmi v postojích posluchačů ke dvěma nářečím americké angličtiny. První, jižanské nářečí, se vyznačuje výslovností [in] ve slovech končících sufixem –ing a obecně bývá spojováno s lidmi z venkova a s nižším vzděláním (Campbell-Kibler, 2007: 33). Pro druhé nářečí, které autorka označuje také jako „nářečí gayů[29]“, je typická výslovnost [iŋ] a připisuje se homosexuálním jedincům, lidem žijících ve městě a mužům s méně maskulinními rysy (ibid). Zkoumanými mluvčími byli 2 muži a 2 ženy z každého regionu a jednalo se o studenty tamních univerzit. Posluchači a hodnotiteli (celkem jich bylo 124) potom byli taktéž univerzitní studenti, ale jejich výběr již nebyl striktně omezen jen na dané regiony. Respondenti se o mluvčích vyjadřovali pomocí dotazníků umístěných na internet. Účel testu jim nebyl předestřen, protože snahou bylo získat nevědomé hodnocení. Dotazníky se skládaly z otázek se šestistupňovou škálou, na které měli posluchači hodnotit jednotlivé vlastnosti mluvčího (například úroveň vzdělání), v další sekci dotazníku bylo úkolem vybrat z podaných možností pro mluvčího nejvhodnější charakteristiku (Campbell-Kibler, 2007: 38). Výsledky výzkumu ukázaly, že výslovnost koncovky –ing nemá zásadní vliv na zařazení mluvčího do sociální třídy, i když takovou souvislost naznačují (Campbell-Kibler, 2007: 50). Dále se dle očekávání projevilo, že výslovností varianta [in] je vodítkem k hodnocení mluvčího jako „jižana“, a naopak varianta [iŋ] přivádí posluchače k hodnocení mluvčího jako „homosexuálně znějícího“ (Campbell-Kibler, 2007: 55). Autorka pracovala s materiálem získaným metodou MGT, čímž se zvyšuje důvěryhodnost výsledků. Položky poslechového testu byly vytvořeny tak, že sledované segmenty byly pomocí programu Praat vloženy do různých promluv takovým způsobem, aby vždy existovaly 2 varianty lišící se pouze ve sledované koncovce (Campbell-Kibler, 2007: 37). Ve všech případech se jedná o spontánní promluvy (na neformální témata), což by bylo možné na jednu stranu vidět jako výhodu výzkumu, ale v tomto případě, kdy nejsou striktněji kontrolována ani témata rozhovorů, lze v takovém postupu spatřovat spíše slabinu. Jak sama Campbell-Kiblerová přiznává, úsudky respondentů mohly být ovlivněny kontextem, protože

[29] „gay accent“ (Campbell-Kibler, 2007: 32).

v hodnoceních jsou patrné rozdíly v závislosti na tématu, o kterém mluvčí právě hovořil (Campbell-Kibler, 2007: 34). Dalším problémem této, jakožto jakékoli jiné podobné studie, je vliv sociálního statusu posluchačů. Posluchači hodnotící mluvčího vykazujícího znaky stejné sociální skupiny, do které sami spadají, jej budou pravděpodobně automaticky hodnotit jako příjemného, a naopak k mluvčím reprezentujícím jinou sociální skupinu, může mít respondent předsudky. V této studii se takový trend projevil (Campbell-Kibler, 2007: 36). Použití šestistupňové hodnotící škály se taktéž nejeví jako ideální řešení. V dnešních výzkumech převládá preference lichočíselných škál, kde je respondent schopen uprostřed najít neutrální bod. Autorka ve své studii uvádí, že jeden ze zkoumaných mluvčích měl velmi slyšitelně palatalizovanou výslovnost /s/, která u ostatních mluvčích nebyla přítomna (Campbell-Kibler, 2007: 40). Tento mluvčí měl být tedy ze vzorku vyřazen, protože (navíc vzhledem k nízkému počtu zkoumaných mluvčích) mohl výrazně ovlivnit celkové výsledky experimentu.

Ray a Zahn se ve svém výzkumu z roku 1999 zabývali postoji posluchačů z Nového Zélandu vůči mluvčím novozélandské a americké varianty angličtiny (Ray & Zahn, 1999). Jejich hypotézou bylo, že novozélandská varianta bude považována za méně prestižní, protože tomu nasvědčovaly předchozí studie zabývající se regionálními rozdíly v angličtině (Ray & Zahn, 1999: 310). Tyto výsledky byly očekávány jak u hodnocení společenské prestiže mluvčích, tak u jejich osobnostních charakteristik. Počítali tedy s uplatněním tendence ke kulturní autodegradaci jazykových menšin (srov. kapitola 3.3.1). Dále předpokládali, že na hodnocení obou mluvčích budou mít vliv změny artikulačního tempa a intonační variability. Materiál této studie tvořily nahrávky 2 žen (1 hovořící americkou angličtinou, 1 novozélandskou angličtinou), které byly instruovány přečíst zadané texty a postupně při tom záměrně měnit své mluvní tempo a měnit polohu hlasu (oba parametry měly tři stupně). Posluchači posléze měli za úkol nejprve zkusit uhodnout, odkud daný mluvčí pochází. Tento úkol ve shodě s očekáváním splnili dobře – mluvčí americké angličtiny byla identifikována s 72.1% úspěšností a novozélandskou mluvčí správně určilo 76% respondentů (Ray & Zahn, 1999: 315). Následně byl vytvořen dotazník obsahující otázky směřující ke společenské prestiži a osobnostním charakteristikám, každá z vlastností byla hodnocena na škále od 1 do 5. Výsledky prokázaly vliv tempa a základní frekvence hlasu na hodnocení společenské prestiže, a to v souladu s předchozími výzkumy (Ray & Zahn, 1999: 312) –

středně rychlé tempo (okolo 284 slabik za minutu) a vysoká intonační variabilita byly hodnotami, které indikovaly nejlepší hodnocení (Ray & Zahn, 1999: 315). Mluvčí amerického dialektu přitom získávala lepší skóre u všech modifikací tempa i intonační variability než mluvčí novozélandského dialektu, která navíc byla ohodnocena za všechny promluvy téměř stejně (ibid). Nedostatky této práce lze vidět v malém vzorku mluvčích, na což sami autoři v závěru poukazují, a dále v tom, že se nepokusili odstranit individuální řečové charakteristiky obou mluvčích, které jistě do hodnocení nemalou měrou zasáhly.

3.3.4 Tempo

Vedle výše zmíněné studie Raye a Zahna se vlivem mluvního tempa na hodnocení mluvčích zabývala i studie Smithe a kol. z roku 1975. Ti využili nahrávek 28 mužů z různých sociálních vrstev majících různou úroveň vzdělání, ze kterých počítačovými úpravami získali 54 položek. Jednalo se o čtené projevy, texty obsahovaly 2 oznamovací, 1 tázací a 1 zvolací větu. Každá přirozená nahrávka byla zkrácena a prodloužena o 12.5, 25, 37.5, a 50 procent. Takto upravené položky byly předloženy 24 respondentům, kteří měli za úkol je zhodnotit užitím série 15 adjektiv[30] reprezentujících dva osobnostní faktory – schopnost a shovívavost[31] (Smith, Brown, Strong, & Rencher, 1975: 146). Tyto okruhy vlastností v podstatě odpovídají Edwardsem zobecněným kategoriím sociální status a solidarita (Edwards, 1999: 102). Po provedení analýzy výsledků se ukázalo, že vlastnosti reprezentující faktor schopnosti (sociálního statusu) jsou citlivější k manipulaci tempem. Hodnocení schopnosti mluvčích mělo ke změnám tempa lineární vztah, úroveň schopnosti mluvčího tedy rostla i klesala spolu s mluvním tempem. Hodnocení v oblasti shovívavosti (solidarity) mělo k tempu vztah inverzní, nejvyšších hodnocení bylo dosaženo při normálním (nezrychleném ani nezpomaleném) tempu (Smith, Brown, Strong, & Rencher, 1975: 145). Tato zjištění lze ovšem považovat jen za určité tendence, protože se neukázala jako statisticky signifikantní (Smith, Brown, Strong, & Rencher, 1975: 151).

[30] viz Smith, Brown, Strong, & Rencher, 1975: 147
[31] „Compenetence and benevolence“ (Smith, Brown, Strong, & Rencher, 1975: 145).

4 Řečové vady

Řečové vady jsou výraznou charakteristikou mluvčího, která je jen těžko odstranitelná. Toho využívá například forenzní fonetika, která je považuje za forenzně relevantní řečové odchylky (Jessen, 2007: 190) a používá je tedy k identifikaci mluvčích. V této práci se budeme snažit dokázat, že mohou ovlivňovat sociální postavení jednotlivců. Protože základem našeho experimentu bude zvukový materiál obsahující nahrávky mluvčích se sigmatismem, bude v této kapitole tato řečová vada blíže představena.

4.1 Dyslalie

Sigmatismus je řečovou vadou, kterou řadíme mezi poruchy článkování řeči, konkrétně mezi dyslalie (jinak patlavost nebo ve starší literatuře psellismus[32]).

4.1.1 Definice dyslalie

Dyslalií označujeme vadnou výslovnost určitých hlásek, tedy případy, kdy se hláska „konstantně zvukově odlišuje v mluvním projevu (deformace, distorze) od kodifikované normy daného jazyka, je tvořena na jiném místě nebo jiným způsobem, než stanoví fonetická spisovná norma“ (Dvořák, 1998:47). Palková termín dyslalie vymezuje jako „souhrnný název pro poruchy výslovnosti hlásek nebo hláskových skupin“ (Palková, 1994: 349), čímž rozšiřuje obdobným způsobem jako Klenková (viz dále) Dvořákovu definici. „Dyslalie je porucha artikulace, kdy je narušena výslovnost jedné hlásky nebo skupiny hlásek rodného jazyka, ostatní hlásky jsou vyslovovány správně podle příslušných jazykových norem“ (Klenková, 2006: 99). S jiným, a poněkud problematickým, popisem dyslalie přicházejí Honová a kol., když o ní hovoří jako o poruše postihující fony, slabiky a slova, a na základě toho vydělují dyslalii hláskovou, slabičnou a slovní[33] (Honová, Jindra & Pešák 2003:240). Takové vymezení je ale spíše než definicí určitým typem třídění dyslalií podle kontextu, které uvádí například Klenková a Krahulcová (Klenková, 2006: 106[34]; Krahulcová, 2007: 42).

[32] (Dvořák, 1998: 47).

[33] „We recognize phone, syllable and word dyslalia“ (Honová, Jindra & Pešák 2003: 240).

[34] „Dělení z hlediska kontextu: dyslalie hlásková – týká se jednotlivých hlásek, dyslalie kontextová – ta je slabiková nebo slovní (izlované hlásky jsou tvořeny správně, ale ve slabikách nebo slovech chybně)“ (Klenková, 2006: 106).

Podle Mezinárodní klasifikace nemocí (publikace, která kodifikuje systém označování a klasifikace lidských onemocnění, poruch a zdravotních problémů, publikovaná Světovou zdravotnickou organizací[35]) jsou dyslalie řazeny do skupiny poruch s názvem Poruchy psychického vývoje (uvedené pod značkou číslo F80–F89). Konkrétně spadají do podskupiny číslo F80.0 - Specifické vývojové poruchy řeči a jazyka / Specifická porucha artikulace řeči. Tato podskupina je zde charakterizována následovně: „Jsou to poruchy, kde normální způsob osvojení jazyka je narušen od časných vývojových stadií. Tyto stavy nelze přímo přičítat neurologickým abnormalitám nebo poruchám řečového mechanismu, smyslovému poškození, mentální retardaci nebo faktorům prostředí. Specifické vývojové poruchy řeči a jazyka jsou často následovány přidruženými problémy, jako jsou obtíže ve čtení a psaní, obtíže v meziosobních vztazích a poruchy emocí a chování." (Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených problémů, 2013). Zarážející skutečností je, že WHO řadí "patlavost" do samostatné skupiny (konkrétně F80.8), ke které zde ovšem neuvádí žádnou charakteristiku ani komentář. Proto není možné vysvětlit, z jakého důvodu termíny dyslalie a patlavost nepojímá jako synonyma, jak je tomu běžně v odborné literatuře. Tento nedostatek taktéž nahrává možným pochybnostem o důvěryhodnosti této databáze.

4.1.2 Typy dyslalie

Podle příčin lze dyslalie dělit na organické a funkční (Klenková, 2006: 100; Krahulcová, 2007: 41-42; Palková, 1994: 346). Organické dyslalie mají původ v poškození některého z orgánů potřebných k řeči, poruše sluchu nebo zraku, zatímco funkční dyslalie jsou způsobeny vlivem okolního prostředí (např. nedostatek péče věnované dítěti, nekvalitní vzdělávání) a anatomicky v těchto případech správné artikulaci nic nebrání (Krahulcová, 2007: 41-42; Palková, 1994: 346).

Dyslalie lze rozdělit i z hlediska jejich závažnosti, a to na následující tři typy (Krahulcová, 2007: 42; Klenková, 2006: 105-106).

1) Dyslalie universalis (tetismus) – nejzávažnější varianta, kdy je postižena většina hlásek, a řeč je proto téměř nesrozumitelná.
2) Dyslalie multiplex (gravis) – taktéž vážná vada výslovnosti, kdy je postiženo více hlásek a srozumitelnost řeči je narušena.

[35] Dále pod zkratkou WHO

3) Dyslalie simplex (levis, parciální) – vadou je zasažena jedna nebo jen několik málo hlásek a srozumitelnost řeči není narušena.

Dále se dyslalie dělí i podle druhu postižených hlásek. Hlavními typy jsou rotacismus (porucha [r]), rotacismus bohemicus (porucha [ř]), sigmatismus (porucha sykavek), lambdacisumus (porucha [l]) (Palková, 1994: 350), deltacismus (porucha [t], [d]) (Dvořák, 1998: 36).

4.1.3 Výskyt dyslalií

Dyslalie je vůbec nejčastější poruchou komunikační schopnosti (Klenková, 2006: 99). Výskyt patlavosti v populaci však kolísá v závislosti na věku – „nejvyšší výskyt je ve věku předškolním, kdy je součástí celkového vývoje schopností a dovedností dětí. Ve školním věku výskyt dyslalie klesá, ve věku produktivním je výskyt dyslalie konstantní, až posléze mírně stoupá ve věku postproduktivním“ (Krahulcová, 2007: 33).

V češtině se nejčastěji vyskytují dyslalie postihující kmitavé hlásky a sykavky (Palková, 1994: 350). Výsledky výzkumu, který probíhal v roce 1989 na 5599 žácích první třídy v Praze, toto tvrzení potvrzují (viz následující tabulka 1).

	Postižené hlásky								
							Kombinace		
(z celkových 5599 mluvčích)	[t,d,n]	[c,s,z]	[č,š,ž]	[l]	[r]	[ř]	[r,ř]	[c,s,z,č,š,ž]	rotac.+sigm.
Počet mluvčích s identifikovanou vadou	402	931	479	292	728	944	532	362	80
Počet mluvčích s identifikovanou vadou vzhledem k celému vzorku (v %)	10,18	16,63	8,56	5,22	13,00	16,86	9,50	6,47	1,43
Výskyt vady vzhledem k ostatním vadám (v %)	18,83	**43,61**	**22,44**	13,68	**34,15**	**44,22**	24,92	16,96	3,75

Tabulka 1 – tabulka výskytu vybraných řečových vad u žáků první třídy; převzato z Palková, 1994: 351

Klenková uvádí i několik dalších faktorů, na kterých je rozložení dyslalií v populaci závislé (Klenková, 2006: 100):

1) Pohlaví – dyslalie jsou častější u chlapců než u dívek (v poměru 6:4)

2) Inteligence – u žáků zvláštních škol je výskyt vyšší; přímá souvislost s IQ však není jednoznačná
3) Věk – jak již bylo zmíněno, dyslalie se nejhojněji vyskytuje v dětském věku

Výskyt dyslalií v závislosti na věku znázorňuje tabulka 2, sestavená podle údajů Krahulcové (Krahulcová, 2007: 35).

	Věk/životní etapa		
	5-6 let	Základní škola	Střední škola
Počet mluvčích s identifikovanou dyslalií (v %)	38,4	18,2	8,8

Tabulka 2 - Výskyt dyslalií v závislosti na věku, převzato z Krahulcová, 2007: 35

Palková předpokládá, že výskyt řečových vad v celé populaci se pohybuje okolo 25% až 33%, a dodává, že v současnosti má vzestupnou tendenci (Palková, 1994: 352). Tyto odhady sice neodpovídají zjištěním provedených výzkumů, faktem však je, že rozsáhlý výzkum, který by monitoroval výskyt řečových vad v rámci všech věkových kategorií v celé České republice, a mohl by tyto domněnky potvrdit, či vyvrátit, zde chybí.

4.2 Sigmatismus

4.2.1 Definice sigmatismu

„Sigmatismus je porucha sykavek celkově“ (Palková, 1994: 349), je to „vadná výslovnost sykavek, včetně polosykavek“ (Dvořák, 1998: 150). Jde tedy o defekty artikulace týkající se konsonantů [s, z, c, š, ž, č, dz, dž] (Honová, Jindra, & Pešák, 2003: 240).

Sykavky (sibilanty)

Z hlediska způsobu tvoření hlásek patří české sykavky [s, z, š, ž] mezi frikativy. Zdrojem silně šumového charakteru těchto konsonantů je turbulentní proudění vznikající nárazem výdechového proudu vzduchu na překážku (úžinu) vytvořenou v oblasti alveol; zuby jsou přitom sevřeny blízko k sobě (Ladefoged & Maddieson, 1996: 145, 148). Bližší artikulační, akustický a percepční popis jednotlivých hlásek, které zahrnujeme mezi české sykavky, přináší následující tabulka 3.

Hláska	Charakteristika				
	Způsob artikulace	Místo artikulace	Přítomnost základního tónu (znělost)	Frekvenční pásmo šumu	Percpeční dojem
[s]	frikce	prealveolární	ne	4-10 kHz	vysoký šum, ostré
[z]	frikce	prealveolární	ano	4-10 kHz	vysoký šum, ostré
[š]	frikce	postalveolární	ne	2,5-3,5 kHz	nižší šum, tupé
[ž]	frikce	postalveolární	ano	2,5-3,5 kHz	nižší šum, tupé

Tabulka 3 - artikulační a akustický popis českých sykavek; podle Palková, 1994, Ladefoged & Maddieson, 1996 a Klenková, 1998

Konsonanty [s, z], tedy tzv. ostré sykavky vznikají "přitisknutím podélných okrajů jazyka k horní dásni; štěrbina zůstává mezi hřbetem špičky jazyka a přední částí alveol" (Palková, 1994: 228). Rty jsou zaostřeny a hláska [s] je tvořena s větším svalovým napětím než hláska [z] (ibid). Artikulaci hlásek [s, z] znázorňuje obrázek 3.

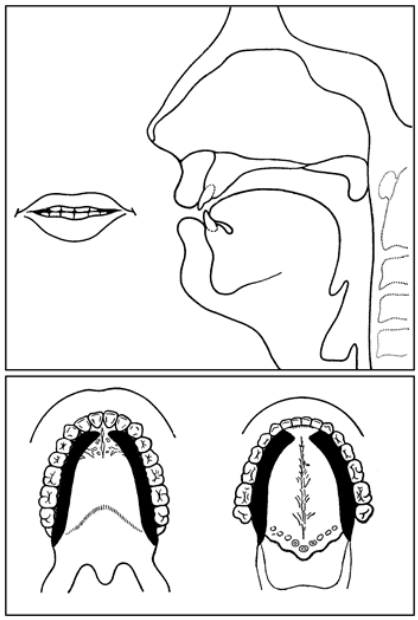

Obrázek 3 – palatogram a postavení rtů při aktikulaci hlásek [s, z]; převzato z Palková, 1994: 228.

Tupé sykavky [š, ž] se artikulačně vyznačují zúžením vznikajícím taktéž "přitisknutím okrajů jazyka po stranách k horní dásni, hmota jazyka je však posunuta celkově zadněji, štěrbina zůstává mezi hřbetem přední části jazyka a zadní částí alveolárního výstupku. Vzdálenost této úžiny od předních řezáků je větší. Hrot jazyka bývá často skloněn dolů" (Palková, 1994: 229). Rty se zaokrouhlují, jak je možné

sledovat na obrázku 4. Tímto zaokrouhlením se prodlužuje prostor nadhrtanových dutin, což má za následek specifickou šumovou charakteristiku tupých sykavek.

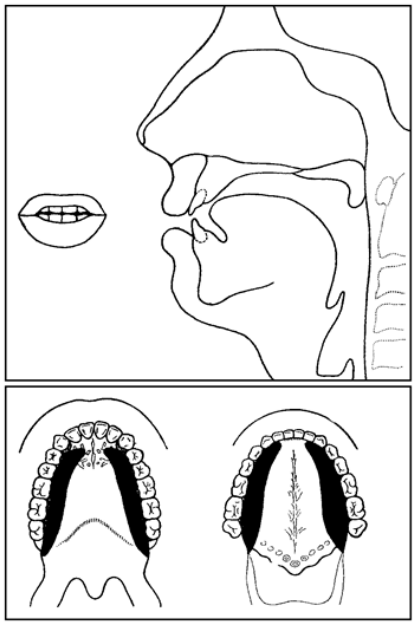

Obrázek 4 - palatogram a postavení rtů při aktikulaci hlásek [š, ž]; převzato z Palková, 1994: 229.

Následující obrázek 5 přibližuje rozdíl v postavení jazyka při artikulaci hlásek [s] a [š].

Obrázek 5 - rozdíl v postavení jazyka při artikulaci hlásek [s] a [š]; převzato z Honová, Jindra & Pešák 2003: 240.

Polosykavky

Dále lze vydělit skupinu hlásek, které se označují jako polosykavky. V češtině se jedná o konsonanty [c, dz, č, dž], které se řadí mezi afrikáty – hlásky s dvoufázovou artikulací. Afrikáty jsou tvořeny jako sekvence po sobě jdoucí explozivy a frikativy, přičemž ovšem nedochází k explozi, ale závěr plynule přechází ve frikci, a tato sekvence je považována za jednu samostatnou jazykovou jednotku (hlásku) (Ladefoged & Maddieson, 1996: 90).

Bližší artikulační, akustický a percepční popis jednotlivých hlásek, které zahrnujeme mezi české polosykavky, přináší následující tabulka 4.

Hláska	Charakteristika				
	Způsob artikulace	Místo artikulace	Přítomnost základního tónu (znělost)	Frekvenční pásmo šumu	Percpeční dojem
[c]	okluze+frikce	prealveolární	ne	4-10 kHz	vysoký šum
[dz]	okluze+frikce	prealveolární	ano	4-10 kHz	vysoký šum
[č]	okluze+frikce	postalveolární	ne	2,5-3,5 kHz	nižší šum
[dž]	okluze+frikce	postalveolární	ano	2,5-3,5 kHz	nižší šum

Tabulka 4 - artikulační a akustický popis českých polosykavek; podle Palková, 1994, Ladefoged & Maddieson, 1996 a Klenková, 1998

V první fázi artikulace českých hlásek [c, dz] „vytváří jazyk úplný závěr přitisknutím svých okrajů k alveolárnímu výstupku podél horních zubů, tedy jako při [t], jen s menším svalovým napětím" (Palková, 1994: 234), a s tím rozdílem, že špička jazyka nesahá až na horní řezáky (Klenková, 1998: 58). V následující fázi dojde k uvolnění závěru (špičkou jazyka), okraje jazyka jsou však stále přitisknuty, a tím vznikne úžina v oblasti předních alveol (obdobně jako při výslovnosti [s]) (Palková, 1994: 234). Palatogram hlásek [c, dz] a postavení rtů při jejich artikulaci znázorňuje obrázek 6.

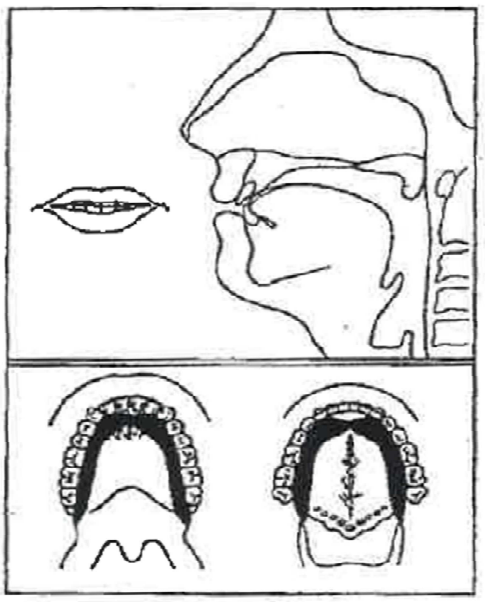

Obrázek 6 - palatogram a postavení rtů při aktikulaci hlásek [c, dz]; převzato z Palková, 1994: 234.

Při artikulaci afrikát [č, dž] v češtině je závěr tvořen opět jazykem, který je v kontaktu s alveolárním výstupkem a po stranách s horní dásní. “Ve srovnání s [c] je celkově posunut poněkud dozadu” (Palková, 1994: 235). Ve druhé fázi vzniká proti zadním alveolům úžina podobná jako u [š] (ibid). Zaokrouhlení rtů a dotyk jazyku s patrem v závěrové části znázorňuje obrázek 7.

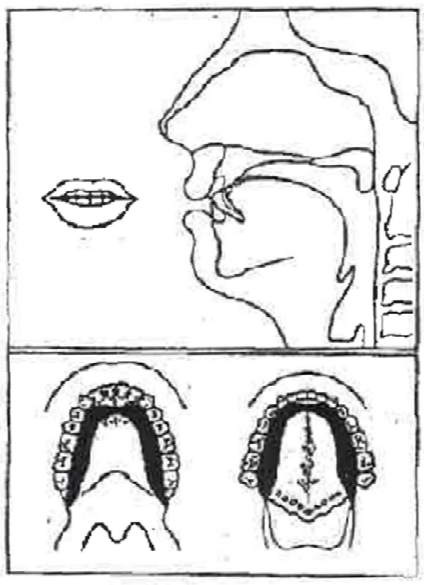

Obrázek 7 - palatogram a postavení rtů při aktikulaci hlásek [č, dž]; převzato z Palková, 1994: 235.

4.2.2 Typy sigmatismu

Sigmatismus se dále dělí na několik typů, a to podle toho, jaký konkrétní artikulační nedostatek jej způsobuje. V literatuře se hovoří o těchto specifických druzích sigmatismu (podle Dvořák, 1998: 150 a Honová, Jindra, & Pešák, 2003: 241):

1) Addentální – výdechový proud se rozráží o zadní stěnu horních řezáků, jazyk nevytvoří potřebnou dutinku, vzniká hláska podobající se [t]
2) Bilabiální – výdechový proud proniká mezi staženými rty
3) Interdentální – hrot jazyka je při vyslovování posouván mezi ostří řezáků; tento typ sigmatismu bývá způsoben defektem skusu a jedná se o typ nejčastější
4) Labiodentální – sykavky jsou tvořeny spodním rtem a horními řezáky, zvuk připomíná hlásku [f], která je však vyslovována poněkud sykavěji
5) Laterální – hrot jazyka se silně přitiskne k alveolám a výdechový proud pak uniká po jedné nebo obou stranách jazyka, místo aby proudil středem ústní dutiny; příčinou bývá vada skusu nebo postavení zubů

6) Mixta – sykavky a polosykavky z obou řad (ostré a tupé) jsou vyslovovány přibližně stejně
7) Nazální – jazyk uzavírá cestu výdechovému proudu z dutiny ústní, vzduch proudí ven dutinou nosní a výsledkem je nepříjemný nazální brum
8) Laryngální – ostrý šum vzniká v hrtanu; je to typický projev palatolalie[36]
9) Stridens – velmi ostrý šum, obvyklý při šepotu
10) Aspirační – labiodentální sykavky vznikající během krátkého vdechu; příčinou této vady bývá neprofesionální pokus nácviku výslovnosti sykavek

4.2.3 Výskyt sigmatismu

Četnost hlavních typů sigmatismu v rámci této vady celkově znázorňuje následující tabulka 5 (podle Honová, Jindra, & Pešák, 2003: 242).

Typ sigmatismu	Zastoupení v %
Interdentální	61,8
Laterální	21,3
Addentální	7,0
Nazální	3,5
Kombinace laterárlního a interdentálního	0,5

Tabulka 5 – procentuální zastoupení hlavních typů sigmatismu v rámci této vady celkově (Honová, Jindra, & Pešák, 2003: 242).

4.2.4 Korekce sigmatismu

S logopedickou terapií by se u dětí trpících dyslaliemi mělo začít ještě před jejich nástupem do základní školy. Terapie by měla být pro děti co nejvíce zábavná a motivující, měla by probíhat v klidném a příjemném prostředí (Klenková, 2006). Náprava dyslalií je samozřejmě možná i u adolescentů či dospělých, tento proces je pro ně ale většinou namáhavější a trvá delší dobu. Při korekci postižených hlásek je hlavním úkolem logopeda dosáhnout vyvození správné artikulace daných hlásek a následně jejich správnou výslovnost fixovat a zautomatizovat (Peutelschmiedová, 2005). Za účelem vyvozování hlásek se cvičí vzorce výslovnosti, které mají docílit správné výslovnosti narušené hlásky (Klenková, 1998). Vyvozování může probíhat několika způsoby. Nepřímá metoda k vyvozování hlásek využívá různé přirozené zvuky, které by

[36] „Vývojová vada řeči provázející rozštěpy patra, případně kombinace rozštěpů patra a čelistí, rtů; typická je zvýšená a deformovaná nazalita“ (Dvořák, 1998: 119).

měly být dítěti známé z jeho okolí (např. syčení páry nebo hada); substituční metoda se zaměřuje na hlásky, které již dítě vyslovuje správně, a jsou artikulačně podobné postižené hlásce - jejich kladením do různých hláskových okolí se logoped snaží docílit správné výslovnosti narušené hlásky; dále existují metody mechanické, které využívají pomůcky jako logopedické špachtle, sondy, vibrační přístroje atd. k posouvání artikulátorů do správné pozice (Vyštejn, 1991). Výše popsané metody se často kombinují. Klenková popisuje například způsob korekce [s] kombinací substituční a mechanické metody – „hlásku s můžeme vytvořit z prodlouženého f – foukáme fff a rukou upravíme mluvidla na postavení s (roztahujeme koutky úst, až se ozve sykot)“ (Klenková, 1998: 49). Ukázkou kombinace substituční a mechanické metody může být způsob vyvozování [č] navrhovaný Klenkovou – “umí-li dítě c, necháme je hlásku vyslovovat, při tom rukou tiskneme v koutcích tváře a rty vytáhneme do vyšpulení, hrot jazyka zatlačíme špachtlí nebo kroužkovou sondou vzad” (ibid).

5 Metoda

5.1 Hypotézy

Na základě prostudování výše zmíněných studií zaměřených na postoje k jazyku byla definována tato nulová hypotéza:

H_0: Sigmatismus nemá vliv na vnímání a hodnocení mluvčích.

Dále byly stanoveny tyto pracovní hypotézy:

H_1: Sigmatismus má vliv na vnímání a hodnocení mluvčího posluchači, a to tím způsobem, že mluvčí se sigmatismem jsou respondenty hodnoceni negativněji než mluvčí bez této řečové vady.

H_2: Protože mluvčí trpící sigmatismem lze považovat za určitý typ jazykově minoritní skupiny, budeme silnější negativní postoje očekávat v oblasti sociálního statusu mluvčích (kompetence) než v oblasti jejich společenské atraktivity (osobnostních rysů / solidarity).

5.2 Zvukový materiál

Pro účely této práce byly použity nahrávky z Pražského fonetického korpusu (Skarnitzl, 2010) získané v letech 1998 až 2002 nahráváním studentů prvních ročníků oboru Český jazyk a literatura. Veškerý materiál byl pořízen v nahrávací kabině Fonetického ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze[37], která umožňuje získat velmi kvalitní zvukové nahrávky použitelné pro následnou analýzu segmentální vrstvy řeči.

5.2.1 Poslechová analýza I

Z korpusu jsme vybrali ty nahrávky, u kterých již dříve 4 pracovníci FÚ[38] a 4 studenti oboru Fonetika[39] provedli poslechovou analýzu. Protože sigmatismus byl jednou z kategorií, kterou měli u každého mluvčího zhodnotit, bylo nám umožněno poměrně snadno najít v celém vzorku mluvčí, u kterých by tato řečová vada mohla figurovat. Hodnocení probíhalo tím způsobem, že v případě, kdy se zdál danému posluchači sigmatismus mluvčího velmi výrazný, přidělil tomuto aspektu jeho řeči dva body; pokud byl sigmatismus rozpoznatelný, ale ne příliš výrazný, měl respondent

[37] Dále pod zkratkou FÚ
[38] V následujících tabulkách značeni jako P
[39] V následujících tabulkách značeni jako S

udělit jen jeden bod; a pokud u mluvčího sigmatismus rozpoznán nebyl, měla být položka hodnocena známkou nula.

Z celkových 261 mluvčích, jejichž zanalyzované nahrávky jsme měli k dispozici, jsme vybrali 39 těch, u kterých se dal nejvíce předpokládat výskyt sigmatismu, a to podle skóre jejich hodnocení. Limitem pro zařazení mluvčího do užšího výběru bylo získání minimálně 2 bodů (celkem) od hodnotitelů z řad pracovníků FÚ. K takovému rozhodnutí nás vedlo vcelku nepřekvapivé zjištění, že tito hodnotitelé jsou spolehlivější – jejich hodnocení se mezi sebou velmi často shodují, zatímco u hodnotitelů – studentů jsme mohli sledovat mnoho výkyvů. Studenti velmi často identifikovali sigmatismus (dokonce i jeho silnou variantu) u mnoha mluvčích, kteří byli všemi hodnotiteli – pracovníky FÚ oznámkováni nulou (viz Příloha 1). Rozdíly mezi těmito dvěma skupinami respondentů můžeme připisovat nejen míře jejich zkušenosti v této oblasti, ale i jejich individuální citlivosti vůči sigmatismu, popř. i stavu sluchu. Přísnost hodnocení mluvčích, ačkoli není možné přesně identifikovat její původ, je znázorněna v tabulce 6, která přináší přehled počtu mluvčích označených jako mající sigmatismus jednotlivými respondenty.

(z celkových 261 mluvčích)	**Kódy hodnotitelů - P=pracovník FÚ; S=student**							
	P1	P2	P3	P4	S1	S2	S3	S4
Počet mluvčích s identifikovaným sigmatismem	16	17	23	44	114	136	44	89
Počet mluvčích s identifikovaným sigmatismem (v %)	6,13%	6,51%	8,81%	16,86%	43,68%	52,11%	16,86%	34,10%

Tabulka 6 - přehled počtu mluvčích, kteří byli jednotlivými respondenty označeni jako mající sigmatismus

Z tabulky 6 je evidentní, že hodnotitelé z řad pracovníků FÚ nebyli vůči sigmatismu tolik citliví jako studenti. Zaměříme-li se ovšem na to, kolika procentům mluvčích z celkového vzorku byl jednotlivými posluchači sigmatismus přisuzován, je zřejmé, že soudy respondentů – studentů byly přehnané a je možné je pokládat za chybné. Podle tvrzení Krahulcové by se totiž měly dyslalie souhrnně objevovat u 18,8% českých žáků základních škol a jen u 8,8% českých středoškoláků (Krahulcová, 2007:

35). Výskyt těchto řečových vad v dospělé populaci by měl být ještě nižší, a navíc u daných mluvčích, studentů filologického oboru, bychom je očekávali v ještě o něco menší míře než u zbytku populace. Na základě těchto úvah můžeme za nejobjektivnější pokládat hodnocení respondentů P1, P2 a P3 ze skupiny pracovníků FÚ. Z jejich hodnocení vyšlo 6,13%, 6,51% a 8,81% mluvčích jako postižených sigmatismem. Hodnotitel P4, který byl v rámci pracovníků FÚ vůči sigmatismu nejméně smířlivý, se potom v počtu identifikovaných řečových vad (16,86%) shoduje s nejmírnějším hodnotitelem z řad studentů – S3. Ještě více mluvčích se sigmatismem bylo „odhaleno“ respondenty S1, S2 a S4, a to 43,68%, 52,11% a 34,10%.

Graf 1 zobrazuje hodnocení jednotlivých posluchačů, a to od nejpřísnějšího (S2) do nejbenevolentnějšího (P1). Jak již bylo řečeno, otázkou stále zůstává, zda například respondent S2 byl schopen mezi projevy mluvčích se sigmatismem a bez sigmatismu rozlišovat správně.

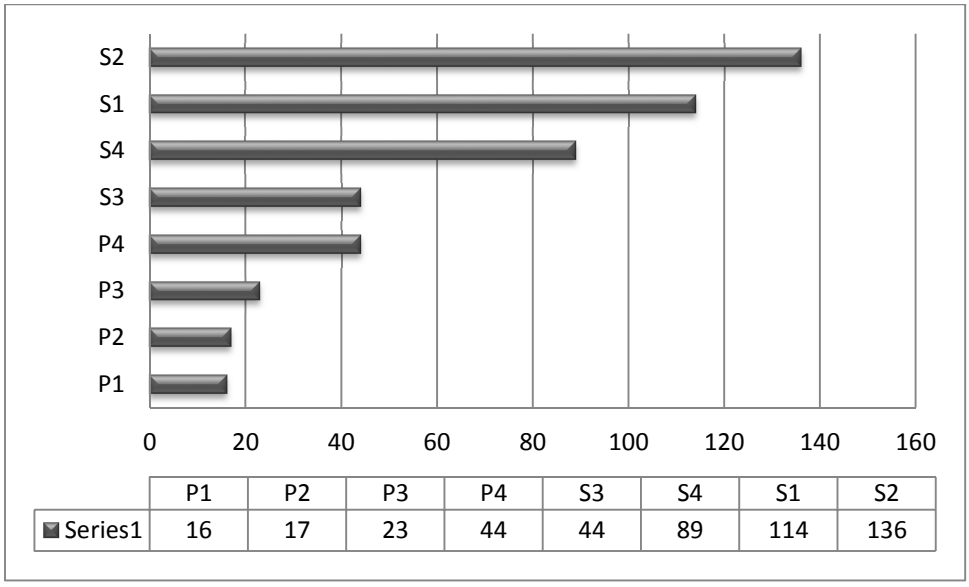

	P1	P2	P3	P4	S3	S4	S1	S2
Series1	16	17	23	44	44	89	114	136

Graf 1 - Počet mluvčích s identifikovaným sigmatismem dle jednotlivých respondentů (z celkového počtu 261 mluvčích)

Tabulka 7 potom přináší průměrné výsledky obou skupin respondentů – pracovníků FÚ a studentů Fonetiky, a to jak každé skupiny zvlášť, tak i jejich společný průměr.

(z celkových 261 mluvčích)	Průměr		
	P	S	Total P+S
Počet mluvčích s identifikovaným sigmatismem	25	95,75	60,38
Poměr mluvčích s identifikovaným sigmatismem (v %)	9,58%	36,69%	23,13%

Tabulka 7 - průměrný počet mluvčích, kteří byli respondenty označeni jako mající sigmatismus

Seznam všech 261 mluvčích a jejich hodnocení jednotlivými posluchači je možné sledovat v tabulce, která je přílohou této práce (příloha 1).

Tabulka 8 znázorňuje skóre mluvčích, kteří byli následně vybráni do našeho experimentu.

Kódy hodnotitelů - P=pracovník FÚ; S=student							**Celkové skóre**				
Kódy mluvčích	P1	P2	P3	P4	S1	S2	S3	S4	P	S	Total P+S
MOLAL	2	2	2	2	2	2	2	2	8	8	16
SLECZ	2	1	2	2	2		2	2	7	6	13
KLIML	2	2	2	1	2	1	1	2	7	6	13
JELAL	2	1	2	1		1		2	6	3	9
RIVAZ	1	1	2	1	2	1	2	2	5	7	12
BREAZ			2	2	2	1	2	2	4	7	11
KOLRZ		1		2	2	1	2		3	5	8
SVECL		1		2	2	1	2	1	3	6	9

Tabulka 8 - skóre mluvčích, kteří byli následně vybráni do našeho experimentu, z první poslechové analýzy

5.2.2 Poslechová analýza II

Následná analýza spočívala v poslechu mluvčích autorkou této práce. Do této fáze již byly vybrány pouze nahrávky 39 mluvčích, kteří obdrželi nejvyšší skóre při Poslechové analýze I, a tudíž se u nich dal sigmatismus považovat za velmi pravděpodobný. Poslech probíhal v klidné místnosti za použití uzavřených sluchátek KOSS UR 29. Hodnotitelka mluvčí poslouchala v náhodném pořadí, aby tak zamezila hrozící předpojatosti. Známkování mluvčích probíhalo stejným způsobem jako v předchozí analýze provedené pracovníky FÚ a studenty Fonetiky. Tabulka 9 přináší seznam mluvčích, kteří při druhé analýze obdrželi skóre 2, bylo jich celkem 24. Červeně

jsou označeni ti mluvčí, kteří byli následně vybráni do experimentu. Pořadí poslechu všech z 39 mluvčích, včetně jejich hodnocení a souvisejících poznámek, lze nalézt v přílohách této práce (příloha 2).

Pořadí, v jakém byli mluvčí posloucháni	Kód mluvčího	Hodnocení	Poznámka
4	SERKL	2	přeřekl se
7	KCHAZ	2	velmi neplynulé
25	JELAL	2	
8	MOLAL	2	velmi výrazný sigmatismus!
9	PONAZ	2	
11	VOTAL	2	více výrazných řečových vad
13	KLIML	2	rotacismus -jen slabý
15	PROKZ	2	rotacismus, rotacismus bohemicus
16	SCHML	2	
17	SIMCZ	2	
18	SLECZ	2	
19	SVECL	2	lehký rotacismus
20	UJFLZ	2	přeřekl se
22	BREAZ	2	
14	KOLRZ	2	
24	HAJAZ	2	
26	KORAZ	2	příliš rychlé tempo
29	LIBAZ	2	
31	MOVAZ	2	
34	RIVAZ	2	
35	ROUAL	2	
36	RYBAZ	2	
37	SAIAZ	2	
38	STEAL	2	rotacismus, rotacismus bohemicus

Tabulka 9 – Mluvčí, kteří obdrželi skóre 2 při poslechu autorkou této práce

Z těchto 24 mluvčích, u kterých byl na základě 2 poslechových analýz zjištěn dobře slyšitelný sigmatismus, bylo několik mluvčích pro další použití vyřazeno, a to z různých důvodů – neplynulost jejich projevu, přeřeknutí, výskyt více řečových vad, špatná kvalita nahrávky, příliš rychlé nebo pomalé tempo. Konkrétní důvody vyřazení jednotlivých mluvčích lze sledovat výše v tabulce 9 (sloupec poznámka). Ze zbylých adeptů byli do experimentu nakonec vybráni ti mluvčí, u kterých se autorce zdál sigmatismus nejjasnější.

5.2.3 Analýza textu

Jak již bylo řečeno, do našeho experimentu jsme zvukový materiál vybírali ze čtených projevů studentů prvního ročníku oboru Český jazyk a literatura na FF UK. Všichni mluvčí četli totožný kratší text, který je v kompletní verzi uveden níže jako příloha 3. V následující tabulce 10 uvádíme pouze ty věty z tohoto textu, ve kterých se vyskytují sykavky. Tato tabulka přináší i rozbor postavení konkrétních sykavek v rámci jednotlivých přízvukových taktů.

	Postavení hlásky v rámci taktu / zvukového slova							
Věta	[s]	[z]	[š]	[ž]	[c]	[dz]	[č]	[dž]
Babička se zeptala Petra.	MED	MED					MED	
Petříku, máš už napsanou úlohu?			MED, MED					
Co máte psát?	MED							
Já musím napsat větu, že maminka má nové červené boty.	MED, MED			INIC			MED	
Až budu hotov, dojdu ti do lékárny pro ten neuralgen.				MED				
Včera jsem dal tři góly.	MED						MED	
Neboj se, dám pozor na auta.	MED	MED						

Tabulka 10 – rozmístění konkrétních sykavek v rámci použitého textu; INIC = iniciální postavení, MED = mediální postavení, FIN = finální postavení

Jak je z tabulky 10 zřejmé, nejčastěji se v nahrávkách, které jsme měli k dispozici, vyskytovaly sykavky v pozici mediální (14 z 15 výskytů). Nejfrekventovanější sykavkou byla hláska [s] (6 z 15 výskytů), dále hláska [č] (3 z 15 výskytů) a hlásky [z], [š] a [ž] se objevily ve 2 případech (každá z nich). Nejčastější výskyt hlásky [s] odpovídá reálné situaci v jazyce, [s] je totiž nejčastější souhláskou v češtině. Zbylé druhy sykavek naše nahrávky neobsahovaly.

5.3 Poslechový test

5.3.1 Výběr mluvčích

Výběr mluvčích do poslechového testu byl učiněn na základě zjištění, která vyplynula z poslechových analýz (viz kapitoly 5.2.1 a 5.2.2). Vybráni byli 4 muži a 4 ženy, kteří měli nejvyšší skóre v obou z nich, a nebyli vyřazeni kvůli přítomnosti dalších řečových vad, neplynulosti projevu atd. (viz kapitola 5.2.2).

Přehled vybraných mluvčích přináší tabulka 11. V prvním sloupci vidíme kód mluvčího a informaci o jeho pohlaví. Mluvčí mužského pohlaví jsou znázorněni

modrou barvou, ženy růžovou barvou. Prostřední sloupec ukazuje celkové skóre, kterého daný mluvčí dosáhl v první poslechové analýze. Druhý sloupec dokládá, že se jedná o mluvčí, kteří byli v druhé poslechové analýze ohodnoceni 2 body. Pro snazší identifikaci a popis vybraných mluvčích v dalších kapitolách jim byly pro tuto práci přiděleny nové, jednodušší kódy, které jsou uvedeny v posledním sloupci tabulky 11.

Kód mluvčího	Poslechová analýza I	Poslechová analýza II	Kód mluvčího dále v této práci
RIVAZ	12	2	F1
MOLAL	16	2	F2
JELAL	9	2	F3
BREAZ	11	2	F4
SVECL	9	2	M1
SLECZ	13	2	M2
KOLRZ	8	2	M3
KLIML	13	2	M4

Tabulka 11 – výběr mluvčích do poslechového testu na základě jejich skóre v poslechových analýzách I a II

5.3.2 Výběr vět

Aby byl poslechový test přiměřeně dlouhý a respondenti během něj dokázali udržet pozornost, museli jsme z textu, který jsme měli k dispozici, vybrat jen jeho část. Z výběru byly nejprve vyřazeny všechny otázky (kvůli možnému vlivu intonace), a následně věty obsahující cizí slova, protože ta by mohla nežádoucím způsobem připoutat pozornost posluchačů. Nakonec byly do poslechového testu zařazeny tyto dvě věty:

1 - Já musím napsat větu, že maminka má nové červené boty.

2 - Neboj se, dám pozor na auta.

Z věty 1 byla navíc odstraněna druhá část a její první část potom byla v položce zopakována dvakrát za sebou. To nám umožnilo sledovat pouze ostré sykavky v mediální pozici.

Každý mluvčí tedy do experimentu poskytl dvě promluvy:

1 - Já musím napsat větu; já musím napsat větu.

2 - Neboj se, dám pozor na auta.

Výhodou materiálu použitého v této práci je, že u následných hodnocení lze vyloučit ovlivnění sémantickým obsahem (srov. Campbell-Kibler, 2007: 34), což je zajištěno identičností textů realizovaných všemi mluvčími. Na druhou stranu si musíme být vědomi možné výtky, že dané projevy nemusejí odpovídat běžným komunikačním situacím, protože se jedná o projevy čtené. V této práci jsme ovšem dali přednost tomuto riziku, protože se zdá být méně závažným - v již zmiňované práci Campbell-Kiblerové se totiž prokázala vysoká míra vlivu kontextu na hodnocení mluvčích (ibid).

5.3.3 Poslechový test

Manipulace s nahrávkami

Protože našim cílem bylo porovnávat hodnocení dvou identických promluv lišících se pouze ve sledovaných segmentech, bylo nutné s vybranými větami manipulovat a odstranit sigmatismus z postižených sykavek. Tyto manipulace probíhaly v programu Sony Sound Forge™ Pro 10.

Segmenty zasažené sigmatismem, které bylo potřeba odstranit, byly nahrazovány segmenty z promluv jiných mluvčích, kteří dané hlásky vyslovovali ortofonicky. Tabulka 12 zobrazuje, od kterých mluvčích konkrétně nahrazené segmenty pocházejí.

Kód mluvčího	Položka 1		Položka 2	
	[s]	[s]	[s]	[z]
F1	BERAL	BERAL	BERAL	BERAL
F2	LAPAZ	LAPAZ	POLAZ	POLAZ
F3	KRPAL	BERAL	BERAL	BERAL
F4	BERAL	BERAL	BERAL	BERAL
M1	MOJSZ	MOJSZ	MOJSZ	SCHML
M2	MOJSZ	MOJSZ	SCHML	SCHML
M3	MOJSZ	MOJSZ	MOJSZ	SCHML
M4	MOJSZ	MOJSZ	MOJSZ	SCHML

Tabulka 12 – dokumentace nahrazování hlásek postižených sigmatismem

Při nahrazování hlásek bylo nutné soustředit se především na předěly mezi sykavkou a okolními hláskami. Ve všech případech jsme museli přizpůsobit zejména

amplitudu; a při výběru hlásky, která byla k substituci použita, hrálo roli také trvání. To muselo být co nejpodobnější hlásce původní.

Následující obrázky 8 a 9 ukazují spektrogramy[40] sledovaného segmentu v původním stavu a po jeho nahrazení a provedení potřebných úprav. Konkrétně se jedná o mluvčího M2 a část věty 2.

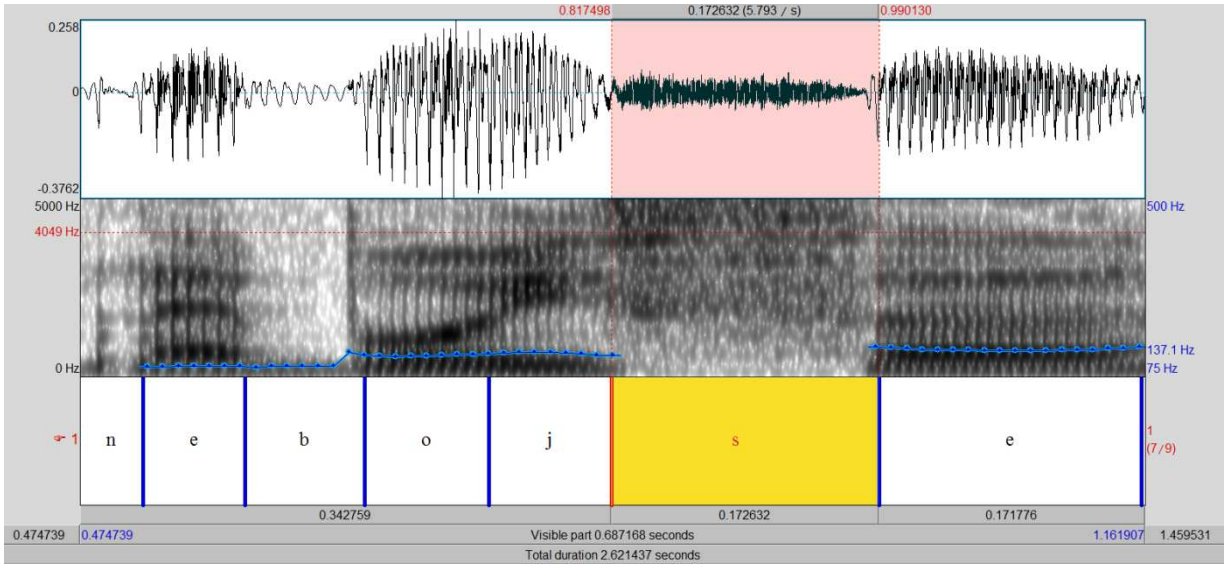

Obrázek 8 – M2, původní [s] v první části věty 2

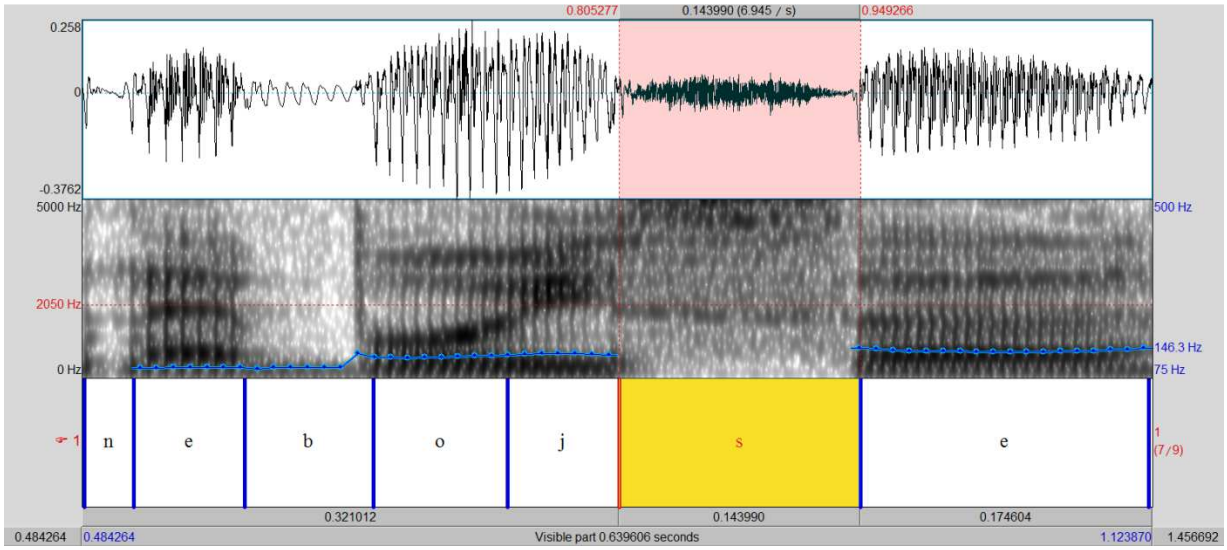

Obrázek 9 - M2, upravené [s] v první části věty 2

Provedením popsaných úprav vždy na 2 promluvách od všech 8 mluvčích jsme získali celkem 16 testových položek, které odpovídají technice spojitých masek

[40] Spektrogramy byly vytvořeny programem Praat (Boersma & Weenink, 2012)

spadající do metod zkoumání jazyka nepřímým způsobem. Tato technika je detailněji popsána v kapitole 3.1.3.

Všechny testové položky musely být označeny jedinečným kódem, který vznikl kombinací kódu mluvčího, čísla věty a použitím či nepoužitím indexu „x“. Tento index označuje položky, se kterými bylo manipulováno, tedy ty, ve kterých se nevyskytuje sigmatismus.

Příklady kódování položek:

- Kód **M4_2x** – věta 2 (Neboj se, dám pozor na auta), vyřčená mluvčím M4, z níž byl odstraněn sigmatismus
- Kód **F2_1** – věta 1 (Já musím napsat větu; já musím napsat větu.), vyřčená mluvčí F2, v původní podobě (se sigmatismem)

Pořadí položek v poslechovém testu

Pro sestavení poslechového testu jsme museli rozvrhnout umístění položek a dalších částí testu. Hlavním cílem bylo navrhnout pseudonáhodné pořadí položek, které by splňovalo následující kritéria:

- Bezprostředně po sobě mohou následovat maximálně 3 položky se sigmatismem.
- Posuzované dvojice musí být umístěny co nejdál od sebe; musí je od sebe dělit minimálně 3 jiné položky.
- Bezprostředně po sobě mohou následovat maximálně 3 položky vyřčené mluvčími stejného pohlaví.
- Položky jednoho mluvčího musí stát co nejdál od sebe.
- Pokusit se střídat pořadí taktéž v rámci zkoumaných dvojic; tedy umisťovat jako první v pořadí jak položky se sigmatismem tak ty bez něj.

Aplikací těchto pravidel vzniklo následující rozvržení položek:

Pořadí položek	
1	F3_2
2	F1_1x
3	M4_2
4	F2_1x
5	M2_2
6	F4_1
7	M3_2x
8	F3_1x
9	M2_1
10	F1_2x
11	M1_2
12	M4_1x
13	F2_2
14	M3_1x
15	M1_1
16	F3_2x
17	F4_2
18	F1_1
19	M4_2x
20	F2_1
21	M2_2x
22	M3_2
23	F4_1x
24	F3_1
25	M1_1x
26	M2_1x
27	M3_1
28	F2_2x
29	M1_2x
30	F1_2
31	M4_1
32	F4_2x

Tabulka 13 přináší detailní analýzu rozmístění položek v percepčním testu. Minimální rozestup sledovaných dvojic je 10 míst. Symbol „0“ ve třetích řádcích vždy znamená, že jako první zazněla položka se sigmatismem a až následně se objevila její varianta s odstraněným sigmatismem. Opačné případy jsou ve třetím řádku v tabulce níže označeny symbolem „x“.

Kód položky	F1_1	F1_1x	F2_1	F2_1x	F3_1	F3_1x	F4_1	F4_1x
pořadí v testu	18	2	20	4	24	8	6	23
první položka (0 nebo x) rozdíl v pořadích	x	16	x	16	x	16	0	-17
Kód položky	F1_2	F1_2x	F2_2	F2_2x	F3_2	F3_2x	F4_2	F4_2x
pořadí v testu	30	10	13	28	1	16	17	32
první položka (0 nebo x) rozdíl v pořadích	x	20	0	-15	0	-15	0	-15
Kód položky	M1_1	M1_1x	M2_1	M2_1x	M3_1	M3_1x	M4_1	M4_1x
pořadí v testu	15	25	9	26	27	14	31	12
první položka (0 nebo x) rozdíl v pořadích	0	-10	0	-17	x	13	x	19
Kód položky	M1_2	M1_2x	M2_2	M2_2x	M3_2	M3_2x	M4_2	M4_2x
pořadí v testu	11	29	5	21	22	7	3	19
první položka (0 nebo x) rozdíl v pořadích	0	-18	0	-16	x	15	0	-16

Tabulka 13 - detailní analýza rozmístění položek v poslechovém testu

Struktura poslechového testu

Percepční test, který byl zadáván našim respondentům se skládal z 92 testových položek a 4 zkušebních - zácvičných položek, které byly posluchačům puštěny před samotným testem. Tyto zácvičné položky obsahovaly všechny typy testových otázek, aby byl posluchač seznámen se vším, s čím se v testu setká. Formulář, do kterého se zaškrtávaly odpovědi na zácvičné položky měl stejnou podobu jako formulář sloužící z zachycení odpovědí během finálního testu. 92 testových otázek bylo rozděleno do 4 bloků (vždy po 23 otázkách) a mezi jednotlivými bloky měl respondent malou pauzu na relaxaci.

Po spuštění každého z bloků posluchač nejprve uslyšel krátké pípnutí, které signalizovalo, že bude následovat položka k hodnocení. Po jejím zaznění měl 8 sekund na zaškrtnutí své odpovědi do formuláře, který měl před sebou. Dále následovala desenzitizační pasáž trvající okolo 5 sekund. V testu jsme pro desenzitizaci použili 4 různé hudební úryvky. Střídáním různorodých hudebních pasáží jsme chtěli zabránit vyvolání dojmu jednotvárnosti a lépe tak udržet pozornost respondentů. Po skončení hudebního úryvku zaznělo opět pípnutí a celý cyklus se identicky opakoval.

Položky související s naším výzkumem tvořily přibližně jednu třetinu z celkového počtu položek v zadávaném testu. 60 položek pro náš experiment fungovalo jako

distraktory[41] (fillers). Jednalo se o zvukový materiál související s obdobně zaměřeným výzkumem další studentky Fonetiky na FF UK, se kterou jsme si takto navzájem vypomohly. Taktéž oslovování respondentů a následné zadávání testů jsme si mezi sebe rozdělily. Našich 32 položek bylo umístěno do každého bloku po 8, a to tak, že žádná z k sobě patřících dvojic (se sigmatismem – bez sigmatismu) se společně nenacházela v jednom bloku. Finální verze percepčního testu je součástí elektronických příloh této práce.

5.3.4 Dotazník

Protože pro experimenty využívající techniku spojitých masek (viz kapitola 3.1.3) je nejtypičtějším nástrojem získávání dat dotazník, a protože většina výzkumů s obdobnou tématikou využívá dotazníků s bipolárními adjektivy a číselnými škálami, bylo v této práci také využito tohoto prostředku. Stejně tak po vzoru jiných studií byla vybrána adjektiva, která by bylo možné rozdělit do dvou kategorií podle toho, k jakým vlastnostem odkazují, a to na sociální status (kompetence) a společenskou přitažlivost (solidarita). Obdobné dělení otázek je typické i pro čistě psychologické výzkumy, kde se klasicky hovoří o testech schopností a testech osobnosti (Ferjenčík, 2000: 211).

Na základě prostudované související literatury (podrobněji viz kapitola 3.2) byly pro náš test zvoleny následující otázky:

1) Okruh „sociální status“ (kompetence, schopnost) – odkazující k sociální třídě
    a. S vysokoškolským titulem vs. Bez maturity
    b. Úspěšný vs. Neúspěšný
    c. Inteligentní vs. Nedůvtipný
    d. Finanční manažer vs. Na sociální podpoře

2) Okruh „společenská přitažlivost“ (solidarita, osobnost)
    a. Důvěryhodný vs. Nedůvěryhodný
    b. Upravený vs. Zanedbaného vzhledu
    c. Sebevědomý, bavící společnost vs. Nejistý, sedící v koutě
    d. Milý k svému okolí vs. Nepříjemný

[41] Slouží k tomu, aby respondenti na základě opakování určitých rysů položek nedokázali odhalit záměr výzkumníka.

Všechny tyto vlastnosti byly následně respondenty hodnoceny na sedmistupňové škále. Lichý počet možností bodování byl zvolen proto, aby respondenti měli možnost vyjádřit neutrálnost svého mínění v případech, kdy se vyloženě nepřikláněli k žádné z nabídnutých vlastností. Lichočíselné škály navíc poskytují možnost lepší orientace, protože na nich existuje psychologický středový bod. Sedm stupňů jsme upřednostnili před pěti k zajištění větší kontinuity výsledných dat. Na levé straně osy se vždy vyskytovala oblast pro negativní hodnocení, vlevo od nuly totiž bylo umístěno adjektivum s negativním významem; napravo od nuly bylo umístěno opozitní adjektivum pozitivního významu. Ke každé položce přísluší jedna otázka a respondenti museli zaškrtnout jednu jednoznačnou odpověď.

Otázky jsme se snažili formulovat tak, aby co nejvíce odpovídaly běžnému vyjadřování. V testu byly použity konkrétně v této podobě:

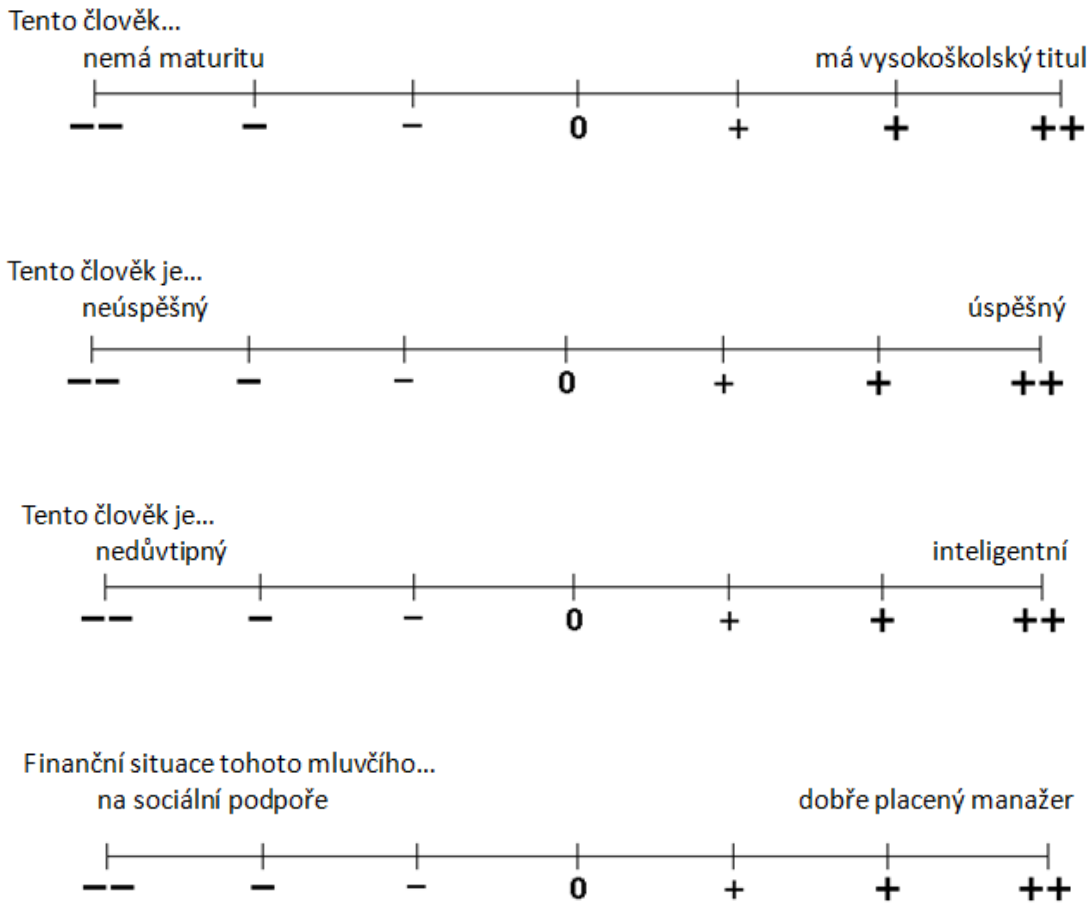

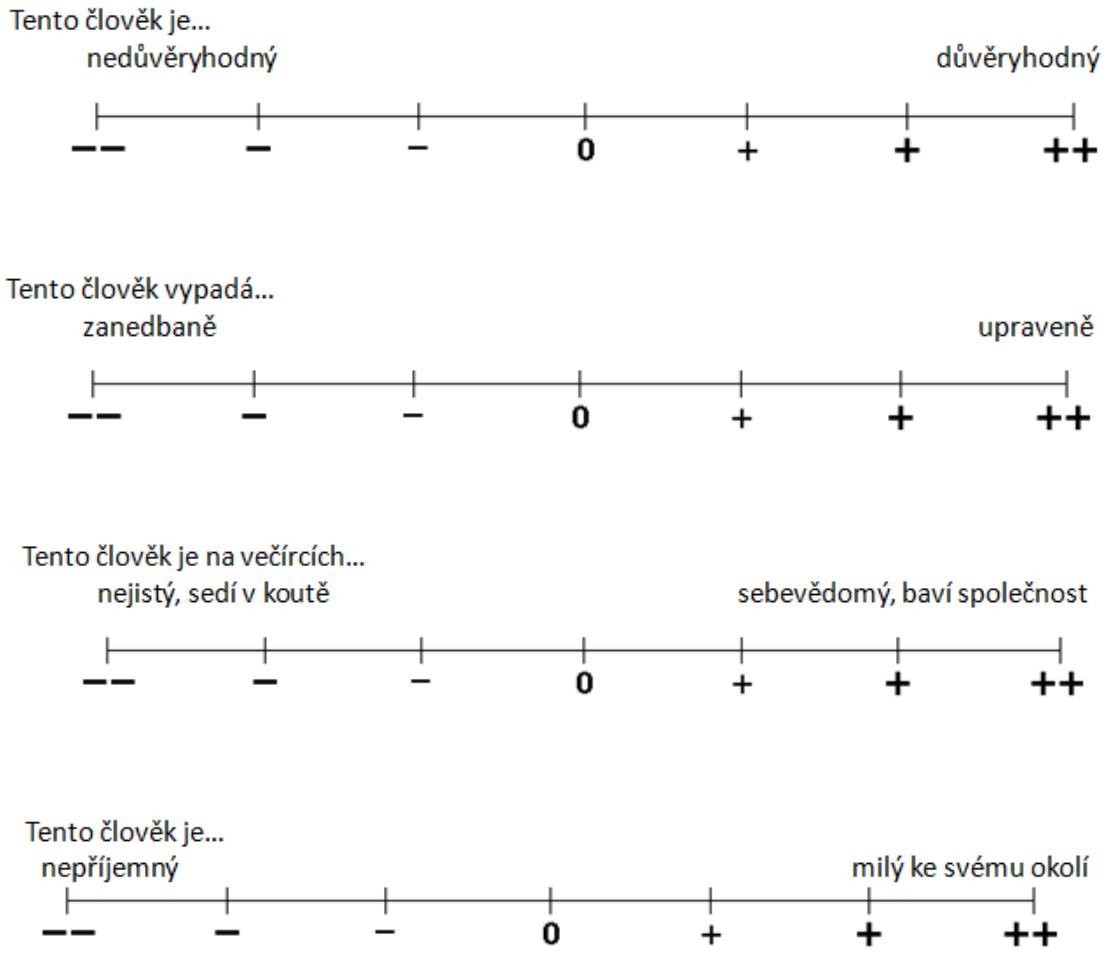

Finální podoba dotazníku, která byla předkládána respondentům, tedy obsahující taktéž otázky fungující jako distraktory, je přílohou této práce[42].

5.3.5 Respondenti a zadání testu

Respondenti

Skupina respondentů našeho percepčního testu byla složena z absolventů či studentů humanitních oborů pražských vysokých škol. Z většiny se jednalo o studenty různých filologických oborů FF UK. Největší skupinu tvořili studenti/absolventi Bohemistiky, Anglistiky a Fonetiky; testu se ale zúčastnili i studenti/absolventi oborů Psychologie nebo Sociologie FF UK a taktéž studenti či absolventi Pedagogické fakulty UK s jazykovým zaměřením. Posluchači nesměli mít řečové ani sluchové vady. Jejich věkové rozmezí bylo 18 až 32 let, věkový průměr skupiny byl 24,8 let.

[42] Elektronická příloha

Respondenty jsme získávali způsobem přímého oslovení okruhu našich známých, několik respondentů přibylo metodou sněhové koule[43]. Celkem jsme získali odpovědi od 42 osob – 34 žen a 8 mužů.

Zadávání poslechových testů

Zadávání poslechových testů probíhalo v březnu až červnu 2014, a to individuálně, v nahrávací kabině FÚ. Volba tohoto místa zajistila konzistentnost podmínek a naprostý klid během poslechu. Respondenti byli v místnosti zcela sami a všichni test poslouchali ve stejných sluchátkách. Poslech percepčního testu prostřednictvím sluchátek byl zvolen i přesto, že jsme si vědomi toho, že tento způsob neodpovídá běžné komunikační situaci. Pro náš výzkum ale byla tato varianta jedinou možnou, protože se zabýváme velmi jemnými odchylkami na segmentální úrovni. Z tohoto důvodu bylo nutné co nejvíce eliminovat veškeré možné ruchy z okolí.

Posluchači přicházeli pozitivně naladěni a naprostou většinu z nich poslechový test bavil, dokonce se zajímali o pozadí experimentu a přáli si být seznámeni s jeho výsledky.

Při zadávání testu je nutné dbát na dodržování zásad, které zajišťují jeho standardnost a objektivitu. Jedná se zejména o „požadavek uniformního, stejného přístupu při zadávání testového materiálu i při registrování dosažených výsledků, při (jejich) vyhodnocování a interpretování“ (Ferjenčík, 2000: 196). Požadavek objektivity potom klade důraz na to, že „administrátor nemá vliv na to, jaké skóre bude přisouzeno“ (Ferjenčík, 2000: 196). V praxi to znamená, že zadavatel by měl při předkládání testu každému z respondentů postupovat naprosto stejně, instrukce k testu by měly být podány identickým způsobem.

Před spuštěním experimentu jsme tedy přesně formulovali instrukce, které byly následně každému z respondentů identickým způsobem podány. To nám usnadnilo dodržení výše zmíněných zásad.

Respondenti byli nejprve požádáni o vyplnění informovaného souhlasu[44] a osobního dotazníku[45]. Vždy bylo zdůrazněno, že odpovědi jsou anonymní a jejich

[43] Respondenti přišli na popud jiných respondentů.
[44] Elektronická příloha
[45] Elektronická příloha

jméno nebude nikde figurovat. Dále jsme je poprosili, aby se v následujícím testu pokusili odhadnout osobnost mluvčího, a to jen na základě jeho hlasu, tedy bez ohledu na to, co říká. Respondentům byla následně přestavena struktura testu. Vysvětlili jsme, že celý test se skládá se ze 4 bloků po 23 položkách, a že po skončení každého bloku si udělají malou přestávku, během které krátce promluví se zadavatelem testu a bude jim předložen nový formulář. Sdělili jsme jim, že ke každé položce přísluší jedna otázka a odpověď na ni musí být zachycena kroužkem na sedmistupňové škále. Po vyslechnutí položky následuje pauza pro zaznamenání odpovědi, potom krátká hudební vložka a po následném pípnutí je spuštěna další položka k hodnocení. Poté bylo znovu zdůrazněno, že nám jde o zachycení prvního dojmu, a proto by nad svou odpovědí neměli příliš uvažovat. V případě chyby mohou svou původní odpověď škrtnout a zakroužkovat odpověď novou.

Posluchačům bylo vysvětleno, že se v testu objevují dva typy otázek. U prvního typu otázek, které jsou prezentovány jako výroky, měli za úkol zhodnotit, nakolik s daným výrokem souhlasí či nikoli. Tento typ otázek se vyskytoval pouze u položek, které pro náš experiment fungovaly jako distraktory.

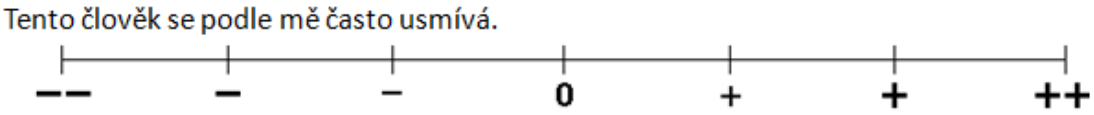

Obrázek 10 – příklad testové otázky fungující jako distraktor

Otázky vztahující se k našemu zvukovému materiálu byly sestaveny tak, že od nuly na levé straně stálo adjektivem s negativním významem a na pravé straně opozitní adjektivum pozitivního významu. Úkolem respondenta v tomto případě bylo rozhodnout, zda mluvčímu přísluší pozitivní či negativní vlastnost, a umístěním kroužku navíc určit do jaké míry.

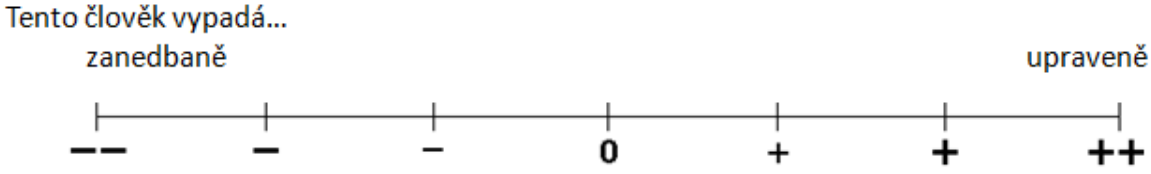

Obrázek 11 – příklad testové otázky vztahující se k položkám našeho experimentu

Oba typy otázek byly obsaženy ve 4 zácvičných položkách, které si poslechli před začátkem samotného testu. Tyto položky sloužily k tomu, aby se posluchači adaptovali na tempo poslechového testu a všechny jeho součásti. Po ohodnocení zácvičných položek si zadavatel ověřil, zda respondent všemu rozumí, a zda mu vyhovuje nastavená hlasitost. Tu v případě potřeby přenastavil.

Po provedení všech zmíněných úkonů experimentátor v počítači vybral soubor (blok A – D), který respondent spustil až po jeho odchodu z místnosti (nahrávací kabiny). Tím se vyloučilo možné vyrušení respondenta během první testové otázky.

Bloky byly posluchačům pouštěny v různém pořadí, a to z toho důvodu, aby se předešlo případnému ovlivnění výsledků možnou rostoucí únavou respondenta. Pokud bychom bloky zadávali stále v pořadí A, B, C, D, vystavili bychom se riziku, že z poslední části testu získáme irelevantní data.

Poslechový test i se zácvičnými položkami trval 30 minut, celkové zadání testu (i s podáním instrukcí a pauzami mezi jednotlivými bloky) okolo 45 minut. Po proběhnutí testu si experimentátor zaznamenal případné postřehy respondentů, jejich náladu a ověřil si, jestli nepoznali některé mluvčí, což se u žádného z posluchačů nestalo. Každý respondent po absolvování experimentu dostal malou pozornost ve formě barevných propisek, zvýrazňovačů, nebo pozvání na kávu.

6 Výsledky

Pro zpracovávání dotazníků všech 42 respondentů, zaznamenání jejich odpovědí a také pro výpočty jsme použili tabulkový procesor Microsoft Excel 2010. Ze všech vyplněných dotazníků jsme odpovědi posluchačů zaznamenávali tak, že jsme každému možnému umístění odpovědi na sedmistupňové škále přiřadili určitý počet bodů, a to podle toho, do jaké míry pozice odpovědi určovala pozitivní či negativní postoj respondenta. Nejnegativnější možný postoj jsme označili jedním bodem a nejpozitivnější možný postoj sedmi body. Neutrální odpověď potom byla přepsána jako čtyři body. Pro lepší ilustraci našeho postupu při přepisování výsledků slouží následující tabulka.

Odpověď (umístění na ose)	- -	-	-	0	+	+	+ +
Počet přidělelných bodů	1	2	3	4	5	6	7

Tabulka 14 – postup při přepisu odpovědí respondentů

6.1 Analýza dat – mluvčí

V této kapitole budou postupně prezentovány a komentovány výsledky hodnocení jednotlivých mluvčích. Grafy procentuálně znázorňují, jak velká část respondentů hodnotila položky mluvčích s odstraněným sigmatismem jako pozitivnější (modré výseče), stejné (červené výseče) a negativnější (zelené výseče) než položky původní. Veškerá data (včetně výpočtů v souboru Microsoft Excel), se kterými jsme v následujících kapitolách pracovali, jsou k této práci přidružena ve formě elektronické přílohy.

6.1.1 Porovnání všech mluvčích

Tabulky a grafy, které jsou součástí této podkapitoly, přinášejí srovnání výsledků hodnocení všech 8 mluvčích. Graf 2 znázorňuje rozložení typů odpovědí pro mluvčí - ženy, mluvčí - muže a poslední trojice sloupců ukazuje jejich společné průměrné hodnoty; rozložení odpovědí vyjádřené v procentech potom ilustrují grafy 3-5.

Z grafů 2-5 je zřejmé, že respondenti hodnotili obě skupiny mluvčích obdobně. U žen jsme se setkali s lepším hodnocením upravených položek v průměru u 17 respondentů (40%), v případě mluvčích - mužů u 15 respondentů (36%). Průměrný počet respondentů, kteří u celého vzorku mluvčích hodnotili dvojice položek v souladu

s naší hypotézou H_1, byl 16 (38%). V průměru 16 respondentů (38%) oznámkovalo maskované položky mluvčích – žen stejnou známkou; u mužských mluvčích tomu tak bylo průměrně v 15 případech, což odpovídá 36%. Nemalá část posluchačů ohodnotila vyšším počtem bodů ale i položky původní, obsahující sykavky zasažené sigmatismem. U mluvčích – žen se jednalo průměrně o 9 respondentů (22%), u mužů o 12 respondentů (28%); u mluvčích obou pohlaví takto průměrně hodnotilo 11 osob (25%). Ačkoli rozložení typů odpovědí bylo u obou skupin mluvčích srovnatelné, lze říci, že výsledky hodnocení mluvčích - žen více odpovídají naší hypotéze H_1.

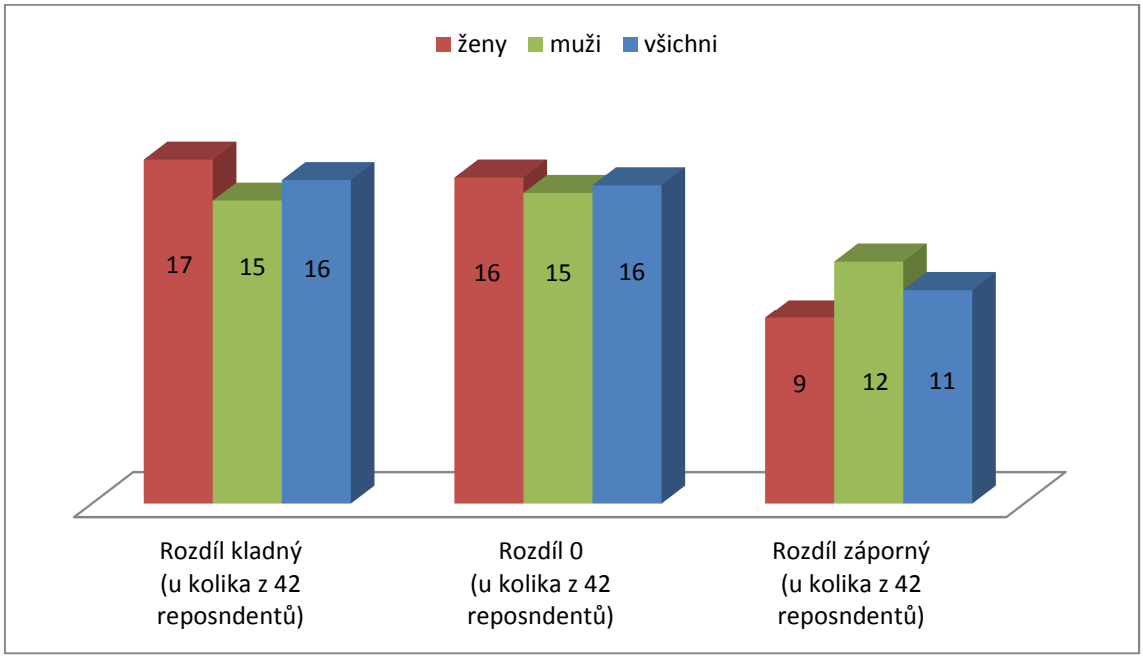

Graf 2 – rozložení odpovědí respondentů; všcihni mluvčí - průměr

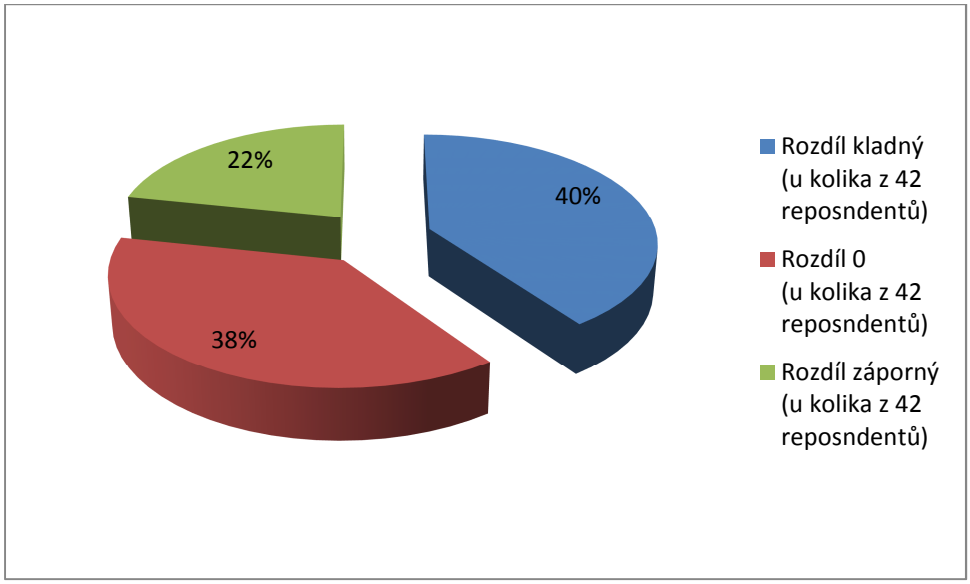

Graf 3 - Procentuální rozložení výsledků mluvčí - ženy

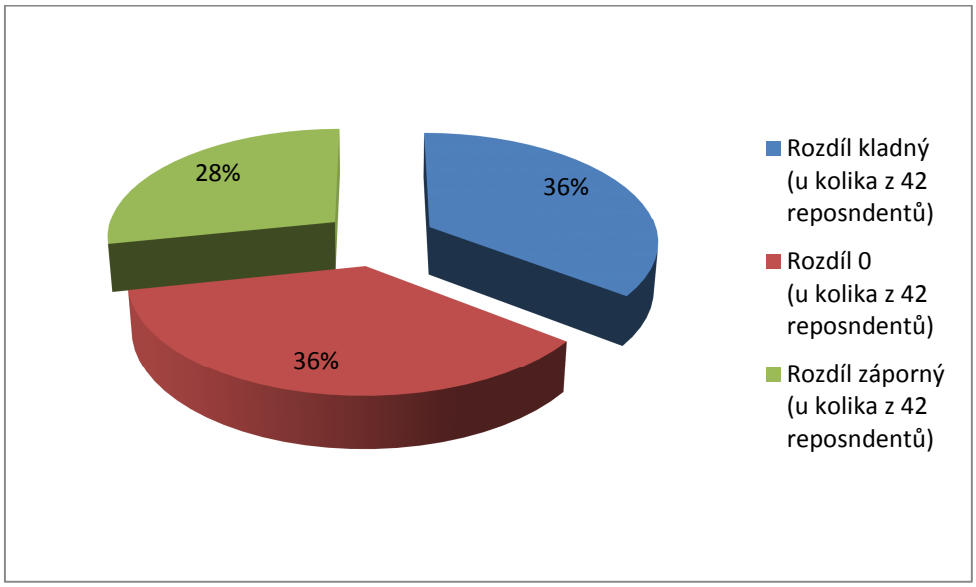

Graf 4 - Procentuální rozložení výsledků mluvčí - muži

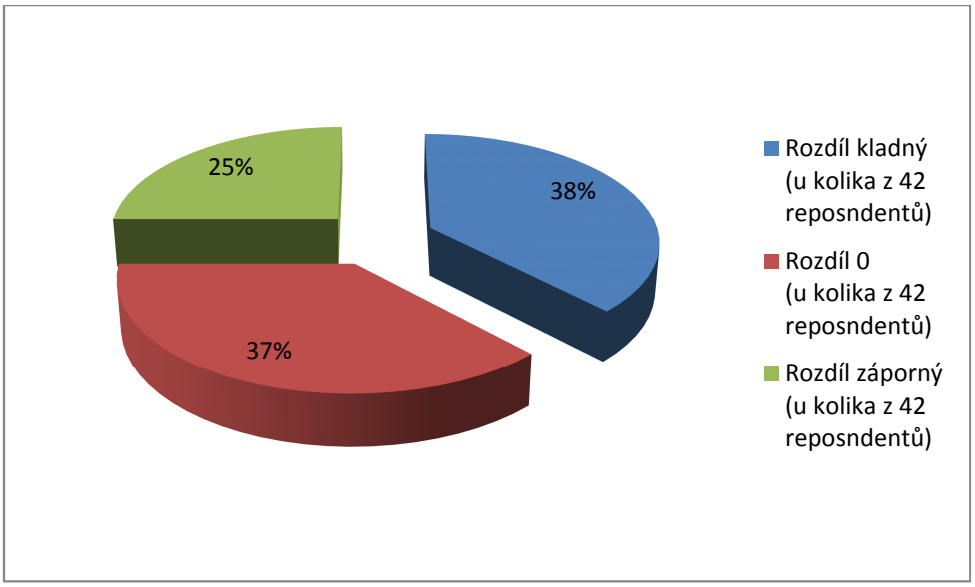

Graf 5 - Procentuální rozložení výsledků mluvčí – ženy

Na grafu 6 můžeme sledovat průměrný rozdíl v hodnocení dvou variant našich testových položek. Z tohoto zobrazení je zřejmé, že hypotéze H_1 opět více odpovídá hodnocení mluvčích – žen, rozdíl mezi průměrnou známkou udělenou upraveným a neupraveným položkám činí 0,4 bodu. U mluvčích – mužů je tento rozdíl pouhých 0,16 bodu. Průměrný rozdíl v hodnocení k sobě příslušících dvojic u celého vzorku mluvčích vychází na 0,28 bodu.

Z grafu 6 je také patrné, že ženy získaly v průměru lepší skóre než muži u upravených položek, a zároveň celkově horší hodnocení položek obsahujících sigmatismus.

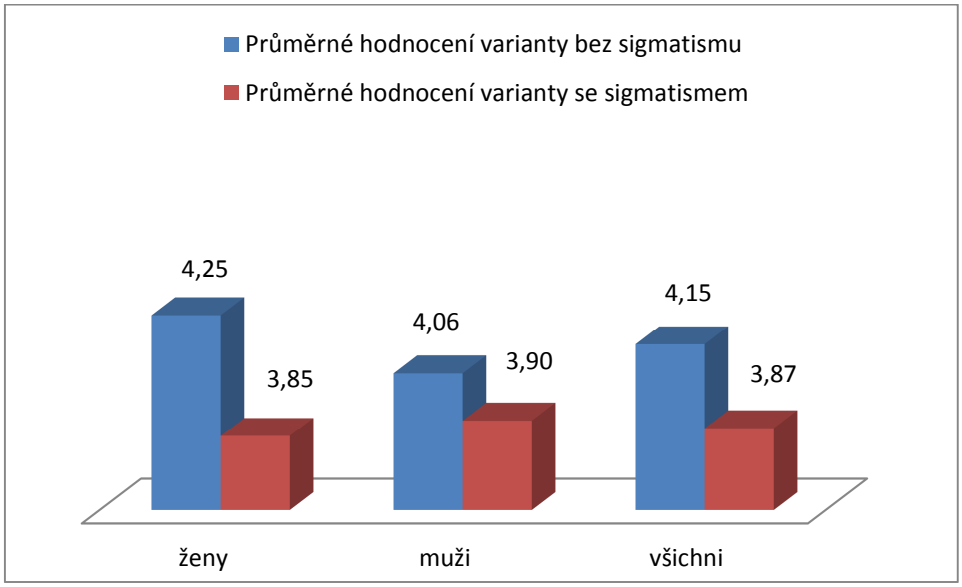

Graf 6 - Průměrný rozdíl v hodnocení párů položek

Následující graf 7 znázorňuje jednotlivě průměrné hodnocení všech položek a všech mluvčích. Můžeme z něj vysledovat průměrně nejlépe hodnoceného mluvčího z celého vzorku, jímž byl M1. Nejlepšího průměrného skóre dosáhl dokonce u obou položek. Tento mluvčí se od ostatních odlišuje taktéž tím, že se u obou jeho vět objevilo hodnocení reverzní k našim předpokladům, tedy že položky se sigmatismem byly označeny jako pozitivnější než jejich upravené protějšky. S tímto jsme se setkali dále jen u mluvčího M3 a věty 1. Nejlépe bodovanou ženou byla mluvčí F4, která byla i celkově druhou nejlépe hodnocenou, zahrneme-li obě pohlaví. Naopak nejhorší průměrné skóre sledujeme u mluvčího M4.

U mluvčí F2 jsme získali celkově nejhorší průměrné skóre u položky se sigmatismem (2,05 bodu oproti průměru 3,87 bodu). Konkrétně šlo o větu 1, ke které se vázala otázka z okruhu sociálního statusu. U této věty jsme zároveň naměřili největší průměrný bodový rozdíl mezi hodnocením jejích dvou variant (1,69 bodu oproti průměru 0,28 bodu). Nejtěsnější bodový rozdíl mezi variantami jedné věty se nachází u mluvčí F1 (0,02 bodu).

Pro otestování našich hypotéz byl pro výsledky všech mluvčích proveden t-test[46] pro spárované výběry, kterým se prokázalo, že zamaskování sigmatismu vedlo k lepšímu hodnocení mluvčích. Nulová hypotéza je tedy zamítnuta, H_1 potvrzena a lze říci, že sigmatismus způsobuje negativnější postoje posluchačů k mluvčím s touto řečovou vadou.

[46] p=0,022

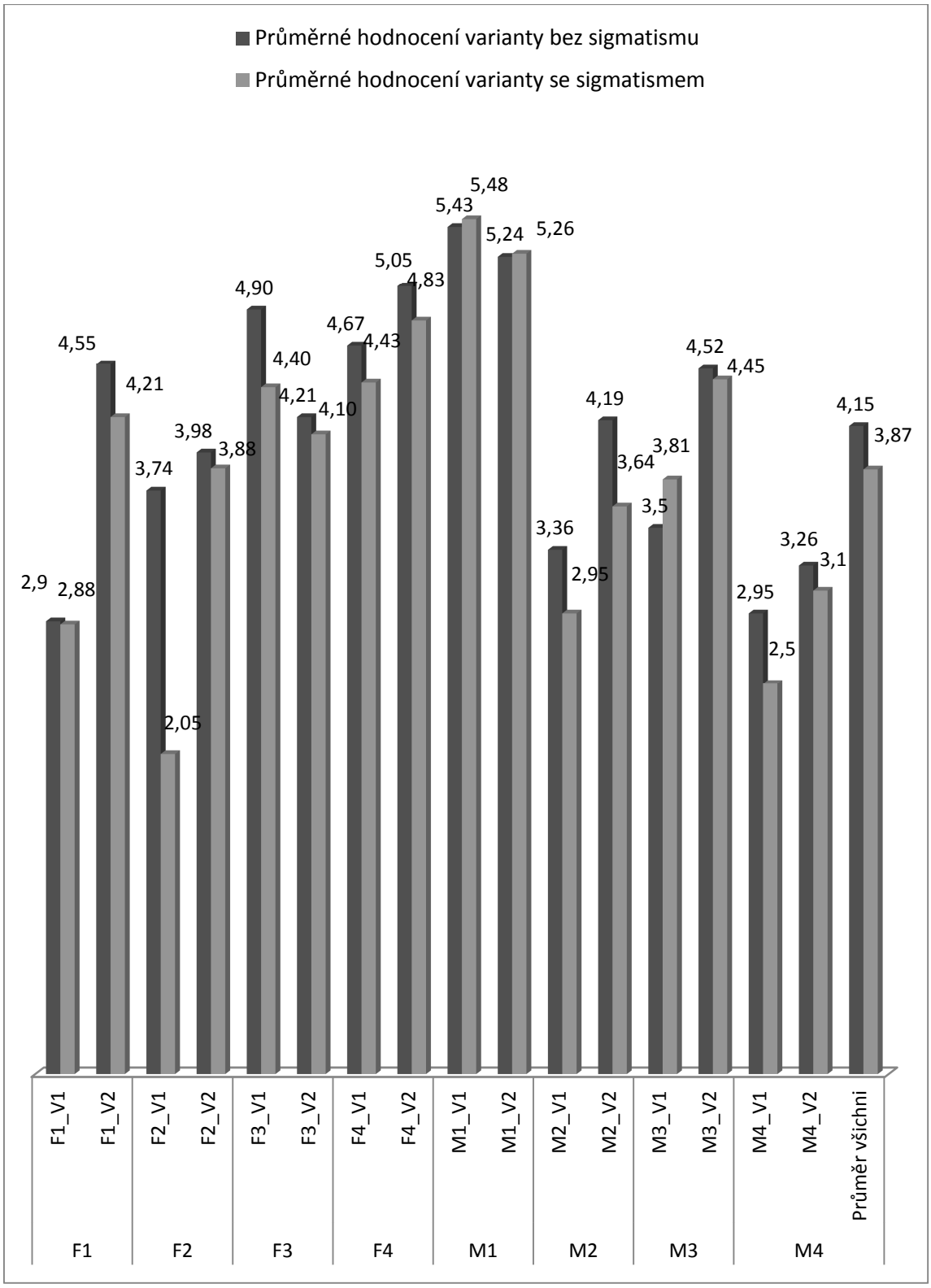

Graf 7 - Průměrné bodové hodnocení (všichni mluvčí, všechny věty)

Tabulka 15 dokumentuje způsob hodnocení všech mluvčích. Jak již bylo zmíněno, jen u dvou mluvčích a tří vět jsme se setkali s tím, že varianta se zachovaným sigmatismem získala lepší průměrné skóre než upravená varianta. Tyto případy jsou

v tabulce níže zvýrazněny červenou barvou. Červeně označeny jsou i počty respondentů hodnotících lépe variantu se sigmatismem, pokud překračují počet respondentů hodnotících opačně, tedy v souladu s H_1.

Mluvčí	F1		F2		F3		F4			M1		M2		M3		M4			
Mluvčí / Věta	F1_V1	F1_V2	F2_V1	F2_V2	F3_V1	F3_V2	F4_V1	F4_V2		M1_V1	M1_V2	M2_V1	M2_V2	M3_V1	M3_V2	M4_V1	M4_V2		
Otázka - okruh	1	2	1	2	2	1	1	2	**Průměr ženy**	2	1	1	2	2	1	2	1	**Průměr muži**	**Průměr všichni**
Rozdíl kladný (u kolika z 42 reposndentů)	12	18	31	13	19	13	15	14	**17**	8	8	17	21	16	13	18	18	**15**	**16**
Rozdíl 0 (u kolika z 42 reposndentů)	17	16	8	15	15	18	20	19	**16**	23	19	14	9	7	21	15	14	**15**	**16**
Rozdíl záporný (u kolika z 42 reposndentů)	13	8	3	14	8	11	7	9	**9**	11	15	11	12	19	8	9	10	**12**	**11**
Průměrné hodnocení varianty bez sigmatismu	2,9	4,6	3,7	4	4,90	4,21	4,7	5,1	**4,25**	5,43	5,24	3,36	4,19	3,5	4,52	2,95	3,26	**4,06**	**4,15**
Průměrné hodnocení varianty se sigmatismem	2,88	4,2	2,1	3,9	4,40	4,10	4,4	4,8	**3,85**	5,48	5,26	2,95	3,64	3,81	4,45	2,5	3,1	**3,90**	**3,87**

Tabulka 15[47] – souhrn hodnocení – všichni mluvčí

6.1.2 Mluvčí – ženy

Následující tabulka 16 shrnuje výsledky všech 4 mluvčích ženského pohlaví. Je z ní patrné, že respondenti často hodnotili variantu se sigmatismem a variantu bez sigmatismu shodným počtem bodů. V průměru udělilo shodnou známku 16 respondentů z 42. Průměrně 17 posluchačů hodnotilo u mluvčích – žen lépe položku s odstraněným sigmatismem než její neupravenou variantu. Opačné hodnocení, tedy lepší skóre u původní položky obsahující postižené sykavky, jsme sledovali v průměru u 9 respondentů.

V případě první věty mluvčí F1 a druhé věty mluvčí F2 dokonce více respondentů hodnotilo kladněji položku se sigmatismem, než tomu bylo v opačné situaci, kterou jsme předpokládali.

Průměrný rozdíl v hodnocení upravené položky a její původní varianty byl u ženských mluvčích 0,4 bodů.

[47] Vysvětlivky:
Věta 1 = Já musím napsat větu; já musím napsat větu.
Věta 2 = Neboj se, dám pozor na auta.
Okruh 1 = otázka směřující k sociálnímu statusu
Okruh 2 = otázka směřující ke společenské přitažlivosti
Rozdílem je rozdíl míněn mezi dvojicí položek (položka bez sigmatismu - položka se sigmatismem)

Mluvčí	F1		F2		F3		F4		
Mluvčí / Věta	1	2	1	2	1	2	1	2	
Otázka - okruh	1	2	1	2	2	1	1	2	Průměr
Rozdíl kladný (u kolika reposndentů z 42)	12	18	31	13	19	13	15	14	17
Rozdíl 0 (u kolika reposndentů z 42)	17	16	8	15	15	18	20	19	16
Rozdíl záporný (u kolika reposndentů z 42)	13	8	3	14	8	11	7	9	9
Průměrné hodnocení varianty bez sigmatismu	2,9	4,55	3,74	3,98	4,90	4,21	4,67	5,05	4,25
Průměrné hodnocení varianty se sigmatismem	2,88	4,21	2,05	3,88	4,40	4,10	4,43	4,83	3,85

Tabulka 16[48] - souhrn hodnocení pro mluvčí – ženy

Graf 8 znázorňuje průměrná hodnocení obou variant našich položek u všech ženských mluvčích, a to u obou vět, které se objevily v percepčním testu. Průměrné skóre přidělené položkám s odstraněným sigmatismem bylo ve všech případech vyšší než průměrné skóre položek původních obsahujících hlásky postižené sigmatismem. Rozdíly však oproti našim očekáváním nejsou příliš markantní. Největší rozdíl v průměrných hodnoceních nalezneme u mluvčí F2 a věty 1 (1,69 bodu); nejmenší rozdíl potom u mluvčí F1 a věty 1 (0,02 bodu). Průměrný rozdíl mezi dvojicí položek (upravená versus původní) potom činí 0,4 bodu. Z grafu 8 je také zřejmé, že celkově nejlépe hodnocenou, a tedy posluchačům nejpříjemnější mluvčí byla ta pod kódem F4, která získala průměrně nejvyšší hodnocení.

[48] Vysvětlivky:
Věta 1 = Já musím napsat větu; já musím napsat větu.
Věta 2 = Neboj se, dám pozor na auta.
Okruh 1 = otázka směřující k sociálnímu statusu
Okruh 2 = otázka směřující ke společenské přitažlivosti
Rozdílem je rozdíl míněn mezi dvojicí položek (položka bez sigmatismu - položka se sigmatismem)

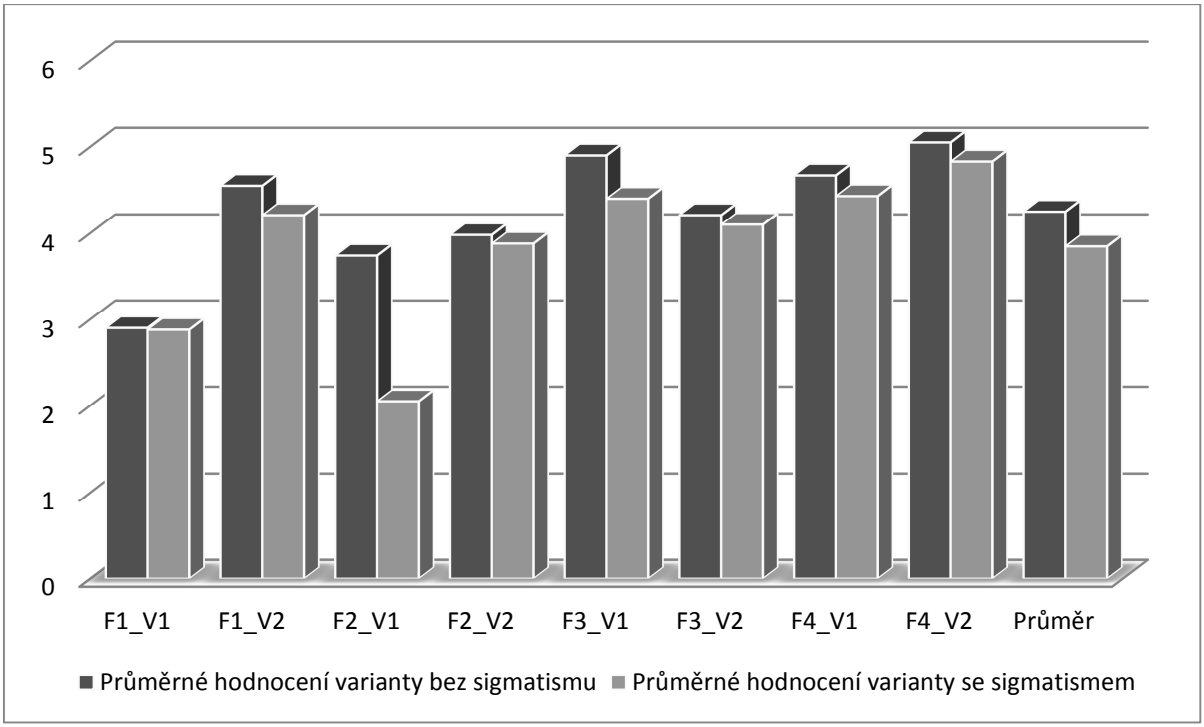

Graf 8 – průměrné hodnocení – mluvčí – ženy

6.1.2.1 Mluvčí F1

Úspěšný vs. Neúspěšný (okruh sociální status)

12 respondentů mluvčí F1 hodnotilo jako úspěšnější v případě, kdy u ní byl sigmatismus odstraněn; 13 respondentů ohodnotilo jako úspěšnější položku se sigmatismem; 17 posluchačů hodnotilo obě položky shodnou známkou. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil 0,02.

Důvěryhodný vs. Nedůvěryhodný (okruh společenská přitažlivost)

Položku s odstraněným sigmatismem v tomto případě hodnotilo jako kladnější 18 respondentů; 8 posluchačů udělilo lepší známku položce se sigmatismem a 16 subjektů hodnotilo obě položky stejně. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil 0,34.

Souhrnná tabulka a grafy

Mluvčí	F1	
Věta	1	2
Otázka - okruh	1	2
Rozdíl kladný (u kolika reposndentů z 42)	12	18
Rozdíl 0 (u kolika reposndentů z 42)	17	16
Rozdíl záporný (u kolika reposndentů z 42)	13	8
Průměrné hodnocení varianty bez sigmatismu	2,90	4,55
Průměrné hodnocení varianty se sigmatismem	2,88	4,21

Tabulka 17[49] – souhrn hodnocení – mluvčí F1

Z tabulky 17 je zřejmá tendence respondentů udělovat lepší skóre u druhé položky, tedy u otázky směřující ke společenské přitažlivosti mluvčího. Taktéž rozdíl mezi průměrným hodnocením původní a upravené věty 2 byl větší než v případě věty 1. U věty 1 většina respondentů nepovažovala položku se sigmatismem za horší než její variantu bez sigmatismu. Z grafů 9 a 10 je možné vysledovat, že našim předpokladům odpovídala hodnocení respondentů pouze v případě věty 2, kdy 43% z nich hodnotilo upravenou položku vyšším počtem bodů.

[49] Vysvětlivky:
Věta 1 = Já musím napsat větu; já musím napsat větu.
Věta 2 = Neboj se, dám pozor na auta.
Okruh 1 = otázka směřující k sociálnímu statusu
Okruh 2 = otázka směřující ke společenské přitažlivosti
Rozdílem je rozdíl míněn mezi dvojicí položek (položka bez sigmatismu - položka se sigmatismem)

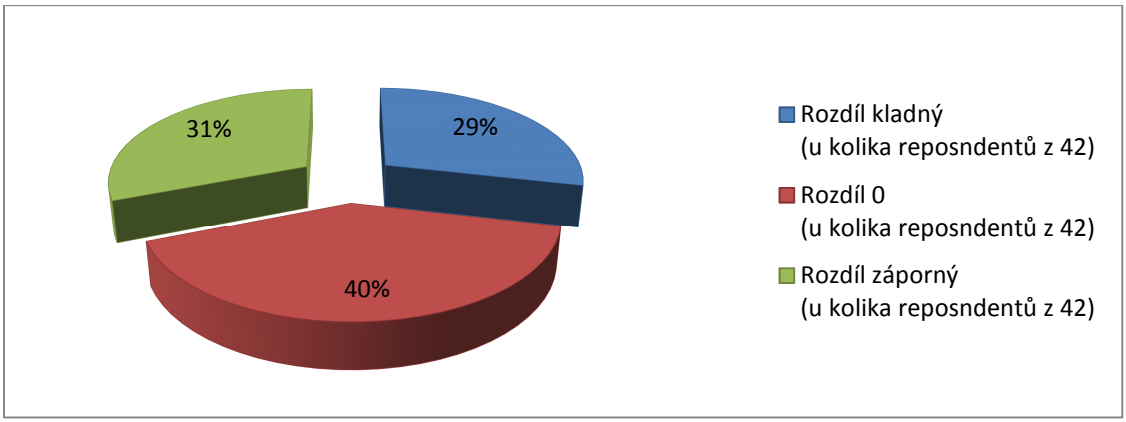

Graf 9 – procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F1, věty 1 a otázky 1

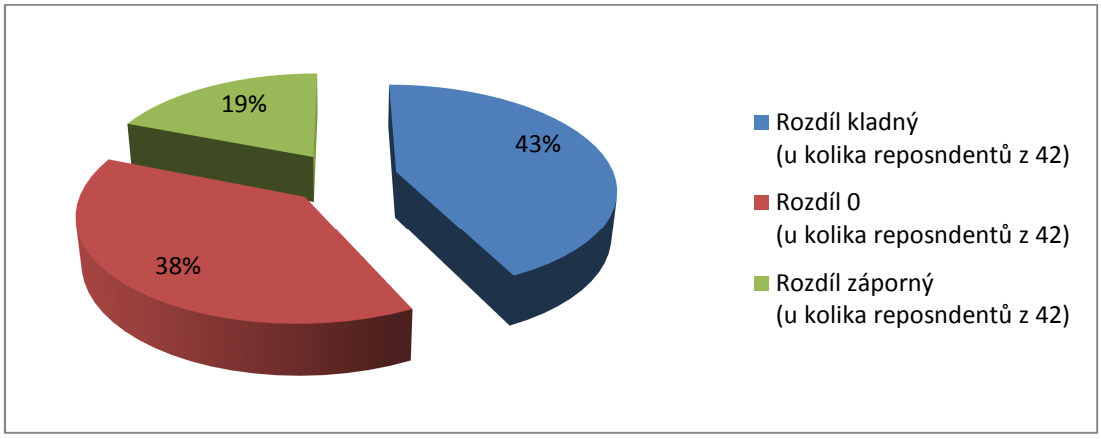

Graf 10 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F1, věty 2 a otázky 2

6.1.2.2 Mluvčí F2

S vysokoškolským titulem vs. Bez maturity (okruh sociální status)

Většina respondentů (celkem 31) považovala mluvčí F2 za vzdělanější, pokud slyšeli položku upravenou, tedy s odstraněnými vadnými sykavkami. 8 dotazovaných hodnotilo obě varianty shodně a u 3 posluchačů jsme se setkali s vyšším skóre u položky obsahující sigmatismus. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil 1,69.

Důvěryhodný vs. Nedůvěryhodný (okruh společenská přitažlivost)

U druhé věty mluvčí F2 se setkáváme s podobným rozvržením hodnocení jako u první věty mluvčí F1. Respondenti se rozdělili do 3 přibližně stejných velkých skupin – 13 z nich vyhodnotilo mluvčí F2 jako důvěryhodnější, pokud zazněla položka s odstraněným sigmatismem, u 14 z nich tomu bylo naopak a 15 hodnotilo obě položky

stejnou známkou. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil 0,1.

Souhrnná tabulka a grafy

Mluvčí	F2	
Věta	1	2
Otázka - okruh	1	2
Rozdíl kladný (u kolika reposndentů z 42)	31	13
Rozdíl 0 (u kolika reposndentů z 42)	8	15
Rozdíl záporný (u kolika reposndentů z 42)	3	14
Průměrné hodnocení varianty bez sigmatismu	3,74	3,98
Průměrné hodnocení varianty se sigmatismem	2,05	3,88

Tabulka 18[50] - souhrn hodnocení – mluvčí F2

Tabulka 18 ukazuje, že u věty 1 a otázky směřující k sociálnímu statusu mluvčího, většina respondentů (31 z 42) vyšší hodnocení udělila položce, ze které byl sigmatismus odstraněn. V případě druhé věty a otázky týkající se sociální atraktivity se tato tendence neprokázala; podle našich předpokladů hodnotila nejmenší část respondentů. Tato zjištění zřetelněji znázorňují následující grafy 11 a 12, na nichž vidíme, že v případě první věty a otázky z prvního okruhu hodnotilo 74% respondentů v souladu s H_1. U druhé otázky se respondenti na základě svých hodnocení rozložili do tří srovnatelně velkých skupin (31%, 33%, 36%).

[50] Vysvětlivky:
Věta 1 = Já musím napsat větu; já musím napsat větu.
Věta 2 = Neboj se, dám pozor na auta.
Okruh 1 = otázka směřující k sociálnímu statusu
Okruh 2 = otázka směřující ke společenské přitažlivosti
Rozdílem je rozdíl míněn mezi dvojicí položek (položka bez sigmatismu - položka se sigmatismem)

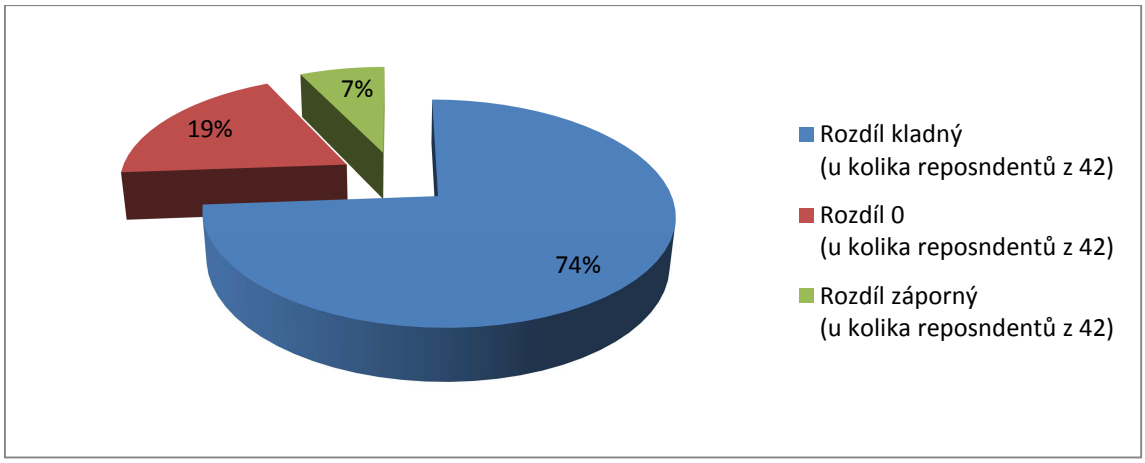

Graf 11 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F2, věty 1 a otázky 1

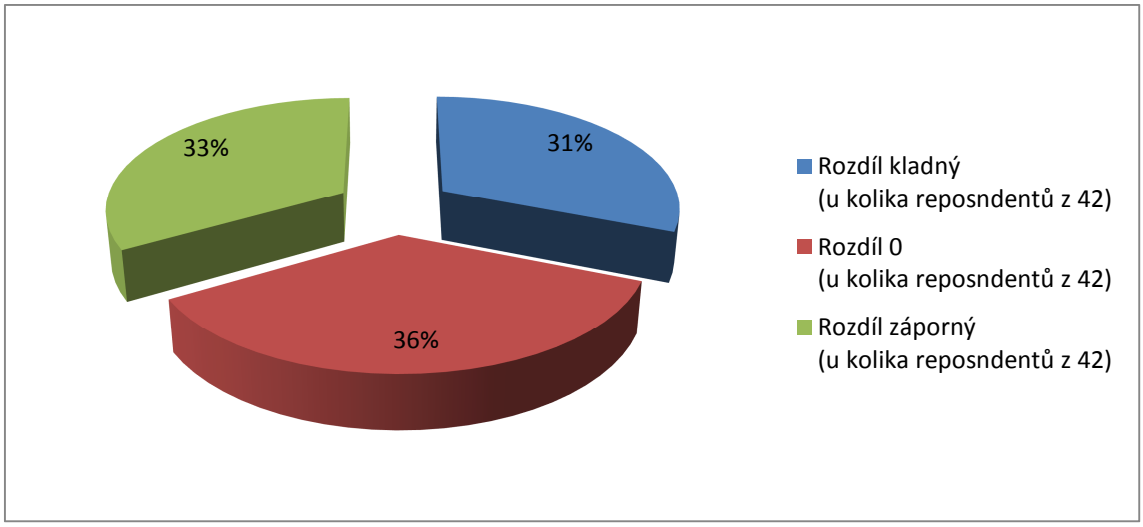

Graf 12 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F2, věty 2 a otázky 2

6.1.2.3 Mluvčí F3

Upravený vs. Zanedbaného vzhledu (okruh společenská přitažlivost)

Mluvčí F3 byla hodnocena jako upravenější v případě položky s odstraněným sigmatismem celkem 19 posluchači. 15 respondentů udělilo oběma variantám shodnou známku a 8 respondentů hodnotilo v rozporu s našimi hypotézami, tedy bodovalo lépe položku obsahující sykavky postižené sigmatismem. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil 0,5.

S vysokoškolským titulem vs. Bez maturity (okruh sociální status)

V případě věty 2 a otázky směřující ke vzdělání mluvčího největší část respondentů (18 z 42) neviděla ve variantách dané položky žádný rozdíl. 13 posluchačů potom hodnotilo lépe variantu bez sigmatismu a 11 respondentů udělilo vyšší známku variantě s řečovou vadou. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil 0,11.

Souhrnná tabulka a grafy

Mluvčí	F3	
Věta	1	2
Otázka - okruh	2	1
Rozdíl kladný (u kolika reposndentů z 42)	19	13
Rozdíl 0 (u kolika reposndentů z 42)	15	18
Rozdíl záporný (u kolika reposndentů z 42)	8	11
Průměrné hodnocení varianty bez sigmatismu	4,90	4,21
Průměrné hodnocení varianty se sigmatismem	4,40	4,10

Tabulka 19[51] - souhrn hodnocení – mluvčí F3

Z tabulky 19 lze vyčíst, že posluchači byli k sigmatismu o něco citlivější při hodnocení věty 1, a tedy otázky zaměřené na společenskou přitažlivost mluvčího. I průměrná hodnocení obou variant se lišila více než v případě druhé věty a otázky z okruhu kompetence. Z grafů 13 a 14 můžeme vyčíst, že u otázky 2 hodnotilo upravenou variantu položky kladněji 45% respondentů, u otázky 1 (věty 2) se tak stalo v 31% případů.

[51] Vysvětlivky:
Věta 1 = Já musím napsat větu; já musím napsat větu.
Věta 2 = Neboj se, dám pozor na auta.
Okruh 1 = otázka směřující k sociálnímu statusu
Okruh 2 = otázka směřující ke společenské přitažlivosti
Rozdílem je rozdíl míněn mezi dvojicí položek (položka bez sigmatismu - položka se sigmatismem)

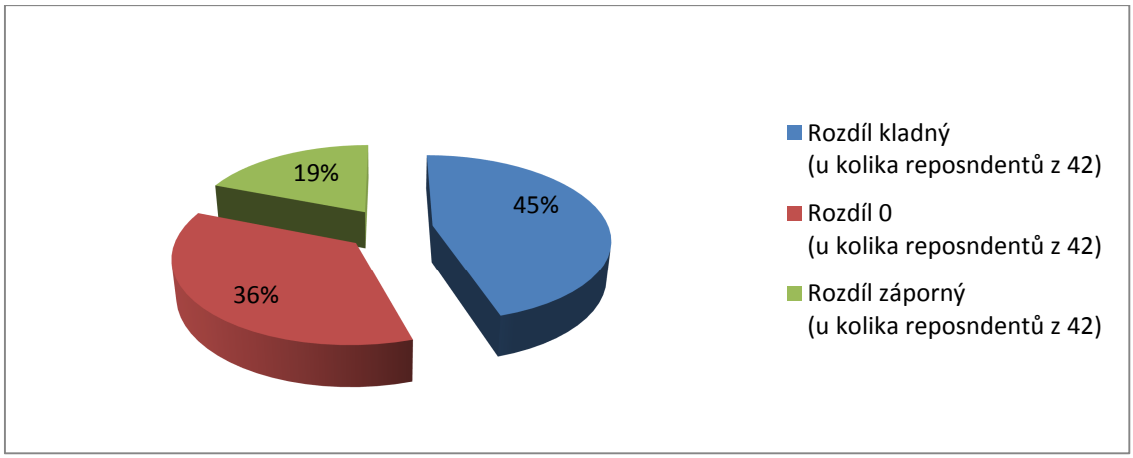

Graf 13 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F3, věty 1 a otázky 2

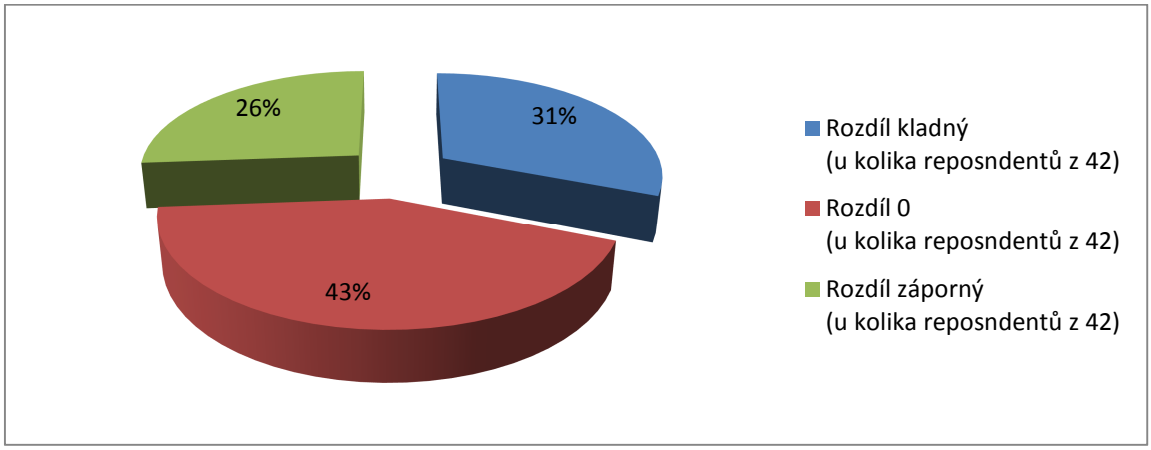

Graf 14 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F2, věty 2 a otázky 1

6.1.2.4 Mluvčí F4

Úspěšný vs. Neúspěšný (okruh sociální status)

Téměř polovina respondentů (20 z 42) shledala mluvčí F4 stejně úspěšnou v případě, kdy slyšeli původní i upravenou verzi věty 1. 15 respondentů ji hodnotilo jako úspěšnější v případě s odstraněnou řečovou vadou a zbylých 7 obodovalo oproti našemu očekávání pozitivněji položku původní, obsahující postižené sykavky. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil 0,24.

Upravený vs. Zanedbaného vzhledu (okruh společenská přitažlivost)

V případě otázky vztahující se k osobnosti mluvčí F4 respondenti odpovídali obdobně. Většina (19 z 42) hodnotila obě varianty stejným počtem bodů; 14 respondentů shledalo mluvčí upravenější v případě, kdy byly řečové vady odstraněny a 9 mělo pozitivnější

názor na položku obsahující hlásky postižené sigmatismem. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil 0,22.

Souhrnná tabulka a grafy

Mluvčí	F4	
Věta	1	2
Otázka - okruh	1	2
Rozdíl kladný (u kolika reposndentů z 42)	15	14
Rozdíl 0 (u kolika reposndentů z 42)	20	19
Rozdíl záporný (u kolika reposndentů z 42)	7	9
Průměrné hodnocení varianty bez sigmatismu	4,67	5,05
Průměrné hodnocení varianty se sigmatismem	4,43	4,83

Tabulka 20[52] - souhrn hodnocení – mluvčí F4

Z tabulky 20 lze vysledovat, že hodnocení mluvčí F4 bylo obdobné u obou vět a tedy i obou okruhů otázek. Téměř polovina respondentů (47% a 45%) v upravené a původní položce neshledala žádný rozdíl a hodnotila je stejně. O něco větší část zbylých respondentů potom za pozitivnější označila variantu s odstraněnou řečovou vadou. Toto ilustrují následující grafy 15 a 16.

[52] Vysvětlivky:
Věta 1 = Já musím napsat větu; já musím napsat větu.
Věta 2 = Neboj se, dám pozor na auta.
Okruh 1 = otázka směřující k sociálnímu statusu
Okruh 2 = otázka směřující ke společenské přitažlivosti
Rozdílem je rozdíl míněn mezi dvojicí položek (položka bez sigmatismu - položka se sigmatismem)

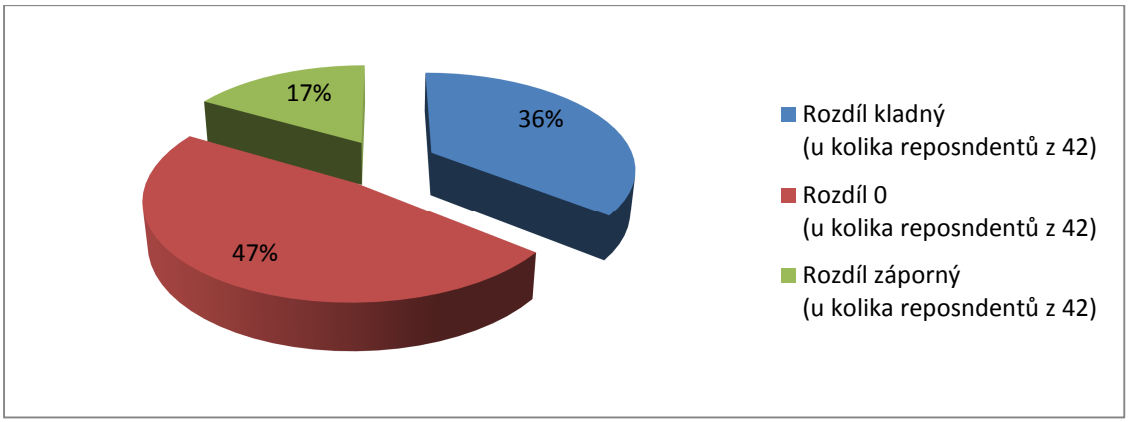

Graf 15 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F2, věty 2 a otázky 1

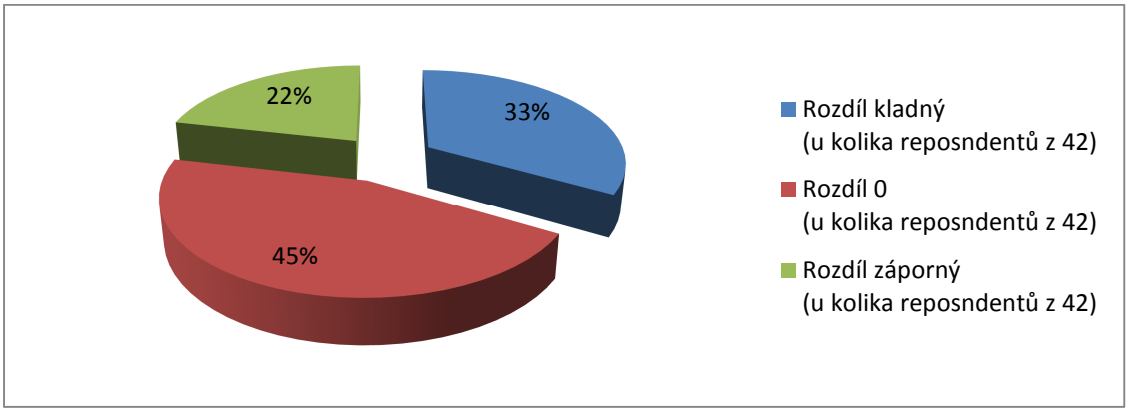

Graf 16 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F2, věty 2 a otázky 1

6.1.3 Mluvčí – muži

V tabulce 21 předkládáme výsledky všech mluvčích – mužů. V průměru 15 respondentů hodnotilo dle našich předpokladů upravené varianty nahrávek kladněji než ty neupravené, ale stejný průměrný počet posluchačů v těchto variantách neshledal žádný rozdíl. Průměrně 12 dotazovaných potom mluvčí hodnotilo opačně, než jsme čekali.

U mluvčích M1 a M3 jsme se setkali s tím, že větší část respondentů hodnotila oproti našim očekáváním. Stalo se tak konkrétně u vět 1 a 2 mluvčího M1 a u věty 1 mluvčího M3. Průměrná hodnocení položek se sigmatismem v případě těchto vět vycházela lépe než hodnocení jejich protějšků, což je v tabulce 21 zvýrazněno červenou barvou textu. K tomuto jevu u žádné z mluvčích – žen nedošlo.

Průměrný rozdíl ve skóre upravených a neupravených položek potom činil 0,16 bodů.

Mluvčí	M1		M2		M3		M4		
Mluvčí / Věta	M1_V1	M1_V2	M2_V1	M2_V2	M3_V1	M3_V2	M4_V1	M4_V2	
Otázka - okruh	2	1	1	2	2	1	2	1	Průměr
Rozdíl kladný (u kolika reposndentů z 42)	8	8	17	21	16	13	18	18	15
Rozdíl 0 (u kolika reposndentů z 42)	23	19	14	9	7	21	15	14	15
Rozdíl záporný (u kolika reposndentů z 42)	11	15	11	12	19	8	9	10	12
Průměrné hodnocení varianty bez sigmatismu	5,43	5,24	3,36	4,19	3,5	4,52	2,95	3,26	4,06
Průměrné hodnocení varianty se sigmatismem	5,48	5,26	2,95	3,64	3,81	4,45	2,5	3,1	3,90

Tabulka 21[53] – souhrn hodnocení pro mluvčí – muže

Na grafu 17 můžeme sledovat průměrná hodnocení všech položek mluvčích mužského pohlaví. Tento graf srovnává průměrná skóre všech vět a jejich obou variant. U mluvčího M1 a jeho obou vět došlo k bodovému převýšení variant upravených variantami původními. U jedné věty se takové průměrné hodnocení objevilo ještě u mluvčího M3. M1 je jediným mluvčím z celého vzorku, u kterého se s tímto výsledkem setkáváme u obou vět. Tento mluvčí je unikátní také tím, že na posluchače působil celkově nejpříjemněji, což je z grafu 17 evidentní, protože jeho průměrná hodnocení všech položek převyšují všechna ostatní hodnocení. Naopak nejhorší bodový průměr nacházíme u mluvčího M4.

[53] Vysvětlivky:
Věta 1 = Já musím napsat větu; já musím napsat větu.
Věta 2 = Neboj se, dám pozor na auta.
Okruh 1 = otázka směřující k sociálnímu statusu
Okruh 2 = otázka směřující ke společenské přitažlivosti
Rozdílem je rozdíl míněn mezi dvojicí položek (položka bez sigmatismu - položka se sigmatismem)

Nejvyšší bodový rozdíl v průměrném skóre dvojice položek sledujeme u věty 2 mluvčího M2 (0,55 bodů). Průměrný rozdíl mezi dvojicí položek byl u mužských mluvčích 0,16 bodu.

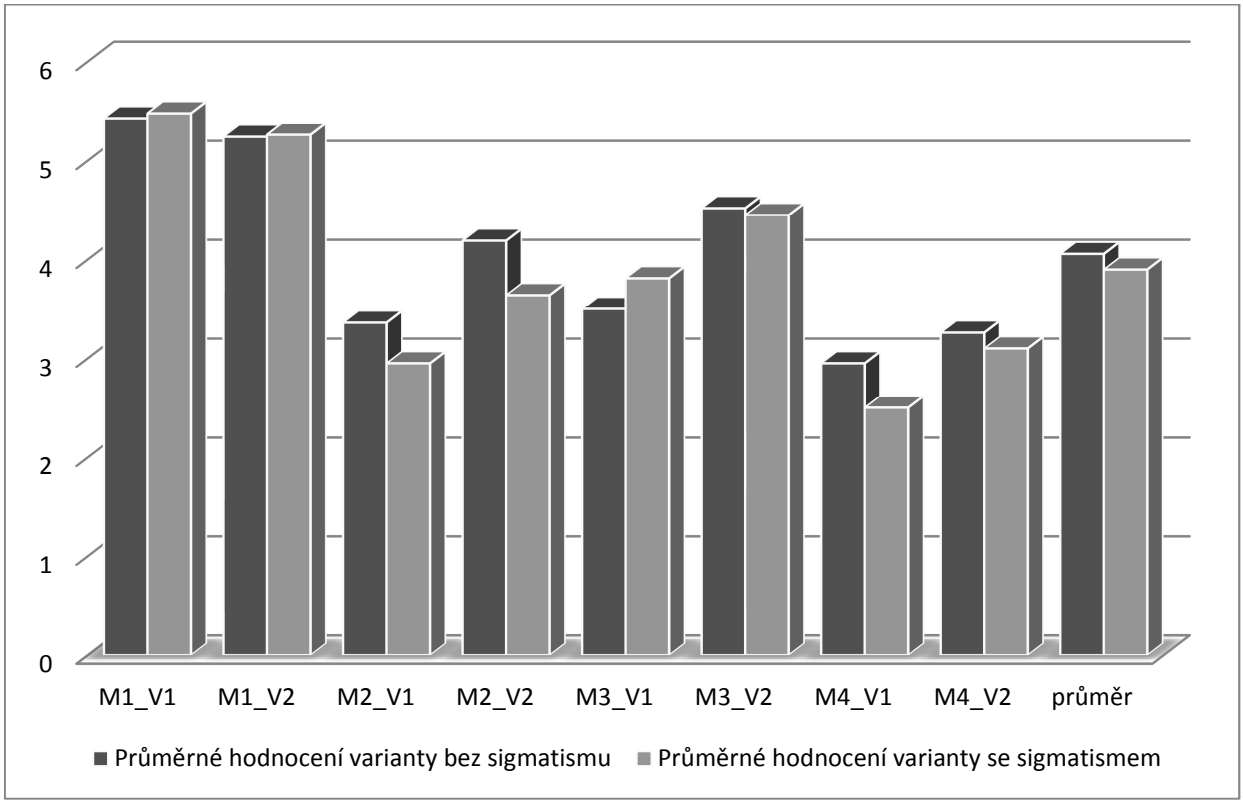

Graf 17 - průměrné hodnocení – mluvčí – muži

6.1.3.1 Mluvčí M1

Milý k svému okolí vs. Nepříjemný (okruh společenská přitažlivost)

Mluvčí M1 je jediným mluvčím z našeho vzorku, kde se respondenti v případě obou otázek vyjadřovali kladněji k původním variantám vět, tedy těm, které obsahovaly sykavky postižené sigmatismem. U první věty s otázkou z okruhu společenské atraktivity tak učinilo 11 respondentů, 23 respondentů ohodnotilo obě varianty shodně a jen 8 posluchačů bodovalo lépe variantu s odstraněným sigmatismem. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil -0,05.

Finanční manažer vs. Na sociální podpoře (okruh sociální status)

Jak již bylo zmíněno, i v případě dotazu směřovaného na sociální postavení mluvčího M1, respondenti reagovali opačným způsobem, než jsme předpokládali. 15 z nich označilo mluvčího jako finančně lépe zajištěného v případě, kdy slyšeli jeho původní

nahrávku, 19 bodovalo obě varianty stejně a opět pouze 8 posluchačů shledalo pozitivnější nahrávku upravenou. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil -0,02.

Souhrnná tabulka a grafy

Mluvčí	M1	
Věta	1	2
Otázka - okruh	2	1
Rozdíl kladný (u kolika reposndentů z 42)	8	8
Rozdíl 0 (u kolika reposndentů z 42)	23	19
Rozdíl záporný (u kolika reposndentů z 42)	11	15
Průměrné hodnocení varianty bez sigmatismu	5,43	5,24
Průměrné hodnocení varianty se sigmatismem	5,48	5,26

Tabulka 22[54] - souhrn hodnocení – mluvčí M1

Z tabulky 22 je zřejmé, že mluvčí M1 je hodnocen lépe v případech, kdy byla prezentována jeho původní nahrávka obsahující sigmatismus. V obou případech největší část respondentů hodnotila obě varianty shodným počtem bodů. U první věty tomu tak bylo v 55% případů, u druhé věty jsme se shodným hodnocením setkali u 45% respondentů. Toto dokumentují následující grafy 18 a 19. Modré výseče označující poměr respondentů hodnotících jako pozitivnější položku s odstraněným sigmatismem tvoří v obou z grafů nejmenší část (19%).

[54] Vysvětlivky:
Věta 1 = Já musím napsat větu; já musím napsat větu.
Věta 2 = Neboj se, dám pozor na auta.
Okruh 1 = otázka směřující k sociálnímu statusu
Okruh 2 = otázka směřující ke společenské přitažlivosti
Rozdílem je rozdíl míněn mezi dvojicí položek (položka bez sigmatismu - položka se sigmatismem)

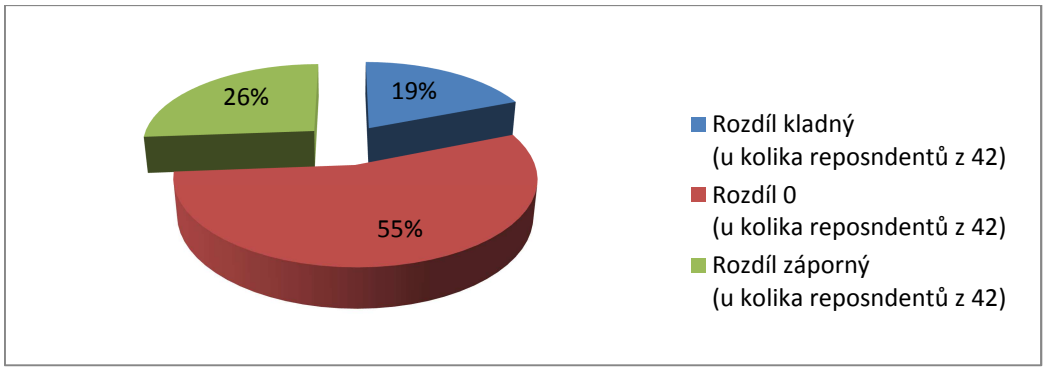

Graf 18 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M1, věty 1 a otázky 2

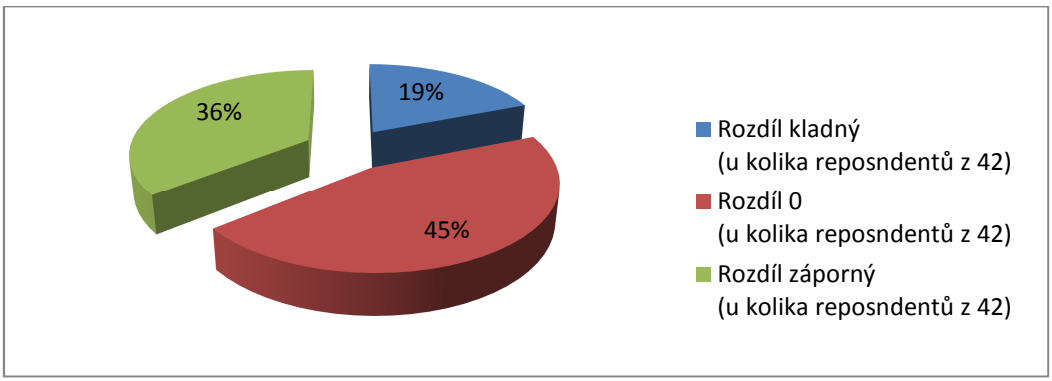

Graf 19 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M1, věty 2 a otázky 1

6.1.3.2 Mluvčí M2

Finanční manažer vs. Na sociální podpoře (okruh sociální status)

Největší část respondentů hodnotila sociální postavení mluvčího M2 vyššími známkami v případě, kdy zazněla položka s odstraněným sigmatismem. Bylo jich celkem 17. 14 respondentů potom mezi dvěma variantami věty 1 mluvčího M2 neoznačila žádný rozdíl. 11 posluchačů hodnotilo lépe variantu původní – se sigmatismem. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil 0,41.

Sebevědomý, bavící společnost vs. Nejistý, sedící v koutě (okruh společenská přitažlivost)

U otázky směřující ke společenské atraktivitě se celkem 21 respondentů vyjádřilo pozitivněji k položce upravené, 9 respondentů obě varianty hodnotilo shodně a 12 respondentů považovalo mluvčího M2 za přitažlivějšího, pokud jim byla předložena jeho původní promluva. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil 0,55.

Souhrnná tabulka a grafy

Mluvčí	M2	
Věta	1	2
Otázka - okruh	1	2
Rozdíl kladný (u kolika reposndentů z 42)	17	21
Rozdíl 0 (u kolika reposndentů z 42)	14	9
Rozdíl záporný (u kolika reposndentů z 42)	11	12
Průměrné hodnocení varianty bez sigmatismu	3,36	4,19
Průměrné hodnocení varianty se sigmatismem	2,95	3,64

Tabulka 23[55] - souhrn hodnocení – mluvčí M2

Z tabulky 23 lze vysledovat, že v případě obou okruhů otázek větší část respondentů hodnotila lépe položky s odstraněným sigmatismem. U věty 1 to bylo 41% posluchačů a u věty 2 takto hodnotilo 50% dotazovaných. Takovéto rozložení hodnocení odpovídá naší hypotéze H_1, poměrně vysoký je ovšem i poměr respondentů, kteří známkovali opačně (26% a 29%). V souladu s hypotézou H_2 je zjištění, že posluchači v případě mluvčího M2 hodnotili pozitivněji větu 2 s otázkou z okruhu sociálního postavení. Rozložení hodnocení přehledně zobrazují grafy 20 a 21.

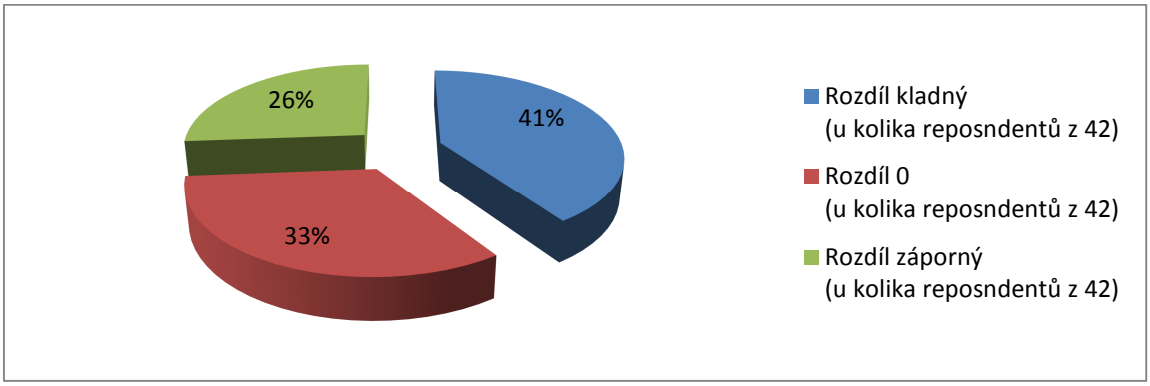

Graf 20 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M2, věty 1 a otázky 1

[55] Vysvětlivky:
Věta 1 = Já musím napsat větu; já musím napsat větu.
Věta 2 = Neboj se, dám pozor na auta.
Okruh 1 = otázka směřující k sociálnímu statusu
Okruh 2 = otázka směřující ke společenské přitažlivosti
Rozdílem je rozdíl míněn mezi dvojicí položek (položka bez sigmatismu - položka se sigmatismem)

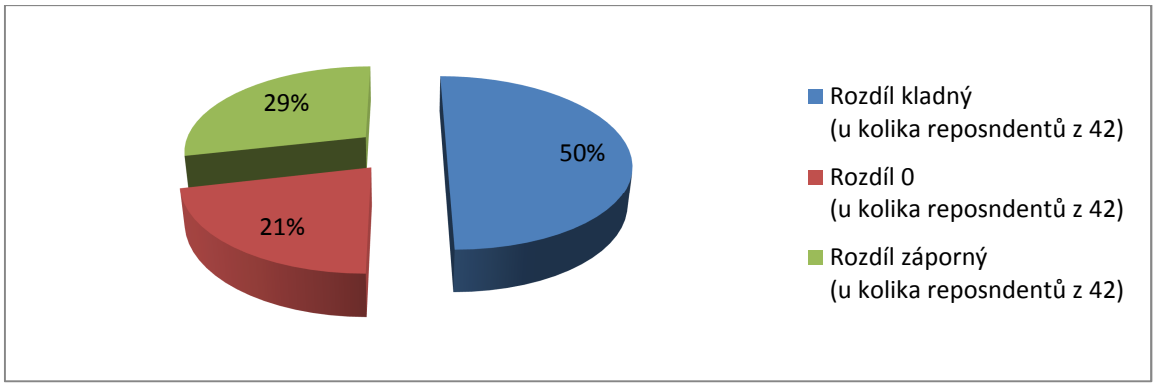

Graf 21 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M2, věty 2 a otázky 2

6.1.3.3 Mluvčí M3

Sebevědomý, bavící společnost vs. Nejistý, sedící v koutě (okruh společenská přitažlivost)

V případě věty 1 mluvčího M3 vyjadřovali pozitivněji k položce, která obsahovala postižené sykavky. Tímto způsobem hodnotilo 19 z nich. 16 respondentů potom označilo za příjemnější položku s odstraněným sigmatismem. Zbylých 7 dotazovaných hodnotilo obě varianty totožně. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil -0,31.

Inteligentní vs. Nedůvtipný (okruh sociální status)

U věty 2 překvapivě polovina respondentů oznámkovala obě varianty položky shodně. 13 zúčastněných potom udělilo více bodů položce s odstraněnou řečovou vadou a zbylých 8 známkovalo lépe položku se sigmatismem. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil 0,07.

Souhrnná tabulka a grafy

Mluvčí	M3	
Věta	1	2
Otázka - okruh	2	1
Rozdíl kladný (u kolika reposndentů z 42)	16	13
Rozdíl 0 (u kolika reposndentů z 42)	7	21
Rozdíl záporný (u kolika reposndentů z 42)	19	8
Průměrné hodnocení varianty bez sigmatismu	3,5	4,52
Průměrné hodnocení varianty se sigmatismem	3,81	4,45

Tabulka 24[56] - souhrn hodnocení – mluvčí M3

Z tabulky 24 a následujících grafů 22 a 23 můžeme vyčíst rozložení odpovědí. V prvním případě mluvčího M3 45% posluchačů považovalo za sebevědomějšího, pokud jim byla puštěna věta původní, se sigmatismem zasaženými hláskami. V případě věty 2 dokonce 50% respondentů považovalo mluvčího M3 za stejně inteligentního u obou variant – původní i upravené.

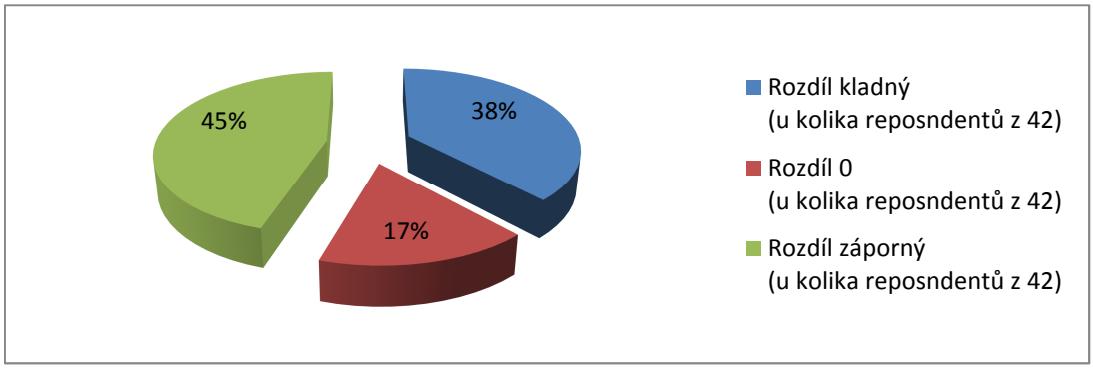

Graf 22 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M3, věty 2 a otázky 1

[56] Vysvětlivky:
Věta 1 = Já musím napsat větu; já musím napsat větu.
Věta 2 = Neboj se, dám pozor na auta.
Okruh 1 = otázka směřující k sociálnímu statusu
Okruh 2 = otázka směřující ke společenské přitažlivosti
Rozdílem je rozdíl míněn mezi dvojicí položek (položka bez sigmatismu - položka se sigmatismem)

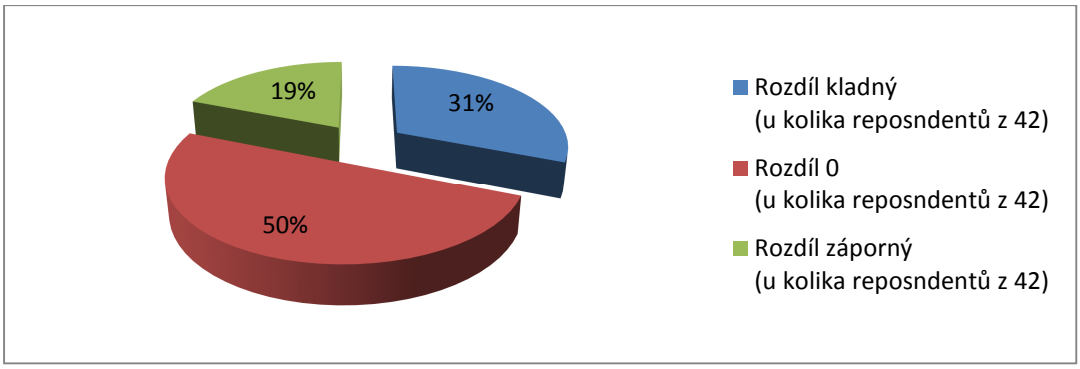

Graf 23 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M3, věty 2 a otázky 1

6.1.3.4 Mluvčí M4

Milý k svému okolí vs. Nepříjemný (okruh společenská přitažlivost)

Největší část respondentů u věty 1 mluvčího M4 udělila více bodů položce, která byla upravená. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil 0,45.

Inteligentní vs. Nedůvtipný (okruh sociální status)

V případě věty 2 a otázky směřované na inteligenci mluvčího 18 z 42 respondentů ohodnotilo pozitivněji položku, ze které byla odstraněna řečová vada. Průměrný bodový rozdíl mezi upravenou a původní položkou činil 0,16.

Souhrnná tabulka a grafy

Mluvčí	M4	
Věta	1	2
Otázka - okruh	2	1
Rozdíl kladný (u kolika reposndentů z 42)	18	18
Rozdíl 0 (u kolika reposndentů z 42)	15	14
Rozdíl záporný (u kolika reposndentů z 42)	9	10
Průměrné hodnocení varianty bez sigmatismu	2,95	3,26
Průměrné hodnocení varianty se sigmatismem	2,5	3,1

Tabulka 25[57] - souhrn hodnocení – mluvčí M4

[57] Vysvětlivky:
Věta 1 = Já musím napsat větu; já musím napsat větu.
Věta 2 = Neboj se, dám pozor na auta.

Nápadným rysem hodnot spojených s mluvčím M4 je velmi obdobné rozložení odpovědí u obou vět. U obou dvojic položek hodnotilo 18 respondentů (43%) jako pozitivnější nahrávku s odstraněnými sigmatismem postiženými sykavkami. Stejným počtem bodů ohodnotilo obě varianty 15 respondentů v případě věty 1 a 14 respondentů v případě věty 2. Podobnost v hodnocení obou vět je dobře viditelná při srovnání grafů 24 a 25.

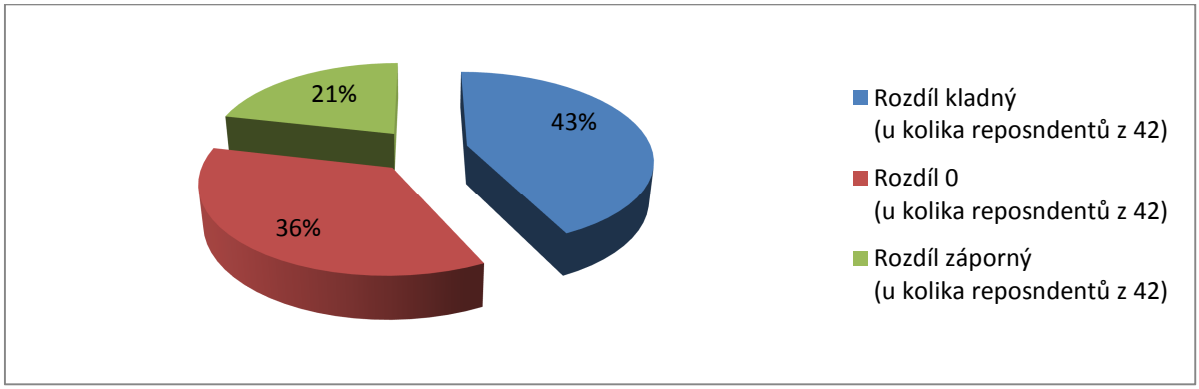

Graf 24 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M4, věty 1 a otázky 2

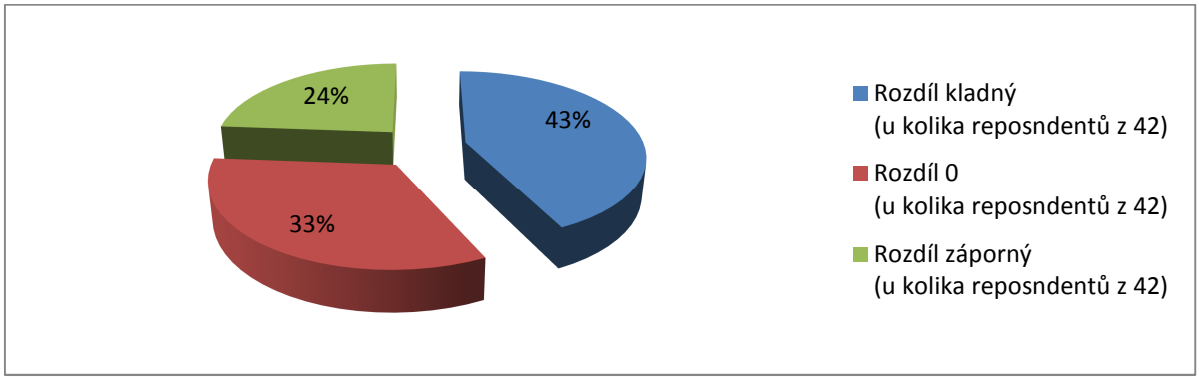

Graf 25 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M4, věty 2 a otázky 1

6.2 Analýza dat – okruhy otázek

V této kapitole představíme výsledky vztahující se ke dvěma okruhům testových otázek, tedy k okruhu „sociální status“ a „společenská přitažlivost“, které jsou blíže popsány v kapitole 5.3.4.

Okruh 1 = otázka směřující k sociálnímu statusu

Okruh 2 = otázka směřující ke společenské přitažlivosti

Rozdílem je rozdíl míněn mezi dvojicí položek (položka bez sigmatismu - položka se sigmatismem)

Graf 26 znázorňuje rozložení typů odpovědí respondentů u obou těchto okruhů. U otázek směřujících ke společenské prestiži mluvčích hodnocení respondentů více odpovídalo našim předpokladům. Z celkových 336 hodnocení (42 respondentů hodnotilo 8 dvojic položek) jsme u obou tematických okruhů shodně zaznamenali 127 případů, kdy byla upravená položka vnímána jako pozitivnější než položka původní. Stejný počet bodů oběma variantám byl udělen 131krát v případě prvního okruhu a 119krát v případě druhého okruhu. V 78 (okruh sociální status) a 90 případech (okruh společenská přitažlivost) potom posluchači hodnotili mluvčí pozitivněji, pokud slyšeli původní variantu se sigmatismem. Procentuální rozložení typů odpovědí pro oba okruhy je zobrazeno grafy 27 a 28.

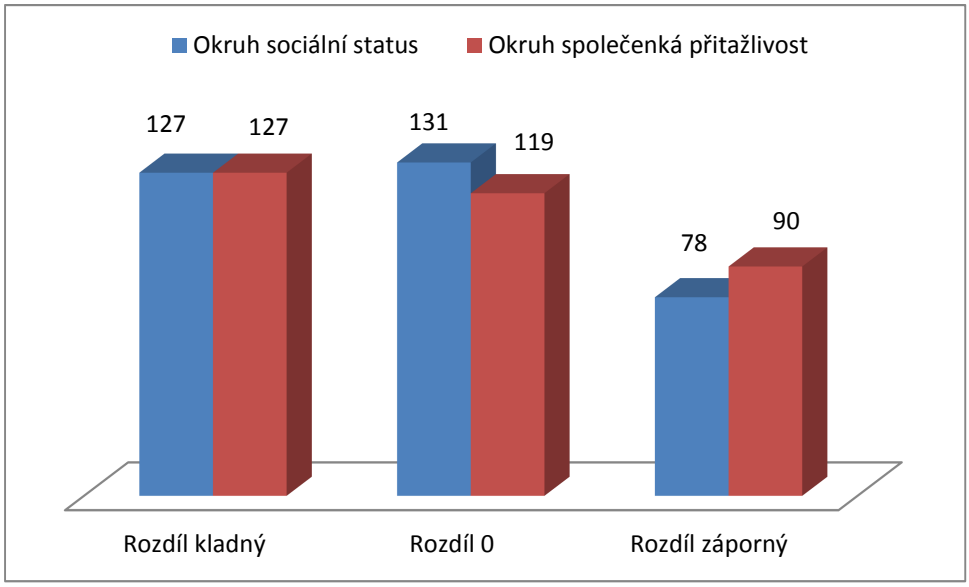

Graf 26 - Rozložení odpovědí pro oba okruhy otázek

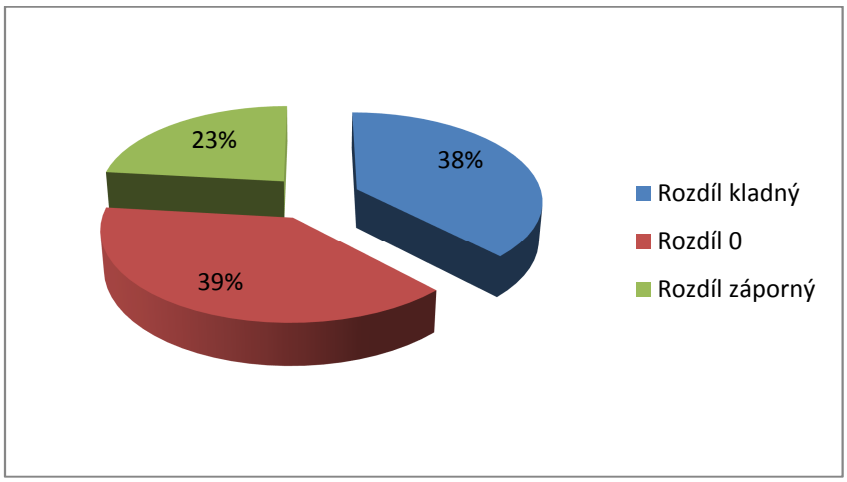

Graf 27 - procentuální zobrazení typů odpovědí – okruh sociální status

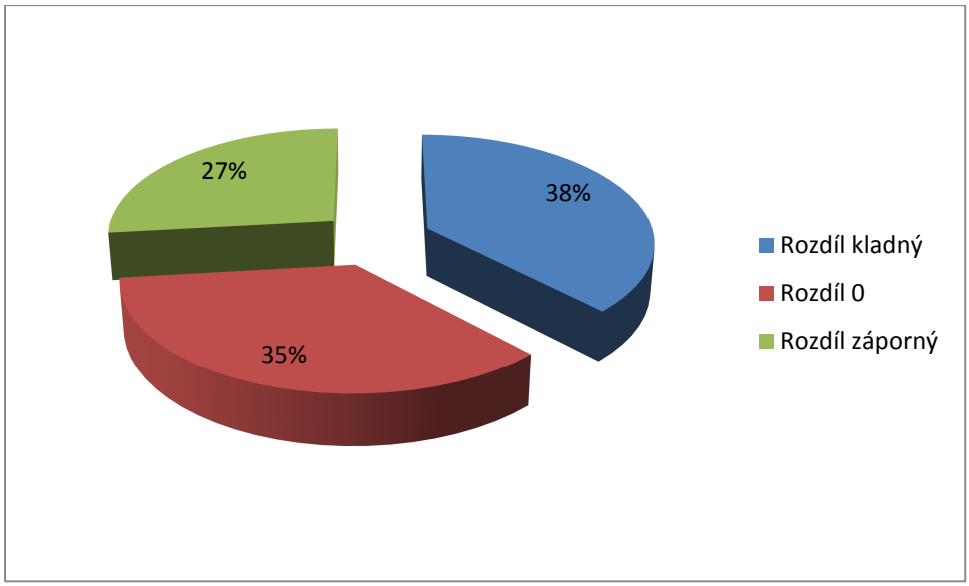

Graf 28 - procentuální zobrazení typů odpovědí – okruh společenská přitažlivost

Následující graf 29 zobrazuje průměrné bodové hodnocení obou okruhů otázek. Celkově lépe byly hodnoceny otázky spadající do okruhu „společenská přitažlivost“. Položky bez sigmatismu získávaly v průměru 4,318 bodů, položky se sigmatismem 4,095 bodů. Rozdíl v průměrných bodových hodnoceních u tohoto okruhu otázek tedy činí 0,223 bodů. U položek vztahujících se k sociálnímu statusu mluvčích jsme potom průměrně zaznamenali 3,988 bodů (upravené položky) a 3,651 bodů (položky původní). Rozdíl mezi průměrnými bodovými zisky obou variant u otázek vážících se k sociálnímu statusu tedy tvořil 0,337.

Ačkoli otázky směřující k sociálnímu statusu byly celkově hodnoceny o něco negativněji než otázky z druhého okruhu, respondenti byli citlivější na rozdíl mezi upravenou a původní variantou právě u okruhu „sociální status“ (průměrný rozdíl je v tomto případě vyšší). Takové výsledky tedy odpovídají našemu očekávání a potvrzují hypotézu $H_{2,}$ ve které jsme predikovali nalezení silnějších negativních postojů v oblasti sociálního statusu mluvčích (kompetence) než v oblasti jejich společenské atraktivity (osobnostních rysů / solidarity).

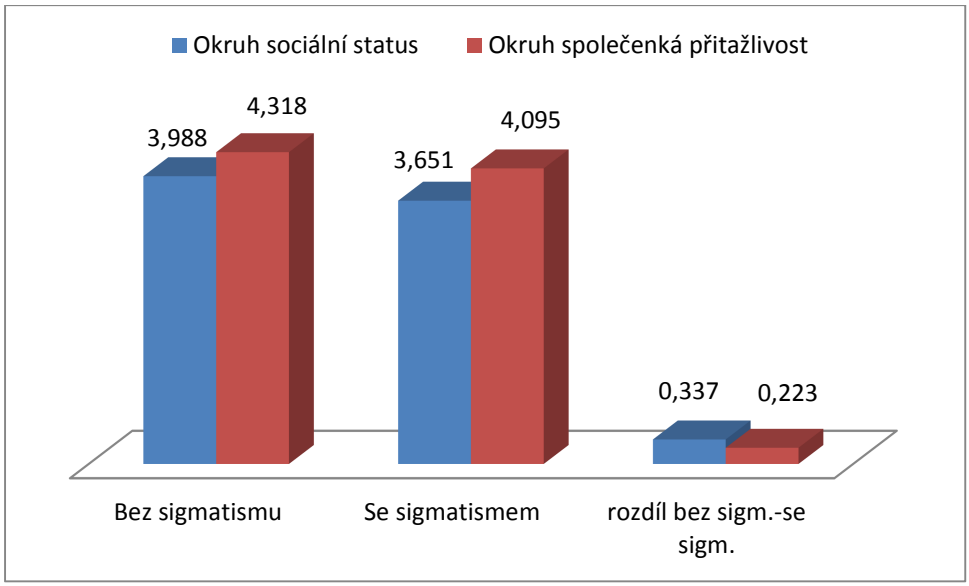

Graf 29 - Průměrné bodové hodnocení - okruhy otázek

Celkově pozitivnější postoje respondentů k mluvčím ve spojitosti s otázkami cílenými na jejich společenskou atraktivitu dokumentuje graf 30, který srovnává celkové bodové zisky obou okruhů otázek.

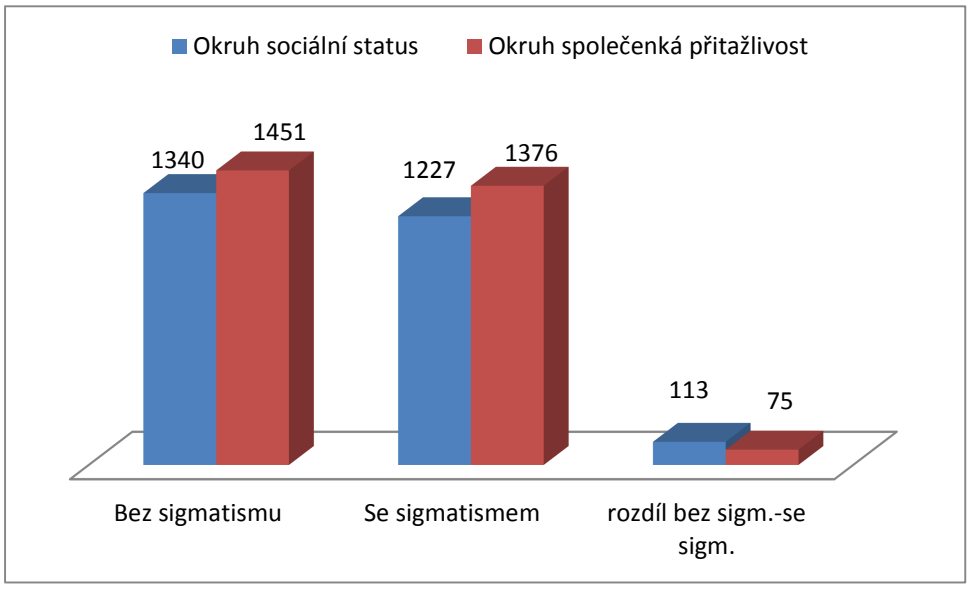

Graf 30 - Celkový bodový zisk - okruhy otázek

Zajímavý je taktéž pohled na rozložení odpovědí u jednotlivých otázek z obou bloků, které přináší graf 31. Ke každé z otázek jsme získali celkem 84 odpovědí, protože každá z nich byla přednesena dvěma mluvčími a hodnotitelů bylo celkem 42. Z grafu je patrné, že u 6 z celkových 8 otázek většinou respondenti hodnotili obě jejich varianty stejným počtem bodů.

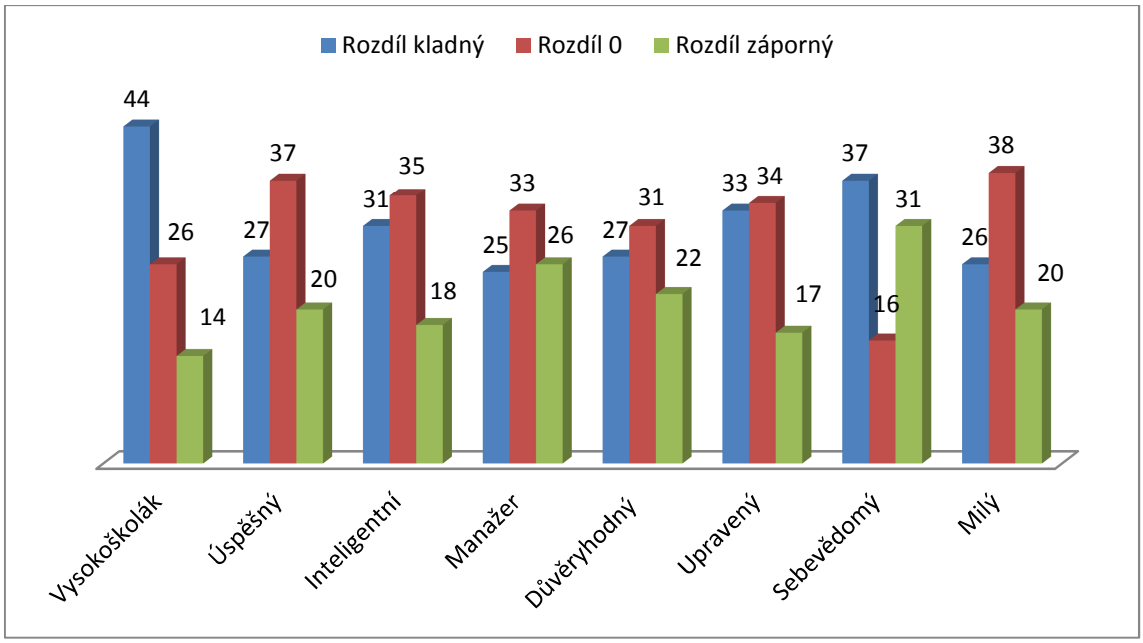

Graf 31 - Rozložení odpovědí - všechny otázky

Hodnocení otázky zaměřené na vzdělání respondentů nejlépe koresponduje s naším očekáváním. Pozitivnější hodnocení varianty s odstraněným sigmatismem jsme u této otázky zaznamenali ve 44 případech (52%), shodná hodnocení v 26 případech (31%) a lepší hodnocení varianty s řečovou vadou se objevilo jen ve 14 případech (17%). Rozložení odpovědí pro tuto otázku znázorňuje graf 32.

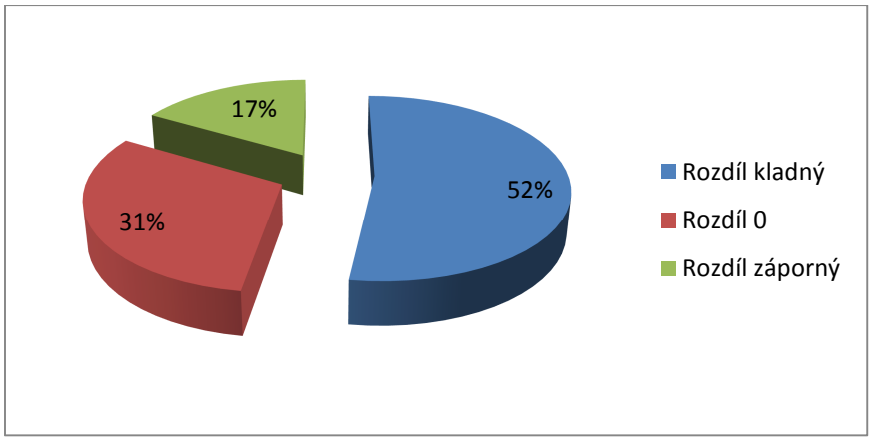

Graf 32 - procentuální rozložení typů odpovědí – otázka „S vysokoškolským titulem vs Bez maturity“

Grafy 33 a 34 potom znázorňují průměrná bodová hodnocení a celkové bodové zisky jednotlivých otázek. U všech otázek vycházejí tyto hodnoty podle našeho očekávání, protože v průměru získaly varianty položek, kde proběhla manipulace a

odstranění sigmatismu, vyšší skóre než jejich protějšky obsahující řečovou vadu. Nejvýraznější průměrný bodový rozdíl mezi variantami potom nacházíme opět u otázky zaměřené na vzdělání mluvčího (0,905 bodů) a nejmenší bodový rozdíl se objevuje u otázek směřujících k sebevědomí a inteligenci mluvčích (0,119 bodů). Průměrně nejvyšší hodnocení, a to dokonce u obou variant položek se ukázalo u otázky zaměřené na vzhled testované osoby.

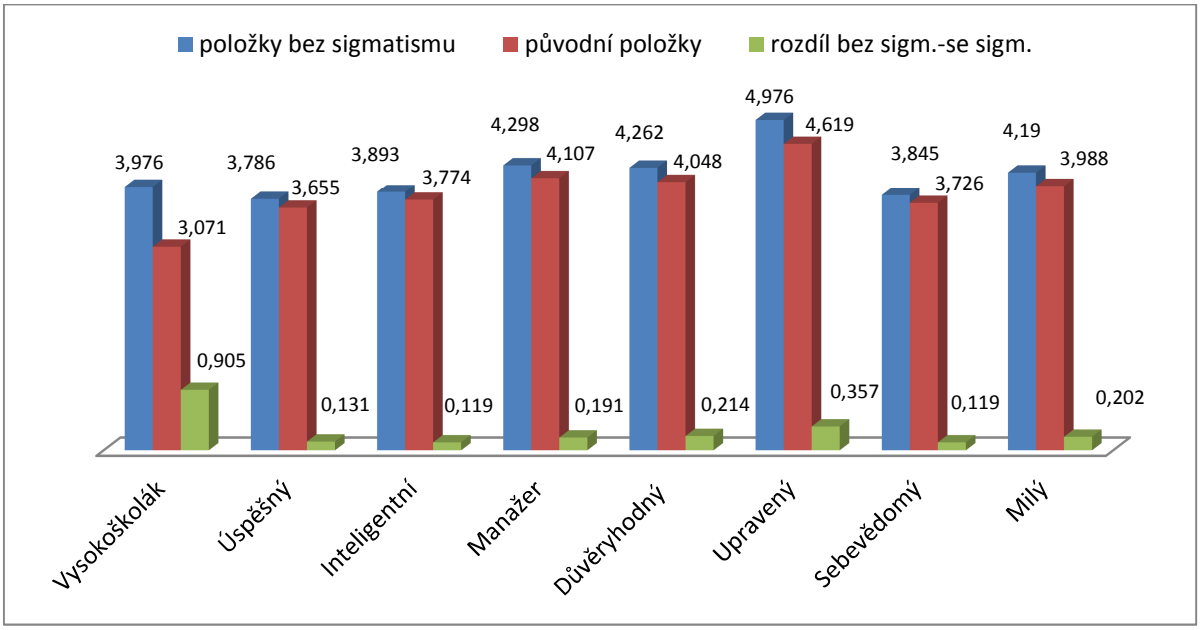

Graf 33 - Průměrné bodové hodnocení - všechny otázky

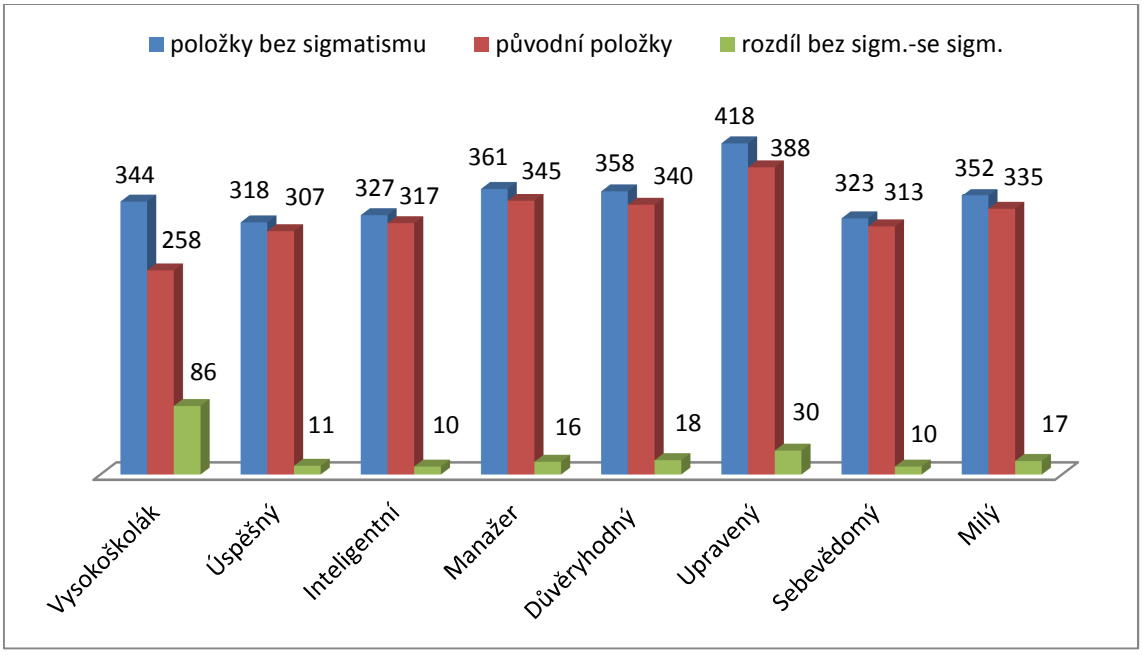

Graf 34 - Celkový bodový zisk - všechny otázky

7 Diskuse

7.1 Výsledky experimentu

Provedený experiment ukázal, že přítomnost sigmatismu má souvislost s vnímáním mluvčích posluchači. Negativní vliv této řečové vady se v našem vzorku projevil jako statisticky signifikantní[58], což je v souladu s předchozími výzkumy, které prokázaly nepříznivý vliv nestandardních řečových charakteristik na postoje k mluvčím[59]. Výsledky našeho výzkumu naznačují, že sigmatismus způsobuje horší postoje k mluvčím ženského pohlaví než k mluvčím – mužům. Pro potvrzení této hypotézy by se ovšem výzkum musel rozšířit a složení respondentů by muselo být změněno tak, aby byla obě pohlaví srovnatelně zastoupena. V případě tohoto experimentu výrazně převažoval počet respondentů ženského pohlaví a nelze vyloučit, že výše zmíněný výsledek je způsoben právě tím.

Za povšimnutí stojí hodnocení mluvčích M1 a M3, která se výrazně odlišovala od ostatních tím, že jejich položky obsahující hlásky se sigmatismem byly v průměru hodnoceny lépe než příslušné varianty bez sigmatismu. U mluvčího M1, který byl zároveň nejlépe bodovaným mluvčím z celého vzorku, se tak stalo dokonce v případě obou vět, v případě mluvčího M3 šlo jen o větu 1. Možným vysvětlením takového hodnocení je typ sigmatismu, který je oběma mluvčím společný (laterální). Hypotézu, že laterální sigmatismus není posluchačům nepříjemný tak jako jeho ostatní typy, by ovšem bylo nutné ověřit dalším výzkumem.

Nejpozitivnější hodnocení mluvčího M1 by mohlo být způsobeno jeho příjemnou barvou hlasu a realizací obou vět s použitím vhodné nestrnulé intonace. Nejlépe hodnocenou mluvčí ženského pohlaví byla F4. Od zbylých mluvčích – žen se odlišuje vyšším artikulačním tempem a taktéž rozmanitější intonací. V těchto aspektech bychom pravděpodobně nalezli původ jejího příjemnějšího působení na posluchače. Naopak nejhorší a současně druhé nejhorší průměrné hodnocení získal mluvčí M4. Vysvětlení tohoto výsledku bychom opět mohli hledat v modulaci hlasu. Jeho projev totiž působí unaveným až znuděným dojmem. U mluvčí F2 jsme sledovali nejnižší skóre v rámci mluvčích ženského pohlaví. Takový výsledek jsme předem očekávali, protože její výslovnost je celkově nestandardní (lehce zbytnělý jazyk).

[58] P=0,022
[59] srov. kapitoly 3.3.2 – 3.3.4

Srovnáním výsledků u otázek z okruhů „sociální status“ a „společenská atraktivita“ bylo zjištěno, že průměrný rozdíl mezi původními a upravenými položkami byl vyšší u prvního z nich, z čehož vyplývá, že respondenti byli k sigmatismu ve spojení s těmito otázkami přísnější. Naše výsledky jsou v tomto ohledu v souladu se zjištěními předchozích sociolingvistických výzkumů. Stejné chování respondentů odhalili Ryanová a Carranza při srovnávání vlivu cizineckého přízvuku na postoje k mluvčím angličtiny (Ryan & Carranza, 1975: 859)[60] a stejný trend popisuje taktéž Edwards (Edwards, 1999: 102)[61].

Zajímavé výsledky byly zjištěny u otázky zaměřené na vzdělání mluvčích. V tomto případě byly nejvýrazněji splněny naše předpoklady, protože 52% posluchačů udělilo položce se sigmatismem horší známku než položce upravené. Takto výrazný poměr tohoto způsobu hodnocení vůči ostatním typům hodnocení se neobjevil u žádné jiné otázky, navíc i průměrný bodový rozdíl mezi původními a upravenými položkami byl v tomto případě nejvyšší.Teoreticky je možné, že respondenti byli k tomuto aspektu citlivější právě proto, že převážně byli i oni sami studenty vysokých škol. Pro ověření tohoto předpokladu by bylo nutné do skupiny respondentů zahrnout jedince s různými úrovněmi vzdělání a jejich odpovědi navzájem porovnat.

Celkově vyšší skóre bylo zaznamenáno u otázek z okruhu „společenská přitažlivost“ a vůbec nejvyšší průměrné skóre bylo zjištěno u položek, ke kterým se vázal dotaz na vzhled mluvčího. Tento výsledek je ve shodě z Edwardsovým zjištěním, že nestandardní jazykové formy jsou hodnoceny pozitivněji v rámci kategorií společenské přitažlivosti, a naopak v oblasti kompetence je lépe nahlíženo na standardní formy jazyka[62] (Edwards, 1999: 102).

7.2 Přínos a limity práce

Souvislost postojů k mluvčím s jejich řečovými charakteristikami je v českém prostředí stále nedostatečně probádanou oblastí. Přímo postoji posluchačů k rodilým mluvčím češtiny v souvislosti s jejich řečovými vadami se dosud nevěnoval žádný výzkum. Za přínos této práce můžeme tedy považovat otevření a nastínění této

[60] viz kapitola 3.3.2
[61] viz kapitola 3.2
[62] viz kapitola 3.2

problematiky, a zejména aplikaci techniky spojitých masek[63] (Garrett, 2010: 41), která zatím v experimentech zabývajících se češtinou není rozšířena (Chromý, 2009: 255).

Nedostatky našeho výzkumu můžeme spatřovat v rozsahu vzorku mluvčích a respondentů a v jejich úzkém vymezení. Nereprezentativnost vzorku znemožňuje zobecnění výsledků experimentu. V případném rozšíření tohoto výzkumu by taktéž bylo vhodné zmapovat sociální pozadí respondentů, abychom mohli sledovat případné inklinování k mluvčím spadajícím do stejné skupiny ústící v jejich lepší hodnocení. Taková tendence se zde mohla objevit a zasáhnout do výsledků.

Za omezení této práce bychom mohli považovat i některé aspekty použitého zvukového materiálu. Výzkum totiž probíhal na krátkých čtených projevech[64], které zcela neodpovídají běžné komunikační situaci. Věty použité do poslechového testu mohou být příliš krátké na to, aby mluvčí zanechal v respondentovi nějaký dojem, který by byl schopen zachytit[65]. Taktéž osmisekundová pauza, kterou respodenti měli na zaznamenání svých odpovědí, by pravděpodobně měla být zkrácena, aby posluchač zapsal svůj první dojem a dále nad svým rozhodnutím neuvažoval a případně je neopravoval. Zkrácení této doby by také lépe udrželo pozornost respondentů[66]. Dále by bylo třeba zrevidovat použité texty a odstranit věty, u kterých hrozí jejich příznakovost. V případě našeho testu by se teoreticky jednalo o větu „Neboj se, dám pozor na auta“ a její spojení s otázkou směřovanou na důvěryhodnost mluvčího.

7.3 Možnosti rozšíření

Pro získání statisticky relevantnějších a zobecnitelných výsledků by bylo v budoucích výzkumech nutné rozšířit vzorek sledovaných mluvčích i respondentů. Větší vzorky by navíc umožnily možnost sledování více parametrů, kterým jsme zde vzhledem k charakteru této práce nevěnovali pozornost. Bylo by přínosné zabývat se například souvislostí výsledků s individuálními vlastnostmi respondentů i mluvčích (věk, pohlaví, sociální pozadí atd.)[67].

Zajímavé by bylo probádat, zda má na postoje k mluvčím s řečovými vadami vliv přítomnost totožné (případně i jiné) řečové vady u respondentů. Jedním z kritérií pro

[63] viz kapitola 3.1.3
[64] Tento typ projevů byl zvolen, abychom vyloučili potenciální vliv sémantiky (viz kapitola 5.3.2).
[65] Tato výtka byla dokonce formulována jedním z respondentů (LEVY_F28).
[66] Několik respondentů během poslechového testu do dotazníků kreslilo.
[67] Srov. (Campbell-Kibler, 2007: 36), viz kapitola 3.3.3

výběr respondentů oslovených pro náš experiment byla absence jakýchkoli řečových vad, proto z našich výsledků není možné tento vliv predikovat. Na základě zjištění jiných výzkumů bychom ale mohli očekávat, že sigmatismus bude mít negativní dopad i na hodnocení respondentů s řečovými vadami, protože jedince s řečovými vadami lze považovat za minoritní skupinu, která bude pravděpodobně přejímat stereotypy majoritní skupiny (Lambert & kol., 1960). Tendence k autodegradaci jazykových menšin byla prokázána několika předchozími sociolingvistickými výzkumy[68].

Jiným možným rozšířením této práce je srovnání vlivu sigmatismu a vlivu rozdílných řečových vad. Lze předpokládat, že řečové vady, které jsou pro respondenty snadno postřehnutelné (např. rotacimus), by vyvolaly negativnější postoje než vady jiné. Někteří lingvisté však míní, že sigmatismus je nejzásadnějším ze všech typů defektů výslovnosti, protože řeč zasažená sigmatismem často působí až infantilně (Honová & kol., 2003).

Přínosem by bylo taktéž porovnat problematiku postojů k mluvčím v závislosti na řečových vadách napříč jazyky. Ve výsledcích získaných na bázi různých jazyků bychom očekávali obdobné tendence, protože schopnost rozpoznání narušení jazykové normy, kterou přítomnost řečových vad je, by měla být přirozená rodilým mluvčím všech jazyků (Preston, 1996)[69] a ti by je měli považovat za nežádoucí.

Protože v našem výzkumu jsme pracovali pouze s jedním typem projevů (čtené, připravené), bylo by vhodné provést experiment i s projevy jinými (spontánní, nepřipravené) a získaná data porovnat. Rodilí mluvčí jsou schopni přizpůsobit svůj jazykový projev konkrétní komunikační situaci, jsou si vědomi vyšších nároků na jejich projev při oficiálních příležitostech (Foulkes, 2006: 496)[70]. Mohli bychom tedy předpokládat, že respondenti by proto pravděpodobně k řečovým vadám vyskytujícím se ve spontánních projevech byli o něco shovívavější. Zajímavé by bylo také sledovat změny v hodnocení mluvčích se sigmatismem v závislosti na tématech promluv. Pokud bychom vycházeli z výsledků obdobného předchozího výzkumu, očekávali bychom přísnější hodnocení u promluv s oficiálnějšími tématy (Ryan & Carranza, 1975 nebo

[68] viz kapitola 3.3.1 a 3.3.3
[69] viz kapitola 2.2.2
[70] viz kapitola 2.2.2

Campbell-Kibler, 2007)[71]. Korelaci míry kritičnosti posluchačů s mírou oficiálnosti řečových projevů by bylo zajímavé detailněji prozkoumat.

[71] viz kapitola 3.3.2 a 3.3.3

8 Závěr

V této práci jsme se zabývali postoji posluchačů k mluvčím trpícím řečovými vadami. Jejím cílem bylo zjistit, zda jsou lidé s řečovou vadou posluchači posuzováni jinak než lidé bez ní. K tomuto účelu jsme z Pražského fonetického korpusu vybrali nahrávky 4 žen a 4 mužů, u kterých byl pozorován sigmatismus. Nahrávky jsme následně upravili tak, abychom získali identické páry promluv lišících se pouze přítomností či nepřítomností postižených hlásek. Tento postup (technika spojitých masek) nám poskytl fixaci ostatních proměnných, a tedy jistotu, že respondenti reagují jen na proměnnou námi sledovanou (sigmatismus). Poslechový test sestavený z takto upravených položek byl v zadán 42 posluchačům ve věkovém rozmezí 18 až 32 let. Stejně jako v případě mluvčích se jednalo o rodilé mluvčí češtiny. Úkolem respondentů bylo zaznamenat jejich první dojem z mluvčího, a to pouze na základě hlasového projevu. Hodnocení byla zaznamenána do dotazníků, které byly připraveny speciálně pro tuto práci. Ke každé položce příslušela jedna otázka koncipovaná pomocí umístění bipolárních adjektiv na protilehlé okraje sedmistupňové škály. Otázky směřovaly ke dvěma okruhům vlastností (sociální status a společenská atraktivita), které měli respondenti odhadnout.

Následně jsme porovnávali bodové zisky u dvojic položek lišících se v přítomnosti či nepřítomnosti sigmatismem postižených segmentů. Analýzou získaných odpovědí bylo zjištěno, že sigmatismus ovlivňuje vnímání mluvčích tak, jak jsme předpokládali, tedy že způsobuje jejich negativnější hodnocení, které je dokladem negativnějšího postoje posluchače. Vliv sigmatismu na hodnocení mluvčích se ukázal jako statisticky významný ($p=0,022$). Dále bylo zjištěno, že posluchači byli k mluvčím kritičtější v případě, kdy byli dotazováni na jejich sociální status, což je v souladu s výsledky obdobně zaměřených výzkumů. S nejvýraznějším negativním vlivem sigmatismu na postoj posluchačů jsme se setkali u otázky týkající se dosaženého vzdělání mluvčího.

Pro udržení si určité společenské úrovně je nezbytná schopnost správně se vyjadřovat, a to po stránce obsahové, ale i formální. Jelikož frekvence sykavek v řeči je poměrně vysoká, může mít porucha jejich výslovnosti na společenský život vážný dopad. V naší práci bylo prokázáno, že vnímání mluvčích s touto řečovou vadou je skutečně ovlivněno negativním směrem. Lidé trpící sigmatismem mohou tedy mít mimo problémů s vyjadřováním i problém se svým sebevědomím, začleněním do společnosti

a psychikou obecně. Jistě by proto bylo zajímavé na tato témata směřovat další, rozsáhlejší výzkumy, které by více objasnily, do jaké míry se tak děje.

Bibliografie

Abercrombie, D. (1967). *Elements of General Phonetics.* Edinburg: Edinburg University Press.

Allport, G. (1935). Attitudes. In C. Murchison (ed.), *A handbook of social psychology* (pp. 798-844). Worcester: Clark University Press.

Bauer, W. (1998). Some languages have no grammar. In L. Bauer, & P. Trudgill (eds.), *Language Myths* (pp. 77-84). London: Penguin.

Bell, A. (1984). Language Style as Audience Design. *Language Society 13*, 145-204.

Boersma, P., & Weenink, D. (2012). *Praat: doing phonetics by computer (5.3.11).* Retrieved from http://www.fon.hum.uva.nl/praat/download_win.html

Brennan, E. M., & Brennan, J. S. (1981). Measurements of Accent and Attitude Toward Mexican-American Speech. *Journal of Psycholinguistic Research Vol. 10 No 5*, 487-501.

Brown, B. L., Strong, W. J., & Rencher, A. C. (1974). Fifty-four voices from two: the effects of simultaneous manipulations of rate, mean fundamental frequency, and variance of fundamental frequency on ratings of personality from speech. *The Journal of the Acoustical Society of America 55*.

Campbell-Kibler, K. (2007). Accent, (ING), and the Social Logic of Listener Perceptions. *American Speech 82*, 32-64.

Cvrček, V. (2006). Spisovnost a její zdroje. *Slovo a slovesnost 67*, 46-60.

Daneš, F. (1979). Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci. In J. Kuchař (ed.), *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti* (pp. 79-91). Praha: Academia.

Dušková, L., & kol. (2006). *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny.* Praha: Academia.

Dvořák, J. (1998). *Logopedický slovník.* Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum.

Edwards, J. (1999). Refining our Understanding of Language Attitudes. *Journal of language and social psychology*, 101-110.

Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu.* Praha: Portál.

Foulkes, P. (2006). Sociophonetics. In K. Brown (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics* (pp. 495-499). Amsterdam: Elsevier Press.

Foulkes, P., & Docherty, G. (2006). The Social Life of Phonetics and Phonology. *Journal of Phonetics 34*, 409-438.

Foulkes, P., Scobbie, J. M., & Watt, D. (2010). Sociophonetics. In W. J. Hardcastle, J. Laver, & F. E. Gibbon (eds.), *The Handbook of Phonetic Sciences (2nd edition)* (pp. 703-754). John Wiley & Sons.

Garrett, P. (2010). *Key Topics in Sociolinguistics.* Cambridge: Cambridge University Press.

Garrett, P., & Austin, C. (1993). The English genitive apostrophe. *Language awarness 2*, 61-75.

Giles, H. (1970). Evaluative reactions to accents. *Educational Review 22*, 211-227.

Giles, H., & Bourhis, R. Y. (1976). Methodological Issues in Dialect Perception: Some Social Psychological Perspectives. *Anthropological linguistics 18*, 294-304.

Grimshaw, A. D. (1981). Directions for Research in Sociolonguistics: Suggestions of a Nonlinguist Sociologist (1966). In A. S. Dil (ed.), *Language as Social Resource* (pp. 1-19). Stanford: Stanford University Press.

Harlow, R. (1998). Some languages are just not good enough. In L. Bauer, & P. Trudgill (eds.), *Language Myths* (pp. 9-14). London: Penguin.

Hartl, P. (1996). *Psychologický slovník.* Praha: Jiří Budka.

Haspelmath, M., & kol. (2001). *Language Typology and Language Universals Volume 2.* Berlin - New York: Walter de Gruyter.

Hay, J., & Drager, K. (2007). Sociophonetics. *The Annual Review of Anthropology 36*, 89-103.

Holm, J. (2000). *An Introduction to Pidgins and Creoles.* Cambridge: Cambridge University Press.

Honová, J., Jindra, P., & Pešák, J. (2003). Analysis of Articulation of Fricative Praealveolar Sibilant "s" in Control Population. *Biomed Papers 147 (2)*, 239-242.

Cheschire, J. (1998). Double Negatives are Illogical. In L. Bauer, & P. Trudgill (eds.), *Language Myths* (pp. 113-122). London: Penguin.

Chromý, J. (2009). Postoje k jazyku, technika spojitých masek a čeština. *Naše řeč 92*, 252-262.

Chromý, J. (2011). Speech accommodation by Moravians in Prague. *Studie z aplikované lingvistiky 2(2)*, 89–93.

Jandourek, J. (2003). *Úvod do sociologie.* Praha: Portál.

Jessen, M. (2007). Speaker classification in forensic phonetics and acoustic. In C. Müller (ed.), *Speaker Classification I* (pp. 180-204). Berlin/Heidelberg: Springer-Verlag.

Johnstone, B. (2000). *Qualitative Methods in Sociolinguistics.* Oxford-New York: Oxford University Press.

Klenková, J. (1998). *Kapitoly z logopedie II a III.* Brno: Paido.

Klenková, J. (2006). *Logopedie.* Praha: Grada.

Krahulcová, B. (2007). *Dyslalie/patlavost.* Praha: Beakra.

Kramarae, C. (1982). Gender: how she speaks.

Labov, W. (1964). Phonological Correlates of Social Stratification. *American Anthropologist*, pp. 164-176.

Labov, W. (1966). The linguistic variable as a structural unit. *Washington Linguistic Review 3*, 4-22.

Labov, W. (1968). The social stratification of English in New York city. *Center for Applied Linguistics*.

Labov, W. (1984). Field Methods of the Project on Linguistic Change and Variation. In J. Baugh, & J. Sherzel (eds.), *Language in use: Readings in Sociolinguistics* (pp. 28-53). Prentice-Hall.

Labov, W., Yaeger, M., & Steiner, R. (1972). *Quantitative Study of Sound Change in Progress.* Philadelphia: US Regional Survey.

Ladefoged, P., & Maddieson, I. (1996). *The Sounds of the World´s Languages.* Cambridge: Blackwell Publishers.

Lambert, Anisfeld, & Yeni-Komshian. (1965). Evaluational reactions of Jewish and Arab adolescents to dialect and language variations. *Journal of personality and social psychology 2*, 84-90.

Lambert, Hodgson, Gardner, & Fillenbaum. (1960). Evaluative reactions to spoken languages. *Journal of abnormal and social psychology 60*, 44-51.

Lambert, W. (1967). A Social Psychology of Bilingualism. *Journal of Social Issues 23*, 91-109.

Macaulay, R. K. (2009). *Quantitative Methods in Sociolinguistics.* Hampshire: PALGRAVE MACMILLAN.

MacKinnon, K. (1981). Scottish opinion on Gaelic. *Hatfield Polytechnic Social Science Research Publications SS14*.

Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených problémů. (2013, January 7). Retrieved April 28, 2013, from WHO/ÚZIS ČR Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR: http://www.uzis.cz/cz/mkn/F80-F89.html

Milroy, J. (2007). The Ideology of the Standard Language. In C. Llamas, L. Mullany, & P. Stockwell (eds.), *The Routledge Companion to Sociolinguistics* (pp. 133–139). London–New York: Routledge.

Nebeská, I. (2003). *Jazyk - Norma - Spisovnost.* Praha: Karolinum.

Nekvapil, J., & Chloupek, J. (1986). Introduction: On Czech Linguistics and Sociolinguistics. In J. Nekvapil, & J. Chloupek (eds.), *Reader in Czech Sociolinguistics* (pp. 7-18). Praha: Academia.

Neustupný, J. (2002). Sociolingvistika a jazykový management. *Sociologický časopis Vol. 38 No. 4*, 429-440.

Oppenheim, B. (1982). An excercise in attitude measurement. In G. Breakwell, H. Foot, & R. Gilmour (eds.).

Palková, Z. (1994). *Fonetika a fonologie češtiny.* Praha: Karolinum.

Peutelschmiedová, A. (2005). *Logopedické minimum.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Pouplier, M., & Goldstein, L. (2005). Assymetries in the perception of speech production errors. *Journal of Phonetics 33*, 47-75.

Preston, D. (1996). Whaddayaknow?: The Modes of Folk Linguistic Awareness. *Language Awareness*, pp. 40-74.

Ray, G. B., & Zahn, C. J. (1999). Language Attitudes and Speech Behavior: New Zealand English and Standard American English. *Journal of language and social psychology 18*, 310-319.

Ryan, E. B. (1973). Subjective reactions toward accented speech. V *Language Attitudes: Current Trends and Prospects.* Washington, DC: Georgetown University Press.

Ryan, E. B., & Carranza, M. A. (1975). Evaluative Reactions of Adolescents Toward Speakers of Standard English and Mexican American Accented English. *Journal of Personality and Social Psychology Vol 31 No 5*, 855-863.

Schmied, J. (1991). *English in Africa.* London: Longman.

Skarnitzl, R. (2010). Prague Phonetic Corpus: status report. *Phonetica Pragensia, XII*, 65-67.

Smith, B. L., Brown, B. L., Strong, W., & Rencher, A. C. (1975). Effects of speech rate on personality perception. *Language and Speech, 18(2)*, 145-152.

Starý, Z. (1993). Forbidden fruit is the most tempting or Why there is no Czech sociolinguistics? In E. Eckert, *Varieties of Czech: Studies in Czech Sociolinguistics* (pp. 79–95). Amsterdam – Atlanta: Rodopi.

Štícha, F. (1995). K pojetí spisovnosti. In J. Jančáková, M. Komárek, & O. Uličný (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura* (pp. 57-60). Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Thomas, E. R. (2002). Sociophonetic Applications of Speech Perception Experiments. *American Speech, Vol. 77, No. 2*, 115-147.

Thomas, E. R. (2011). *Sociophonetics. An Introduction.* Hampshire: Palgrave Macmillan.

Thurstone, L. (1931). The measurement of social attitudes. *Journal of abnormal and social psychology 26*, 249-269.

Vyštejn, J. (1991). *Vady výslovnosti : diagnostika, ošetření a prevence patlavosti.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Watt, D. (2009). *The identification of the individual through speech.* Retrieved September 30, 2012, from http://www-users.york.ac.uk/~dw539/watt2009.pdf

Seznam obrázků, tabulek, grafů a příloh

Obrázek 1 - Bellovo schéma lingvistické variability; převzato z Bell (1984: 146). 15
Obrázek 2 - Princip MGT, převzato z Chromý (1991: 256) 28
Obrázek 3 – palatogram a postavení rtů při aktikulaci hlásek [s, z]; převzato z Palková, 1994: 228. 42
Obrázek 4 - palatogram a postavení rtů při aktikulaci hlásek [š, ž]; převzato z Palková, 1994: 229. 43
Obrázek 5 - rozdíl v postavení jazyka při artikulaci hlásek [s] a [š]; převzato z Honová, Jindra & Pešák 2003: 240. 43
Obrázek 6 - palatogram a postavení rtů při aktikulaci hlásek [c, dz]; převzato z Palková, 1994: 234. 44
Obrázek 7 - palatogram a postavení rtů při aktikulaci hlásek [č, dž]; převzato z Palková, 1994: 235. 45
Obrázek 8 – M2, původní [s] v první části věty 2 56
Obrázek 9 - M2, upravené [s] v první části věty 2 56
Obrázek 10 – příklad testové otázky fungující jako distraktor 64
Obrázek 11 – příklad testové otázky vztahující se k položkám našeho experimentu 64

Tabulka 1 – tabulka výskytu vybraných řečových vad u žáků první třídy; převzato z Palková, 1994: 351 40
Tabulka 2 - Výskyt dyslalií v závislosti na věku, převzato z Krahulcová, 2007: 35 41
Tabulka 3 - artikulační a akustický popis českých sykavek; podle Palková, 1994, Ladefoged & Maddieson, 1996 a Klenková, 1998 42
Tabulka 4 - artikulační a akustický popis českých polosykavek; podle Palková, 1994, Ladefoged & Maddieson, 1996 a Klenková, 1998 44
Tabulka 5 – procentuální zastoupení hlavních typů sigmatismu v rámci této vady celkově (Honová, Jindra, & Pešák, 2003: 242). 46
Tabulka 6 - přehled počtu mluvčích, kteří byli jednotlivými respondenty označeni jako mající sigmatismus 49
Tabulka 7 - průměrný počet mluvčích, kteří byli respondenty označeni jako mající sigmatismus 51
Tabulka 8 - skóre mluvčích, kteří byli následně vybráni do našeho experimentu, z první poslechové analýzy 51
Tabulka 9 – Mluvčí, kteří obdrželi skóre 2 při poslechu autorkou této práce 52
Tabulka 10 – rozmístění konkrétních sykavek v rámci použitého textu; INIC = iniciální postavení, MED = mediální postavení, FIN = finální postavení 53
Tabulka 11 – výběr mluvčích do poslechového testu na základě jejich skóre v poslechových analýzách I a II 54
Tabulka 12 – dokumentace nahrazování hlásek postižených sigmatismem 55
Tabulka 13 - detailní analýza rozmístění položek v poslechovém testu 59

Tabulka 14 – postup při přepisu odpovědí respondentů 66
Tabulka 15 – souhrn hodnocení – všichni mluvčí 72
Tabulka 16 - souhrn hodnocení pro mluvčí – ženy 73
Tabulka 17 – souhrn hodnocení – mluvčí F1 75
Tabulka 18 - souhrn hodnocení – mluvčí F2 77
Tabulka 19 - souhrn hodnocení – mluvčí F3 79
Tabulka 20 - souhrn hodnocení – mluvčí F4 81
Tabulka 21 – souhrn hodnocení pro mluvčí – muže 83
Tabulka 22 - souhrn hodnocení – mluvčí M1 85
Tabulka 23 - souhrn hodnocení – mluvčí M2 87
Tabulka 24 - souhrn hodnocení – mluvčí M3 89
Tabulka 25 - souhrn hodnocení – mluvčí M4 90

Graf 1 - Počet mluvčích s identifikovaným sigmatismem dle jednotlivých respondentů (z celkového počtu 261 mluvčích) 50
Graf 2 – rozložení odpovědí respondentů; vščihni mluvčí - průměr 67
Graf 3 - Procentuální rozložení výsledků mluvčí - ženy 67
Graf 4 - Procentuální rozložení výsledků mluvčí - muži 68
Graf 5 - Procentuální rozložení výsledků mluvčí – ženy 68
Graf 6 - Průměrný rozdíl v hodnocení párů položek 69
Graf 7 - Průměrné bodové hodnocení (všichni mluvčí, všechny věty) 71
Graf 8 – průměrné hodnocení – mluvčí – ženy 74
Graf 9 – procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F1, věty 1 a otázky 1 76
Graf 10 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F1, věty 2 a otázky 2 76
Graf 11 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F2, věty 1 a otázky 1 78
Graf 12 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F2, věty 2 a otázky 2 78
Graf 13 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F3, věty 1 a otázky 2 80
Graf 14 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F2, věty 2 a otázky 1 80
Graf 15 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F2, věty 2 a otázky 1 82
Graf 16 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčí F2, věty 2 a otázky 1 82
Graf 17 - průměrné hodnocení – mluvčí – muži 84
Graf 18 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M1, věty 1 a otázky 2 86
Graf 19 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M1, věty 2 a otázky 1 86
Graf 20 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M2, věty 1 a otázky 1 87
Graf 21 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M2, věty 2 a otázky 2 88
Graf 22 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M3, věty 2 a otázky 1 89
Graf 23 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M3, věty 2 a otázky 1 90
Graf 24 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M4, věty 1 a otázky 2 91
Graf 25 - procentuální zobrazení typů odpovědí u mluvčího M4, věty 2 a otázky 1 91
Graf 26 - Rozložení odpovědí pro oba okruhy otázek 92
Graf 27 - procentuální zobrazení typů odpovědí – okruh sociální status 92
Graf 28 - procentuální zobrazení typů odpovědí – okruh společenská přitažlivost 93
Graf 29 - Průměrné bodové hodnocení - okruhy otázek 94
Graf 30 - Celkový bodový zisk - okruhy otázek 94

Graf 31 - Rozložení odpovědí - všechny otázky 95
Graf 32 - procentuální rozložení typů odpovědí – otázka „S vysokoškolským titulem vs Bez maturity“..... 95
Graf 33 - Průměrné bodové hodnocení - všechny otázky 96
Graf 34 - Celkový bodový zisk - všechny otázky 96

Příloha 1 - přehled hodnocení všech mluvčích všemi respondenty; hranice mluvčích zahrnutých do užšího výběru označena žlutou výplní buněk. Mluvčí, kteří byli vybráni do experimentu, jsou označeni červeně. 112
Příloha 2 – Poslechová analýza II - Pořadí poslechu všech z 39 mluvčích autorkou práce, včetně jejich hodnocení a souvisejících poznámek 117
Příloha 3 - Text, který sloužil jako zdroj použitých čtených projevů..... 118

Elektronická příloha (CD) obsahuje:

Finální verzi percepčního testu, jednotlivé použité položky, vyplněné dotazníky, informované souhlasy, tabulky s výsledky

Přílohy

Příloha 1 - přehled hodnocení všech mluvčích všemi respondenty; hranice mluvčích zahrnutých do užšího výběru označena žlutou výplní buněk. Mluvčí, kteří byli vybráni do experimentu, jsou označeni červeně.

		Kódy hodnotitelů - P=pracovník FÚ; S=student								Celkové skóre		
pořadí mluvčího	Kódy mluvčích	P1	P2	P3	P4	S1	S2	S3	S4	P	S	Total P+S
1	MOLAL2	2	2	2	2	2	2	2	2	8	8	16
2	SLECZ	2	1	2	2	2		2	2	7	6	13
3	KLIML2	2	2	2	1	2	1	1	2	7	6	13
4	LAPAZ	2	2	1	1	2	2	2	2	6	8	14
5	JELAL1	2	1	2	1		1		2	6	3	9
6	PONAZ3	2	2	2		2	2	2	2	6	8	14
7	RIVAZ99	1	1	2	1	2	1	2	2	5	7	12
8	BREAZ99			2	2	2	1	2	2	4	7	11
9	HAJAZ	2			2	2	1	2	1	4	6	10
10	VOTAL2			2	2	2	1		2	4	5	9
11	KCHAZ98	1			2	1			2	3	3	6
12	SAIAZ98			2	1	2	1		1	3	4	7
13	DOBSZ99	2	1			2	2		2	3	6	9
14	KOLRZ99		1		2	2	1	2		3	5	8
15	SIMCZ99			1	2	2	1		1	3	4	7
16	SVECL		1		2	2	1	2	1	3	6	9
17	LEHAZ	2			1	2		2	1	3	5	8
18	SERKL1		2	1		2		2	1	3	5	8
19	LIBAZ2	2+**c**	2	1		2	2	2	2	3	8	11
20	HLBAZ98				2					2	0	2
21	KORAZ98	1		1		1				2	1	3
22	NOVAZ98				2	1	1			2	2	4
23	RYBAZ98				2		2			2	2	4
24	UJFLZ98	1		1		2		2	2	2	6	8
25	FRAAZ99			1	1	2	1	1	1	2	5	7
26	MYDAZ99				2	2	1	1	1	2	5	7
27	SCHML		2			2	1	1	1	2	5	7
28	STEAL			1	1	1	2		1	2	4	6
29	KRAAZ			1	1	1			2	2	3	5
30	MOVAZ	2				1			2	2	3	5
31	TABAZ				2	2		1	2	2	5	7
32	JAUSL1				2		1		1	2	2	4
33	CHRML2		2				1		1	2	2	4
34	ROUAL2	1			1	2		1	1	2	4	6
35	MOTAZ2			2			1		1	2	2	4
36	POLAZ2				2		1			2	1	3
37	SECAZ2				2	1	1		1	2	3	5
38	BAYAZ3				2	1				2	1	3
39	PENAZ3			2						2	0	2
40	JANSZ98				1					1	0	1
41	SKOAZ98				1	1	1			1	2	3
42	SLIAZ98				1					1	0	1
43	TURAZ98			1		1		2		1	3	4
44	DOSAZ99				1	1	1	1	1	1	4	5

45	HAJKZ99				1					1	0	1
46	LERAZ99			1		1	2	2	1	1	6	7
47	RACAZ99				1				1	1	1	2
48	RICAZ99				1		1	1		1	2	3
49	SEDAZ99				1	2		1	2	1	5	6
50	ZNAAZ99				1	1				1	1	2
51	FILAL			1		2		2	1	1	5	6
52	SLAML				1	1	1			1	2	3
53	VONKL				1	2	1		1	1	4	5
54	DOLZZ				1					1	0	1
55	KLEAZ				1				1	1	1	2
56	PROKZ				1	2		1	1	1	4	5
57	VACKZ		1							1	0	1
58	KBLAL2				1	1	1			1	2	3
59	CRMAZ2		1			2	1			1	3	4
60	HNIAZ2				1					1	0	1
61	RIIHZ2		1							1	0	1
62	ADEAZ98									0	0	0
63	BENAZ98						1			0	1	1
64	BOUAZ98									0	0	0
65	CERAZ98						1			0	1	1
66	DOBRZ98						1		1	0	2	2
67	FLDAZ98									0	0	0
68	HORKZ98						1			0	1	1
69	KALAZ98									0	0	0
70	KAPAZ98						1		1	0	2	2
71	KAZAZ98									0	0	0
72	LUNAZ98						1			0	1	1
73	MECRZ98					1	1			0	2	2
74	ONDAZ98									0	0	0
75	PODAZ98									0	0	0
76	PROAZ98						1			0	1	1
77	SEIDZ98									0	0	0
78	SCEAZ98						1			0	1	1
79	SMIAZ98					1				0	1	1
80	SUSAZ98					1				0	1	1
81	TOPRZ98						1			0	1	1
82	VICAZ98					1				0	1	1
83	VOCAZ98									0	0	0
84	WACAZ98						1			0	1	1
85	BALAZ99					1				0	1	1
86	BELAZ99									0	0	0
87	BNKAZ99					1				0	1	1
88	BZKAZ99									0	0	0
89	BOHMZ99						1			0	1	1
90	BYSTZ99					1	1			0	2	2
91	CRKAZ99									0	0	0
92	HLMAZ99					1				0	1	1
93	HOSAZ99									0	0	0
94	HRKAZ99									0	0	0
95	HROAZ99						1			0	1	1
96	KABAZ99						1			0	1	1

97	KANAZ99					2	1			0	3	3
98	KOMRZ99					1				0	1	1
99	KRAMZ99						1			0	1	1
100	KRNAZ99					1	1			0	2	2
101	LODAZ99					1	2	1		0	4	4
102	MORAZ99					2	1	2	2	0	7	7
103	NEJAZ99					1		1		0	2	2
104	NEUAZ99					2	1		1	0	4	4
105	NOMAZ99									0	0	0
106	POZAZ99									0	0	0
107	PUNCZ99									0	0	0
108	SHEAZ99						1			0	1	1
109	SKRBZ99						1			0	1	1
110	SLADZ99					1				0	1	1
111	SCHAZ99									0	0	0
112	TAUAZ99					1	1			0	2	2
113	VALAZ99						1			0	1	1
114	ZAAKZ99					2			1	0	3	3
115	ZERNZ99					2			2	0	4	4
116	ANDAL				0	2	1			0	3	3
117	BLHAL					1				0	1	1
118	BLZAL					1				0	1	1
119	BOZAL						1			0	1	1
120	CANKL									0	0	0
121	CEJAL						1			0	1	1
122	CUJAL					1				0	1	1
123	GUSSL									0	0	0
124	HRABL					1	2			0	3	3
125	HRUAL					1			1	0	2	2
126	HRUBL									0	0	0
127	KADAL						1			0	1	1
128	KARAL					2				0	2	2
129	KRPAL					2	1			0	3	3
130	KORNL					2				0	2	2
131	KRUAL					2	1			0	3	3
132	LANAL					2	1		1	0	4	4
133	LIPAL					1				0	1	1
134	MACAL					2	1	2	1	0	6	6
135	MASKL					1				0	1	1
136	MATAL						2		1	0	3	3
137	MIHLL					1	1			0	2	2
138	POCAL					2		1	1	0	4	4
139	PRAAL									0	0	0
140	SALAL					2	1		1	0	4	4
141	SCHAL					1	1			0	2	2
142	SITAL						1			0	1	1
143	SVEAL					2	1			0	3	3
144	SVOAL									0	0	0
145	TRAAL					1				0	1	1
146	VARAL									0	0	0
147	VODAL						1			0	1	1
148	VOKAL						1			0	1	1

149	ZAJAL						1			0	1	1
150	ZIZAL					1		2		0	3	3
151	BEDAZ									0	0	0
152	BOCAZ						1			0	1	1
153	BROZZ						1			0	1	1
154	BRUSZ					1	1		1	0	3	3
155	BURAZ					1	1		1	0	3	3
156	DEDKZ					2		1		0	3	3
157	DORFZ					1	1			0	2	2
158	HANAZ						1			0	1	1
159	HOBAZ					1				0	1	1
160	HORAZ					1			1	0	2	2
161	KILNZ								1	0	1	1
162	KUCAZ								1	0	1	1
163	LEBDZ								1	0	1	1
164	LYSAZ						1	1	1	0	3	3
165	LYNAZ					1			1	0	2	2
166	MALAZ								1	0	1	1
167	MOJZZ									0	0	0
168	PORAZ						1		1	0	2	2
169	POHAZ					1			1	0	2	2
170	POKAZ								1	0	1	1
171	ROSAZ					1		2	1	0	4	4
172	ROZAZ						1			0	1	1
173	SERAZ									0	0	0
174	SVIAZ					2	1	1	1	0	5	5
175	VANKZ						2			0	2	2
176	VESLZ					2	1	2		0	5	5
177	VESAZ						1		1	0	2	2
178	VOJAZ						1			0	1	1
179	VYMLZ					1	1			0	2	2
180	WENAZ						1			0	1	1
181	ZACAZ						1	1	1	0	3	3
182	ZITAZ					1			1	0	2	2
183	BERAL1					1		1		0	2	2
184	BRUNL1						1			0	1	1
185	BUNAL1									0	0	0
186	DUSAL1						1	1	1	0	3	3
187	HAVAL1						1			0	1	1
188	HRNAL1									0	0	0
189	HUMAL1						2			0	2	2
190	JNDAL1									0	0	0
191	KNAAL1									0	0	0
192	LUNDL1						1			0	1	1
193	NEZAL1									0	0	0
194	PALNL1						1		1	0	2	2
195	PAVAL1								1	0	1	1
196	SMBAL1						1		1	0	2	2
197	SVAAL1						1		1	0	2	2
198	SYKRL1						1		1	0	2	2
199	VELAL1					1	1	1	1	0	4	4
200	BETAL2						1			0	1	1

201	BRANL2									0	0	0
202	CRNAL2						1			0	1	1
203	FERAL2								1	0	1	1
204	FRIAL2									0	0	0
205	GALAL2									0	0	0
206	HABAL2						1			0	1	1
207	HONJL2									0	0	0
208	JANAL2						1			0	1	1
209	KATAL2					1	1		1	0	3	3
210	KOUDL2						1		1	0	2	2
211	KOZDL2						1			0	1	1
212	KRDAL2					1				0	1	1
213	KREAL2						1			0	1	1
214	KUZLL2									0	0	0
215	MACHL2					2	2	2		0	6	6
216	NADAL2						1			0	1	1
217	NOVSL2						1		1	0	2	2
218	PREAL2									0	0	0
219	PRZAL2					1	1			0	2	2
220	REJZL2						1			0	1	1
221	RYNAL2									0	0	0
222	SIGAL2					2	2		1	0	5	5
223	STEJL2						1			0	1	1
224	STRHL2						1			0	1	1
225	SVRAL2									0	0	0
226	AUEAZ2									0	0	0
227	BODLZ2						1			0	1	1
228	BUDAZ2									0	0	0
229	BRIAZ2									0	0	0
230	HOLAZ2						1			0	1	1
231	KDLAZ2						1			0	1	1
232	KAFAZ2						1		1	0	2	2
233	KSPAZ2						1	2		0	3	3
234	KLMAZ2								2	0	2	2
235	KRSAZ2									0	0	0
236	KYRAZ2									0	0	0
237	LISAZ2						1			0	1	1
238	MAGAZ2						1			0	1	1
239	MAHAZ2					2		1	1	0	4	4
240	MICAZ2					1				0	1	1
241	NIKAZ2					1				0	1	1
242	NORKZ2									0	0	0
243	PAUAZ2						1			0	1	1
244	PECAZ2						1		1	0	2	2
245	POTAZ2									0	0	0
246	PRHAZ2					2			1	0	3	3
247	PRIAZ2									0	0	0
248	PRVAZ2						1			0	1	1
249	SUCAZ2									0	0	0
250	VIDLZ2						1			0	1	1
251	VOBAZ2									0	0	0
252	VONAZ2					2			1	0	3	3

253	ZAPAZ2					1				0	1	1
254	ZEMAZ2						1			0	1	1
255	FLANZ3					1				0	1	1
256	JIRAZ3					2	1		1	0	4	4
257	KOSAZ3						1		1	0	2	2
258	KOURZ3					1	1			0	2	2
259	PALAZ3					2				0	2	2
260	STOAZ3					1				0	1	1
261	ZAKAZ3						1		1	0	2	2

Příloha 2 – Poslechová analýza II - Pořadí poslechu všech z 39 mluvčích autorkou práce, včetně jejich hodnocení a souvisejících poznámek

Pořadí, v jakém byli mluvčí posloucháni	Kód mluvčího	Hodnocení	Poznámka
4	047SERKL01	2	přeřekl se
7	055KCHAZ98	2	velmi neplynulé
25	154JELAL01	2	
8	063MOLAL02	2	velmi výrazný sigmatismus!
9	065PONAZ03	2	
11	074VOTAL02	2	více výrazných řečových vad
13	088KLIML02	2	rotacismus -jen slabý
15	099PROKZ00	2	rotacismus, rotacismus bohemicus
16	102SCHML00	2	
17	103SIMCZ99	2	
18	106SLECZ00	2	
19	108SVECL00	2	lehký rotacismus
20	111UJFLZ98	2	přeřekl se
22	127BREAZ99	2	
14	089KOLRZ99	2	
24	141HAJAZ00	2	
26	167KORAZ98	2	příliš rychlé tempo
29	177LIBAZ02	2	
31	190MOVAZ00	2	
34	211RIVAZ99	2	
35	213ROUAL02	2	
36	215RYBAZ98	2	
37	216SAIAZ98	2	
38	225STEAL00	2	rotacismus, rotacismus bohemicus
39	232TABAZ00	2	
2	040MYDAZ99	1	
5	053HLBAZ98	1	
6	054CHRML02	1	
10	069SECAZ02	1	
12	087JAUSL01	1	rotacismus, deltacismus

21	119BAYAZ03	1	
23	138FRAAZ99	1	rotacismus, rotacismus bohemicus
27	174LAPAZ00	1	rotacismus bohemicus
28	175LEHAZ00	1	
30	189MOTAZ02	1	nepřirozený rytmus
32	194NOVAZ98	1	nekvalitní nahrávka
33	198PENAZ03	1	nepřirozený rytmus
1	036KRAAZ00	0	
3	043POLAZ02	0	

Příloha 3 - Text, který sloužil jako zdroj použitých čtených projevů.

Babička se zeptala Petra: „Petříku, máš už napsanou úlohu? Co máte psát?“ Petr odpověděl: „Já musím napsat větu, že maminka má nové červené boty. Až budu hotov, dojdu ti do lékárny pro ten neuralgen. A potom bych byl na fotbale. Včera jsem dal tři góly. Neboj se, dám pozor na auta.“